

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ
"ИСТЕЪДОД" ЖАМҒАРМАСИ

Р.Ишмухамедов, А.Абдуқодиров, А.Пардаев,

ТАРБИЯДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР

гаълим муассасалари тарбиячи-5¹ қитувчилари ва гуруҳ раҳбарлари
(учун амалий тавсиялар)

Ўзбекистон Республикаси
ТДПУ
ахборот-ресурс

70.17/3

Тошкент-2010

Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацио технологиялар (таълим муассасалари тарбиячи-ўқитувчилар ва гуруҳ раҳбарлари учун амалий тавсиялар)-Т.; Истеъдод, 2010. - 141 б.

Ушбу амалий тавсиялар муаллифлар томонидан чон -этилган "Директорнинг иш китоби" (2007), "Таълимда инновацио технологиялар"(2008) китобларининг мантикий давоми бўлиб, унда маънавий-маърифий ишлар бўйича замонавий тарбиявий педагогик технологияларнинг асосий моҳиятини ёритишга ҳаракат қилинган. Тўпلامга! Ўзбекистон Республикасининг миллий истиқлол гоҳиси, унинг устувор! тушунчалари ва тамойиллари амалий тавсияларга асос қилиб олинган! Қўлланмада тарбия жараёнига қўйилган замонавий талаблар, тарбиявий жараённинг мазмуни, таълим муассасалари ўқувчилар гуруҳларида тарбиявий жараённи ва тарбиявий ишларни ташкил этишнинг ўзига хос жиҳатлари, тарбиявий технологиянинг назарий ва амалий асослари таҳлил) этилган, махсус тренинглар ўтказиш услубиёти ҳамда тарбиявий технологиялар берилган.

Келтирилган амалий тавсияларнинг ўзига хос хусусияти шундаки, тарбияда инновацио "Нима?" саволи орқали эмас, "Қандай?" саволи орқали ёритилган.

Амалий тавсияларнинг мақсади - таълим муассасаларида фаолият олиб бораётган профессор-ўқитувчишр, тарбиячилар, гуруҳ раҳбарлари ва малака ошириш курслари тингловчиларига тарбиявий ишлар тўғрисида умумий тушунча бериш, уларни тарбиявий ишларни тайёрлаш, ўтказиш ва таҳлил қилиш услубиёти билан таништириш ҳамда олган билимларини амалиста қўллаи олишларига тайерлашдан иборат, Келтирилган услубий тавсиялардан таълим муассасаларининг ўқув ва тарбия ишлари бўйича раҳбар ходимлари, услубчилари, ўқувчилар етакчилари, «Қамолот» ёиглар ижтимоий ҳаракати сардорлари ҳам фойдаланиляшлари мумкин.

Қўлланмада ишлатилган "ўқувчи" атамаси остида олий таълим муассасаси талабаси, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ҳамда умумий таълим мактаблари ўқувчилари ва малака ошириш тингловчилари тушунилса, "тарбиячи" атамаси деганда эса, таълим муассасалари тарбиячиси, ўқитувчиси, гуруҳ раҳбари, мураббийси, ташкилотчиси ва шу каби тарбия билан боғлиқ ходимлар тушунилади.

Муаллифлар

Инсон калбига йўл аввало таълим-тарбиядан бошланади. Дунё иморатлари ичида энг улуги мактаб бўлса, касбларнинг ичида энг шарафлиси ўқитувчилик ва мураббийликдир.

И.Каримов

Кириш

"^"Ўзбекистон Республикаси ҳукукий демократик жамият қуриш йўлидан борар экан, ўз фуқароларининг, айниқса, янги жамият барпо этишга бел боғлаган, ўсиб келатган авлод ва бўлажак мутахассисларнинг маънавий шаклланишига алоҳида эътибор қаратмоқца.

Миллий мафкура вазифалари тарбиявий жараёнда махсус ташкил этилган маънавий-маърифий ишлар орқали амалга оширилади. Тарбиявий жараён таълим муассасаларида ўзига хос маъно касб этади. Илғор миллий, маънавий-ахлоқий кадриятлар ва мезонлар, халқ педагогикаси, маросимлар, байрамлар, ўйинлар ва бошқалар таълим муассасаларида тарбиявий жараённи ташкил қилиш асосига қўйилиши ксрак.

Таълим муассасалари тарбиячи-ўқитувчилари миллий истиқлол гоёси билан қуролланган бўлиб, уни ҳар бир фуқаро онгига етказиш малакаларига эга бўлишлари лозим.

Баркамол шахс тарбиясини ташкил этиш барча даврларда ҳам ижтимоий жамиятнинг муҳим талаби ва асосий мақсади бўлиб келган. Ўзбекистон Республикасининг мустақилликка эришиши таълим муассасаларининг олдига янги демократик давлатнинг фуқароларини шакллантиришдек муҳим вазифани қўйди. Табиийки, ҳозирги таълим ислохотлари шароитида ҳам баркамол шахс тарбияси муҳим аҳамият касб этмоқда.

Шу боис, Ўзбекистон Республикасининг "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури"да: "Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги давлат сиёсати инсонни интеллектуал ва маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш билан узвий боғлиқ бўлган узлуксиз таълим тизими орқали ҳар томонлама баркамол шахс - фуқарони такомиллаштиришини назарда тутати" деб таъкидланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IX сессиясида қабул қилинган "Таълим тўғрисида"ги ва "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" Қонунларида баён қилинган таълим тизимининг ислоҳи, шунингдек, Республика Президентининг Олий Мажлис IX сессиясидаги «Баркамол авлод Ўзбекистон тарақиётининг пойдевори» нутқи барча соҳадаги тарбиявий

фаолиятни тубдан ўзгартириш, ўқувчилар билан утказиладиган тарбиявчи ишлар услубийети, шакл ва мазмунига ледагогик гсхнологияларни *кириштириш* ҳамда ўқувчи-ешларга изчил тарбия беришнинг самарали Йўлларини яратишга қаратилган.

Шу сабабли ҳам, бугунги кунда учлуксиз таълим тизимида [пахсининг] маънавий-маърифий шаклланиши билан боглик саяоллар! а жавоб бсриш! узлуксиз таълим тизимида фаолият кўрсатаётпш ходимларни шу| Йўналишдаги кўникма ва малакаларини оширишга қаратилган амалим тавсиялар бериш. таълим-тарбия жараёнида гтедагогик технологиялардаЛ фойдаланиш услубларини таклиф этиш, уларда тренинглар ва очик| мунозаралар ўтказиш, шунингдек, машгулотларни якка, жуфтлик, ютик! гурухлар ва жамоа тартибиде ташкил килиш ва ўтказиш ҳамда ўқунчиларни тарбиявий жараёнга жалб этиш масалаларига багишланган керакли услубим тавсиялар ва маслаҳатларни гтедагог кадрларга етказиш хозирги куллинш долзарб вазифаларидир.

Қўлланмда юқорида келтирилган вазифаларни бажаришнинг баъзш Йўллари келтирилган ва унинг таркибига киритилган барча ама^тий тавсиялар! "Истеъдод" жамгармаси Масофали ўкитиш марказида бир нета йиллардаЛ буён ташкил этилган «Тарбиявий ишларни ташкил этиш?» махсус курси! бўйича малака оширган тингловчи (тарбиячи, рахбар, услубчи)ларниши такляфлари асосида тузилган булиб. улар куйидаги бўлимлардан иборат:

- 1 - бўлим. Гаъшш-тарбия жараенида тарбиявий ишлар технологияси: 1
  - тарбиявий ишлар жараёнида кулланиладиган педагогик таъсир! этиш усуллари;
  - олий таълим муассасаларида тарбиявий жараён ва тарбиявий! ишларни ташкил этиш;
  - тарбиявий технологиялар тренинглари.
- 2 - бўлим. Тарбиячи ва унинг вазифалари.
- 3 - бўлим. ЖамоавлЙ ижодий фаолият - ледагогик тсхнология! сифатида.
- 4 - бўлим. Тадбирлар технологияси.
- 5 - бўлим. Педагогик ихтилоф тушунчаси ва унинг детерминантлари.
- 6 - бўлги. Таълим муассасаларида ўтказиладиган амалий-услубий ўқув- 1 семинарларни ўтказувчи тренер-тарбиячиларга услубий тавсиялар.
- 7 - бўлим. Муаллифлар ён дафтаридан...
- 8 - бўлим. Глоссарий.

1 БОБ

ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ТАРБИЯВИЙ ИШЛАР ТЕХНОЛОГИЯСИ

1-8. Тарбиявий ишлар ва уларни ташкил этиш ҳамда бошқаришнинг назарий асоектлари

Миллий мафкура вазифалари махсус ташкил этилган маънавий-маърифий ишлар, шунингдек, таълим-тарбия жараёнида ва дарсдан ташқари машгулотларда амалга оширилади.

А. Ўқувчилар фаолиятининг дарсдан ташқари тизимини лойихалаш.

Дарсдан ташқари фаолият тизими ўқитишнинг назарий ва амалий тизимини тўлдиреди. Унинг асосий вазифаси ўқувчиларнинг ўқишдан ташқари вақти мобайнида ўзини-ўзи тарбиялаш ва ижтимоий фойдали мсхнат билан шуғулланиш учун оқилона тақсимлашга ёрдам беришдир.

Ўқувчиларнинг дарсдан ташқари фаолиятини лойихалаш вазифаларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- ижтимоий мослашув доирасини ташкил этиш ва ўқувчиларнинг ижтимоий ҳаракатчанлигини кўрсатиш;

- бўлажак мутахассисларнинг касбий мослашуви учун зарурий шарт-шароитлар яратиш;

ўқувчиларни мустақил равишда таълимни давом эттиришга йўналтириш;

ҳар бир ўқувчининг қобилияти, қизиқиши ва иштиёқларини ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш;

- ўқувчиларга бўш вақтларидан унумли фойдаланишни ва дам олишни ўргатиш.

Дарсдан ташқари фаолият тизими кўп компонентли бўлиб, ўқувчиларнинг бўш вақтларини қуйидаги таркибда, тартибда, шаклда ва жойларда амалга оширилиши мумкин:

- ўқув гуруҳи таркибида;

- ўқув юрти жамоаси таркибида;

- индивидуал (яккама-якка) тартибда;

- ижтимоий бирлашмаларда ва ташкилотларда;

- клубларда, тўғарақларда, музейларда;

- меҳнат жамоаларида;

- алоҳида фанларни чуқур мустақил ўрганиш чоғида;

- таълим муассасасидан ташқаридаги маданий дам олишнинг турли шакларида.

Ўқувчиларнинг дарсдан ташқари фаолият тизимининг ўзига хослиги шундаки, унинг ҳар бир компоненти алоҳида лойихалаштирилади ва ҳар доим ҳам педагогик таъсир доираси билан қамраб олинмайди.

Ўқувчиларнинг дарсдан ташқари фаолият тўғрисида!
режалаштириш шакллари:

- ўқув юртининг иш режаси;

- ўқув юртининг ўқувчилар билан олиб борадиган маънавий-шугрифиЛ
ишлари режаси;

- ўқув гуруҳлари ўқувчилари билан олиб борадиган маънавий
маърифий ишлар режаси ва бошқалар.

Ўқувчилар билан олиб борадиган тарбиявий ишлар режасини
тузишнинг асосий **тартибларни** ва қоидаларни:

- диагностика асос яратиш;

- ўқувчиларнинг ўзига хос хусусиятларини, жамоанинг маҳорат
даражаси ва шаклланишларини ҳисобга олиш;

- тарбиявий жараёнда асосий мазмуний компонентларга мугсофий
фаолият аниқ йўналтирилганлигини белгилаш;

- тадбирларни ўтказиш муддатларини, шакллари, иштирокчиларини
аниқ белгилаш;

- тарбиявий ишлар режасининг қулайлиги, ҳаётийлиги ва аниқлиги;

тарбиявий ишларни режалаштиришда ўқувчиларнинг шахс
иштироки.

Дарсдан ташқари фаолиятни замонавий ташкил этиш ижодий жараёни
бўлиб, тарбиячидан чуқур билим, малака ва ҳоҳиш талаб қилгани каби
ўқувчилардан ҳам уларнинг интилишлари ва эҳтиёжларини талаб этади. Ў
қувчилар ва тарбиячи кизиқишларини бирлаштириш тарбияда муаллифлик
тизимини шакллантиришнинг ягона йўлидир. Бу ҳолда, тарбия шахс!
камолотини бошқариш жараёни, унинг ижтимоийлашуви ва ривожини учун!
шароит ва имкониятлар яратиш мезони сифатида қаралади. Дарсдан ташқари
фаолият (дам олишни ташкил этиш) эса, шахснинг ижодий имкониятларини!
юқорига кўтариш (биринчи навбатда, тарбиячининг), унинг ижтимоий
фаоллигини амалга ошириш майдони сифатида тушунилиши мумкин.

Ҳордиқ -- инсоннинг янгилиниш, тикланиш, унинг жисмоний ва
маънавий кучини кўпайтириш, дунёқарашини бойитиш, ижодий фаоллигини
оширишни амалга оширишга мўлжалланган ва шу асосда режалаштирилган
шахсий вақтнинг бир қисмидир.

Таълим муассасаларида тарбиявий жараёни ташкил қилиш асосига
илгор миллий, маънавий-ахлоқий кадрлар ва мезонлар, халқ
педагогикаси, маросимлар, байрамлар, ўйинлар ва бошқалар қўйилиши
керак. Уларни ташкил этишда ва ўтказишда тарбия технологияларидан ёки
интерфаол услублардан фойдаланилиш ўқувчида ўз юртига меҳр-муҳаббат,
оилапарварлик, касбий фидоийликни шакллантиришга ёрдам беради.

Тарбиявий жараён умумий ўрта, ўрта-маҳсус ва касб-хунар, олий
таълим муассасаларида ўзига хос аҳамият касб этади. Педагог ходимлар,
тарбиячилар ва гуруҳ раҳбарлари миллий истиқлол гоёси билан қуролланган
бўлиб, уни ҳар бир фуқаро он)-ига тқизиш малакаларига эга бўлишлари
уларнинг тарбия жараёни, тарбиявий ишлар ва уларнинг услубиёти ҳақидаги

6 лим кўникма ва малакаларига, педагогик маҳоратларига кўп жиқатдан боглиқдир.

Тарбия жараёни - шахсни шакллантиришга мақсадли иуналтирилган, аобияловчи ва тарбияланувчилар ҳамкорлиги учун махсус ташкил этилган, бошқариладиган ва назорат қилинадиган, ўзининг пировард мақсади сифатида шахсни шакллантирадиган жараёндир.

Тарбия жараёнининг энг асосий *натижаси* ~ ҳар томонлама ва уйғун камол топган юксак маънавийли шахсни шакллантиришдир.

Тарбия жараёни - тарбиявий ишлар, тадбирларнинг доимий ҳаракатдаги занжиридан иборат.

Тарбияви тадбирлар - турли хил моддий ва маънавий эҳтиёжларга жавоб берувчи, тарбиявий мақсадларнинг ягона мажмуасига бўйсундирилган, бир-бири билан ўзаро ҳамкорлик қилувчи, ўзида бир бутун таълимни кузда тутган тарбиявий таъсир мажмуидир. Таълим жараёни алоҳида дарслардан ташкил топгани каби тарбияви тадбирлардан тарбия жараёни вужудга келади. Тадбирлар, тарбиявий ишлар - тарбия жараёнининг бир бўлагидир.

Тарбиявий иш (ТИ) - бу тарбиянинг тизимлилиги, тўлаллиги, узвийлиги ва узлуксизлигидир. Тарбиявий иш тарбияланувчиларнинг муайян фаолиятини ташкил этувчи ва амалга оширувчи шаклдир. ТИнинг асосий хусусияти - зарурийлик, фойдалилик ва татбиқ этиш имкониятидан иборат.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да ёзиллишича, «Халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий кадриятлар асосида, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан, техника ва технологияларнинг ютуқлари асосида кадрлар тайёрлашнинг мукамал тизимини шакллантириш Ўзбекистон тараққиётининг муҳим шартидир" [1, 34].

Шу сабабли таълим муассасалари тарбиявий жараёни ташкил қилиш ва муваффақиятли давом эттириш учун зарур бўлган тарбиявий ишлар услублари, билимлар, малака ва маҳоратлар тизими, замонавий педагогик технологиялар ва уларни тарбияви ишлар амалиётида қўллаш масалалари педагогик жамоаларининг энг муҳим муаммоси бўлиб қолмоқда.

Таълим муассасаларида ўқувчилар билан олиб бориладиган тарбиявий ишларнинг самарадорлигини ошириш тарбиявий ишлар технологиясини тўғри ташкил қилиш ва қўллашга боглиқ. Бу эса, ўз навбатида таълим муассасалари учун тарбиявий ишларни амалга ошириш услубиёти замонавий педагогик технологиялар ишланмалари асосида яратишни талаб этади.

Фикримизча, таълим муассасаларининг тарбиявий ишлар технологияси ижодий фаоллик, мустикал фикрлаш ва мохирона ҳаракатларга иўналтирилган бўлиш ва тарбиячи ҳамда ўқувчилар томонидан минимал куч сарфлагац холда тарбиявий ишлар бўйича қўнилган мақсадларни эгаллашда энг фаол шакл, усул ва услублардан фойдаланиш, тарбиявий жараёни муваффақиятли ташкил этувчиларнинг доимий ва мажмуавий фаолиятининг асосий қисмидан иборат бўлиши керак.

Таълим муассасаларида тарбиявий ишлар услубиётини амалга оширишнинг педагогик технологияси: лойихалаштириш, амалга ошириш,

назорат ва таҳлил қилиш каби иш ҳаракатлари кетма-кетлигидан иборд!
(чизмага қаранг).

*—   -^МАҚСАД—

- ЖАРАЁННИ ЛОЙИҲАЛАШТИРИШ^-

I

\>*_ \>*_

ТАРБИЯЧИ ~*ЖАРАЁННИ АМАЛГА ОШИРИШ ~   ~* НАТИЖА

\   ЖАРАЁННИ НАЗОРАТ ВА ТАҲЛИЛ^x

\   ҚИЛИШ   _ _ _ /

Чизмада кўрсатилганидек, барча йўналишдаги тарбиявий ишларнинг технологияси ва ҳар бир аниқ ишларни ўтказиш, ташкил қилиш услубиёт. *Педагог мақсад* тушунчасидан бошланади, яъни педагогик мақсадга! мувофиқлик (ушбу иш нима учун ташкил қилинган ва ўтказиш шокда? шунингдек, тарбиячи ва ўқувчи нимага эришиши керак?) ва *педагогик маҳорат* (аниқ ишларни ўтказиш, тарбиявий жарасни ташкил қилиш! ўқувчиларни қизиқтириш, жараёнда муваққил қатнашиш ва ижодий ишлашга! истак уйғотиш учун турли усул ва услублардан фойдаланиш) ва уларнинг! *натижаларини назорат ва таҳлил қилиш, умумлаштириш* (ўқувчилар! нимага ўргандилар?).

Тарбия жараёнини лойиҳалаштириш даврида тарбиячи ўқувчилар билан! ўтказилган лозим бўлган тарбиявий ишларни амалга ошириш чоғида! қўлланиладиган услуб, шакл ва усулларни танлайди. Сўнгра, аниқ тарбиявий! ишларга қўйилган мақсадларни амалга оширадilar. Кейинчалик, улар ишни! назорат қилиш, яқунлаш ва таҳлил қилиш механизмини аниқлайдилар (Нима! маъқул келди? Нима маъқул келмади? Нега? Нима яхши эди-ю, нимадан воз И кечиш керак? Ким ажралиб турди?) ва хоказо.

Бу ишларнинг ҳаммасини умумлаштириб таълим муассасаларининг | тарбиявий ишлар технологияси - таълим муассасаси шароитида қўйилган мақсадларни амалга оширишда ҳар бир аниқ тарбиявий ишни ўтказиш ва таҳлил қилиш учун қўлланиладиган услуб ва шакллар йиғиндисидан иборат эканлигини аниқладик. Масалан, таълим муассасасида ўқувчиларнинг ўқиши | ва тарбияси даврида гуруҳларда, факультетларда, университетларда, институтларда турли хил қизиқарли тадбирлар, байрамлар, танловлар, шунингдек, спортга, меҳнатга, ижодий ишга, бадий мавзуга бағишланган тадбирлар, машғулотлар, ўйинлар, сайллар, линейкалар ва бошқа тадбирлар , ўтказилади. Ҳар бир тарбиявий иш ва тадбирга мос уни тайёрлаш ва ўтказиш услуби мавжуд. Лекин, мазмунсиз услубиёт ҳам ўз-ўзидан мавжуд ҳам I

Йди чунки тарбия жараёнини, энг аввало, тарбиявий иштиинг аниқ уни ^ шакли орқали амалга ошириш мўлжалланади. Шундай экап, аниқ обиявий ишнинг таъсирчанлиги ва самарадорлиги - уларни тайёрлаш ва иш та рбиячиларнинг ўқувчилар билан жамоавий фаолиятни ташкил қилиши тарбиявий ишлар технологияси тизимига боглик.

Оцагда тарбиявий ишлар жамоавий ва ижодий табиатига эга бўлади ва мос равишда жамоавий тарбиявий ишлар (ЖТИ) ёки жамоавий ижодий ишлар (ЖИИ) деб номланади. ЖИИ - иш ва ўйин, ижод ва ўртоклик, хаётий умид ва хурсандлик билан тўлдирилган ва айна пайтда, асосий тарбиявий восита бўлган жараёни ташкил этиш усулидир. Тарбиявий ишларда тарбиячилар ва ўқувчилар ўзаро ҳамкорлигининг шакллари, воситалари ва усуллари уйғунлашиб кетади.

Тарбиявий ишлар асосида иккита: фаол ва мажмуавий ёндашувлар ётади. Ёндашувларнинг *биринчиси*, фаолиятнинг билиш, меҳнат, ижтимоий, бадий, сгурт ва эркин мулоқот каби турли кўринишларини ташкил этишни талаб -^тади. *Иккинчи* мажмуавий ёндашув эса, фаолиятнинг барча кўринишларининг ягона жараёнга таъсири билан табиий «қўшилиб» кетишида намоён бўлади. Тарбиявий ишлар, айна пайтда, ўзига ахлокий. эстетик, сиссий ва ақлий (интеллектуал) таъсирларни камраб олади. Фаолиятга оид ёндашув тарбия йўналишига ишора қилса, мажмуавий ёндашув - унинг мазмун табиатини (иедагогик мақсад (вазият, тарбиявий мақсаднинг асосии ва боглик томонларини шакллантириш)ни; рсжалаштириш; ташкил этиш ва тайёрлашни; ишни бсвосита амалга оширишни; эришилган натижалар таҳлилини) белгилайда.

Б. Тарбиявий ишларнинг манбалари. Тарбиявий ишлар амалга оширилаётган даврнинг ижтимоий вазияти - тарбиявий ишларни мақсадли кўзлашнинг ва лойиҳалашнинг муҳим манбаи ҳисобланади. Бу вазият мамлакат ва дунёдаги ижтимоий ҳодисалар, давлат байрамлари, юбилей саналари, ҳукумат қарорлари, жамият аҳамиятига эга бўлган гоьлар ҳамда маҳаллий ҳаётга доир ҳодисалар сабабли юзага келади. Тарбиявий ишларни ташкил этишнинг ва ўтказишнинг иккинчи манбаи бўлиб, тур сифатида шаклланаётган шахснинг зарурий фазилатларини ва ҳислатларини шакллантиришнинг псадогик татҳиси сифатида хизмат қилади. Яна бир манба - ўқув-тарбиявий муассаса маълум муддатга белгилаган ишларининг умумий йўналигидир. Мазкур манбаларнинг муштарак ҳолати тарбиявий ишларни ҳаётбахш куч билан тўлдиради, уларнинг долзарб эканлигини ва муайян мақсадга йўналтирилганлигини аниқ белгилаб беради.

Асосий тарбиявий мақсад (купинча, ахлокий тарбия мақсади) аниқ ишларга оид вазифаларни белгилаб беради. Ҳар бир ишда асосий гоь ажралиб туради ва у тарбия умумий йўналишининг (ақлий, жисмоний, меҳнат тарбияси ва б.) бири билан мос келади.

Мақсадни кўзлаш босқичида тарбиячининг вазифаси -- ижтимоий вазиятни баҳолаш, ўзининг тарбиявий фаолиятини асосий мақсадга бўйсундириш, тарбияланувчиларнинг келажакда муайян тарбиявий

таъсирларни қабул қилишга тайёрлик даражасига ташхис қўйишдг иборатдир.

В. Тарбиявий ишларни ташкил этиш бўйича услубий тавсиялар:

1. Тарбиявий ишларнинг аниқ вазифаларини чуқур англаш, уни* самарадорлигини оширишнинг зарур шартидир. Мазкур вазифалар маҳорд билан талкин этилган ва тарбияланувчиларга етказилган бўлиши кера] Тарбиявий иш ташкилотчилари ўқувчиларга ўз нуқтаи назарларид мажбуран ўтказмасликлари ксрак: тарбияланувчиларни зарур қарорлари қабул қилишга (гўё ўз қарорлари сифатида қабул қилинадиганде) ишонтириш зарур.

2. Ҳар қандай тарбиявий иш ишчан ва мажмуавий йўналиш асоси^ лойиҳалаштирилади. *Биринчи* йўналиш, юқорида таъкидланганмде! тарбияланувчиларнинг жонли, ижодии, кизиқувчан фаолиятини талаб этад ва, зарурат тугилганда, тиришқокликни, ҳаракатчан ишларни танлашг! Йўналтиради. *Иккинчиси* эса, тарбиячига бир вазифадан ҳар томонлам самара олишга имкон беради.

3. Тарбиявий ишлар жараёнида ҳал қилиниши лозим бўлган барЛ вазифалар турли аҳамиятга эга бўлишига интилиш шарт эмас, чунки тарбия тизимини бирданига бир неча мезонлар орқали оптималлаштирЛ (муқобиллаштириб) бўлмайди. Тарбиявий ишда, ҳар қандай ишдаги каби бош йазифа ажратиб олинадиди ва шу орқали қолган вазифалар ҳал этилади.

4. Тарбиявий ишлар мазмунини унинг вазифалари ва амалга ошириши шароитлари билан боғлиқ ҳолда бслгилаб олиш ниҳоятда муҳимдир! Материал танланаётганда, у ўқувчиларнинг тарбиясига ижобий таъсир этим томонларига эътиборни қаратиш лозим. Тарбиявий ишларда турли хатоларгЯ йўл қўймаслик учун тарбиячи ўқувчиларнинг қарашларини ва кизиқишларини инобатга олган ҳолда уларни ривожлантириши, шунингдеш уларга таяниб иш олиб бориши керак.

5. Мақсадга мувофиқ услублар, усуллар ва воситалар тарбиявий! ишларнинг ҳар бир босқичи учун а^оҳида лойиҳаланади. Бунда! услубларнинг имкон қадар фаоллик, ташаббускорлик, мустақиллик! тамойиллариини таъминланиши назарда тутилиши лозим. Сузлик тарбиявий ишларнинг асосий душманидир. Шу боис, тарбияланувчиларнинг! ҳулқи кузатилса, нимани узгартириш зарурлигини уларнинг ўзлари! айтадилар.

6. Тарбиявий ишларни тайёрлашда ташкиллаштиришнинг юқори! даражадаги аниқлигига эришишга ҳаракат қилиш лозим. Ҳар қандай тарбиявий иш тарбияланувчилар учун «ташкilotчилик мактаби»га айланиши! керак. Тайёргарлик ташаббускорлик, талабчанлик, киришимл^илик,! мажбуриятларни тақсимлаш маҳорати, вағшятларни тезда баҳолаги каби фазилатларни тарбиялайди. Ишни тайёрлаш ва ўтказиш жамоани | жипслаштиришнинг тўғри йўлидир!

7. Тарбиявий ишлар нусха кўчиришни ёқтирмайди. Узгарувчанлик ва| ҳаракат доирасининг кенглиги тарбиявий ишларнинг фарқловчн белгиларидир. Синфларнинг, айрим ўқувчиларнинг бир-бирига

т шслигидан кенг фойдаланишга интилиш яхши натижа беради. т обиявий ишларни лойиҳалаш чогида, бир синфда муваффакият келтирган Ибба иккинчисида айнан шундай натижани бермаслиги мумкинлигини эсда тутиш керак.

Я Тарбиявий ишлар турли-туман булиши керак. I ароияланувчилар ёркин ишларни узок эслаб юрадилар, шу боис бундай ишларни такрорлаш маъксадга мувофик эмас, чунки у аҳамиятини йўқотиши мумкин. Тарбиявий ишларни ҳар доим янғисини топиш қийин, аммо уларни топишга ҳаракат •илиш зарур- Тарбиявий ишлар захирасида кўплаб қизиқарли тадқиқотлар мавжуд ва бу такрорламасликни, аксинча, аниқ шароитлар билан мувофиқлаштирган ҳолда ўқувчини ривожлантиришни кафолатлайди.

9. Тарбиявий ишлар ҳис-туйғуларнинг кудратли катализатори каби юйиҳалаштирилади. Маълумки, ҳаяжонга тушган киши ниҳоятда таъсирчан бўлади. Ҳар бир тарбиявий ишда тарбияланувчига яқин, ҳамоҳанг бўлган жиҳатларни топиш ва унда ижобий ҳислатларни ривожлантириш, мустақкам ҳаёт тарзини шакллантириш, тарбиявий ишлар маданиятини ОШИРЙЎШНИНГ муҳим йўлларида бири бўлган ўраб турган дунё ҳақиқатини тўғри тушунишга ёрдам берадиган қилиб етказиш керак.

Г. Тарбиявий ишларни режалаштириш босқичи. Тарбиявий ишларни режалаштириш босқичи мақсадни кўзлаш босқичидан кейин бошланади ва ундан фақат назарий жиҳатдан фаркланади, аммо амалий жиҳатдан бу ажралмас жарасндир. Бу босқичда тарбиячилар олдида: тарбияланувчилар билан бирга фаолият йўналишишиг барча қисмларини аниқлаш, иштирокчилар орасида мажбуриятларни тақсимлаш, уларни қандай қилиб бажариш лозимлигини курсатиш каби муҳим вазифа^ар ҳам туради.

Тарбиявий ишларни режалаштириш бўйича тавсиялар:

1. Тарбиявий ишларни ташкил қилишда тарбияланувчиларнинг тайёр-гарлик даражасига таяниш, уларнинг ёш ва шахсий хусусиятларини имкон даражасида кенгроқ қамраш лозим. Чунки, ишнинг фавақулда мураккаблиги тарбиячи ниятининг ўқувчилар томонидан англаб етолмаслигига, ишнинг нега ва нима учун бажарилиши ҳақидаги ноаниқ тасаввур эса, тарбиявий ишни қурук расмиятчиликка айланиради. Кейинги ишга қизиқтириш энгил кечмайди.

2. Тарбиявий иш - жамоатчилик иши. Тарбияланувчиларга режа тузишнинг ниҳоятда масъулиятли машғулот эканлигини, тарбияланувчи ишлаётган ҳар бир бўлимнинг бошқа бўлимлар билан албатта боғлиқлигини ва бир-бирини такозо этишини ҳис қилишига имконият беринг. Режалаштириш, албатта, жамоавий характер касб этиши зарур.

3. Режалаштиришнинг тармокли услубиёти, кўргазмали, осон ўқиладиган ва тушунарли чизма режалар тузиш услубиётлари билан танишинг. Тарбияланувчилар билан уларни ўрганинг, уларни меҳнатнинг бошқа турларини режалаштиришда тармокли чизмани қўллашга ўргатинг.

Ишлаб чиқариш фаолиятини ташкил этишнинг умумий назарияси технология таянадиган олти та коидани тақдим этади ва улар тарбиявий

ишларни ташкил этишда тарбиячи гомонидан албагга ҳисобга олиниш зарур.

Д. Тарбиявий ишларни ташкил этишнинг асосий қоидалари:

- бажарилиши лозим бўлган ишларнинг мақсадини аниқ белгила! ҳдракатни бошидан охиригача яхлит тасаввур қилиш (пимага ">ришш керак?);

- қўл остидаги ҳар бир киши учун аниқ вазифаларни бслгилаш (қанда ҳаракатлар воситасида эришиш мумкин?);

- кутилаётган иш учун барча зарурий нарсаларни тайёрлаш (нимала ёрдамида эришиш мумкин?);

- натижаларни аниқлаш учун муайян мезонларни белгилаш (эришилг! микдор қанча?);

- жавобгарлик, унинг эгаси ва ҳисобот вақтини тақсимлаш (мақсадг эришилганликни нима билан рағбатлантириш мумкин?);

- ташкилий тизимни уюштириш воситаси сифатида ижрочиларга йў! йўриқ кўрсатиш (қандай қилиб эришиги мумкин?).

Тарбиявий ишларни уюштиришда иштирок этиш **шахснинг муҳия хислатларини** тарбиялайди.

Мазкур босқичдаги тавсиялар қуйидагича:

- тарбиявий ишларни ташкил этишда иштирок этаётган ҳар бш кишининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини аниқ белгилаб беринг. «Ҳокимли| чизиги»ни белгилаб олиш ниҳоятда муҳим: ҳар бир ижрочи белгилаига! шахсга ўз ишларининг натижаси бўйича жавоб бсради. Ҳокимлик бш рақбарнинг қўлида жамланган бўлади, «Қўшҳокимиятчилик»ка йў: қўйилмайди;

- ҳар бир иштирокчига унинг имкониятларига ва хоҳишига мос келувч! битта вазифа ажратинг. Топширикларни мажбурламанг. Тарбиявий ишд: иштирок этишнинг ихтиёрий эканлигини таъкидланг;

- тарбияланувчиларнинг ташкилотчилик қобилиятига эга эмаслигиш ҳисобга олинг. Тарбиячига тушунарли ва енгил бўлган иш тарбияланувч! учун ҳам ҳар доим шунчаки бўлмаслиги мумкин. «Енгилдан - мураккабга» қоидасига амал қилинг. Тарбияланувчиларни муваффақият қозонишип бўлган ишончини қўллаб-қувватланг, яхши натижа билан тугашига ишон¹ уйғотинг.

Ташкилотчилик тарбияланувчиларнинг кучини бир неча бор ошириш имкониятига эга эканлиги ҳақидаги фикрга ўргатинг. Яккама-якка ҳаракатларнинг қўшилишидан ҳосил бўлган «ташкilotчилик самараси»ни мисоллар билан кўрсатинг.

Е. Тарбиявий ишларни ташкил этишни бошқариш. Тарбиявий ишларни амалга ошириш босқичида тарбиячининг масъулияти муқимдир. *Биринчидан*, дастурда кўзда тутилган ишларни тайёрланган сценарий асосида боришига эригади, унга тузатишлар киритади, диспетчерлик вазифасини амалга оширади ва жараённи қузатиб боради. *Иккинчидан*, тарбиячи бутун жамоа ва айрим тарбияланувчиларни қузатиб борган ҳолда, уларда муайян фазилатларни ривожлантиради, бу фазилатларнинг шаклланганли! '

апажасини аниқлашга имкон беради ва тарбия соҳасида килинадиган гларнинг стратегиясини белгилайди. *Учинчидан*, тарбиячи ташкилий масалаларнинг аниқ хал этилишини кузатиб боради.

Умуман, тарбиянинг бу босқичдаги бошқарув фаолияти оддий дарс мобайнидаги айни шундай фаолиятдан мураккаброклиги билан фарқ қилади. Бу мураккаблик тарбиявий ишни бошқаришда қисобга олиш, назорат қилиш ва кўплаб омилларга тузатишлар киритиш лозимлигида намоён бўлади. Бу борада мураббийнинг тарбиячи ва ташкилотчи сифатидаги ўрпи:

тарбияланувчиларни ўзининг иштироки билан бўғиб қўймаслик;
тарбияланувчиларга ўз фикрлари ва ҳиссиётларини эркин ифодалашлари учун ҳалақит бермаслик;

- ходисаларнинг ривожини диққат билан кузатиш ва унинг номақбул йўналиш олиши ҳамда назоратдан чиқишига йўл қўймаслик;

- номақбул ҳаракатларни оқилона ва ўз вақтида тузатиш;

- ўтаётган жараёни сездирмасдан қайд этиб бориш;

- педагогик назорат билан натижаларни эълон қилиш, жамоавий муҳокама ёки яккама-якка педагогик таҳлил қилиш, ютуқ ва камчиликларнинг сабабларини очишларда белгиланади.

Тарбиявий ишларни таҳлил қилиш мобайнида бир-бири билан мазмунан боғлиқбўлган қуйидаги саволларда фойдаланиш мумкин:

1) Тарбиявий ишларни тайёрлашнинг ва ўтказишнинг барча ҳолатлари рсжада ўз аксини топганми?

2) Дасхур мазмуни кўзланган мақсадга жавоб берадими?

3) Тарбиявий ишларни ташкил этиш даражаси кўзланган мақсад, вазифа ва талабларга жавоб берадими?

4) Режалаштирилган барча меъсрлар етарли даражада манбалар билан мустаҳкамланадими?

5) Тарбиявий ишнинг қайси қисми яхшироқ амалга ошди, нима учун?

6) Тарбиявий иш давомишшиги вақт нуқтаи назаридан ўзгардими?

7) Ким ва нима учун муддат ўзгарди?

8) Тарбиявий ишлар бир тизимни ифода этдими ёки қисмлари номигагина боғланган тўпладан иборат бўлдими?

9) Янгилик самараси сезилдими?

10) Тарбиявий ишнинг ҳис-туйғулик «бўёги» унинг гоёсига жавоб бердими?

11) Ишнинг сифати, ўқувчиларнинг унга муносабати қониқардими, қайси саволлар уларни ўйлашга мажбур этди?

12) Тарбиявий ишда иштирок этган жамоанинг ҳар қайси аъзоси қандай баҳога лойиқ?

13) Уқувчиларнинг ҳулқи қандай эди?

14) Нима учун ўқувчиларнинг айримларида у ёки бу педагогик ҳаракатга нисбатан қаршишқ кўрсатиш аломатлари пайдо бўлди?

15) Нимадан воз кечиш керак?

16) Кейинги тарбиявий ишларга қандай янгиликлар қўшиш мумкин?

Юқоридага фикрларга тарбиявий технология йўналиши сифати қараиладиган бўлса, у куйидаги умумий белгиларни аниқлаб беради:

- тарбиявий таъсир тарбиявий ишларнинг мажмуаси сифатда ўзи ўйинлар, тарбиявий суҳбатлар ва яккама-якка маслаҳатларнинг уйсурларвд қамраб олади;
- ҳар бир иш ҳар бир тарбияланувчининг ахлокий, ижтимоий ва бош] фазилатларининг шаклланганлик даражасини компьютер орқали ташха этиш билан бошланади;
- тарбиявий таъсир тап(хис этиш натижаларининг фаол таҳлили в идеал шахс билан қиёслаганда муайян фазилатларнинг шаклланганли даражасига етганлигини англаш билан юзага келган «жамоавий қайғуриш: самараси билан қучайтирилади;
- тарбияланувчилар кишилар орасида ҳаёт учун зарур бўлга! фазилатларни ўзлаштирадидлар, ўзларини англашга ўрганадидлар, ўз-ўзларин| камолга етказиш йўлларини тасаввур қиладидлар;
- шахсий камолотга етиш дастури (ташхис этиш натижаларидан катъин язар) яккама-якка маслаҳатлар, тарбиявий ишларни ташкил этиш натижасида мустаҳкамланади.

2-§. Тарбиявий ишлар жараёнида қулланиладиган педагогик таъсир ; этиш усуллари

Тарбиячилар ўз иш фаолиятлари давомида асосий эътиборни доими равишда ўқувчилар тарбияси, ҳулқ-атвори, тартиб-интизомига тузатишлаЯ киритишлари, улардаги керакли шахсий хислатлар ва табиатларидапш кирра^тарни ривожлантиришлари, мавжуд камчиликларини бартарафи қилишга қаратишлари лозим. Бундай жараёни ташкил этишда тарбиячиларЯ педагогик таъсирнинг турли усулларидан фойдаланишлари мумкин.

Педагогик таъсир усули - бу аниқ педагогик ҳолатларни ташкил қилиш I усулидан иборат бўлиб, унда маълум қонуниятлар асосида ўқувчиларнингв ижобий ишларида ўз камчиликларини йўқотишга ундовчи янги фикрлар ва! хиссиётлар уйғонади.

Тарбия жараёнида зарур педагогик таъсир усули танлаш учун! ўқувчининг ҳиссий ҳолати, ҳаракатининг табиати ва сабаби олдиндан I аниқланиши лозим. Бу, ўз навбатида, ушбу ҳаракатнинг психологик таҳлили, I унинг ўқувчи шахсияти билан яқин алоқасини кўриб чиқишни талаб қилади. I

Педагогик ҳолат тарбиячининг ижодий фикрларига биноан яратилади.] *Биринчидан*, тарбиячи фойдаланишни мўлжаллаган таъсир усулини амалга I ошириш учун мос шароитларни ҳаёлан танлаши керак. *Иккинчидан*, тарбиячи \ ўз мўлжаллаган иши ва ҳулқини ўқувчининг ҳаракатига бўлган муносабатига биноан мос равишда ўйлаб чиқиши лозим.

Педагогик таъсирнинг ҳар бир усули ўзига хос хусусиятларига эга бўлиб, улар иккита унсурнинг ўзига хос бирлигидан вужудга келади: а) яратилаётган педагогик ҳолатлар хусусиятлари ; б) янги педагогик ҳолатга

I вчилида тугиладиган янги фикрлар, тарбиянинг янги сабаблари ва ихсий камчиликларини енгиб ўтишга асос бўладиган хиссиётлар мазмуни [20-22].

Педагогик таъсир усуллари иккита гуруҳга ажратиш мумкин.

Биринчи гуруҳ усуллари ўқувчини илҳомлантирувчи ижобий хиссиётлар «осида унинг аҳдоқ-одоби, тарбияси, тартибига ўзгаришлар киритади, булар офсандчилик, миннатдорлик, тарбиячига ҳурмат, ўз кучига ишончдан

борат.

Иккинчиси - уятчанлик, эпсизлик, хафсаласизлик, ўкинч, хафагарчилик, ачиниш каби салбий хислатларни йўқотишга ёрдам берадиган усуллардир.

Ижодий фаолиятда нафақат ўқувчилар тарбиявий ишларининг яхши натижаларига эришилади, балки тарбиячидарни ўзларининг шахсий хиссиётлари ҳам рипожланади. Педагогик таъсир кўрсатиш усуллари кўллаш жараёнида тарбиячининг гоёвийлиги, табиатидаги инсонпарварлик, меърифонлик, сезгирлик каби, табиатнинг чидамлилик, ўз-ўзини бошқара олиш, мақсадга интилувчанлик, тезкорлик, ташаббускорлик каби хиссий қирралари ҳамда табиатининг топқирлик, зийраклик, ақлий баркамоллик, кузатувчанлик каби ирода қирралари кўзга ташланади.

Тарбиявий усулларни эгаллаш ва уларни иш жараёнида тадбиқ этиш (тарбиячининг тарбия мақсадларини янада мақсадли ва қулай бўлишига ёрдам беради.

Педагогик таъсир усулларидан фойдаланиш аниқ тамойилларга рию қилишга асосланган. Бу тамойиллар сирасига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- педагогик оптимизм;
- ўқувчиларга қурмат;
- ўқувчининг рухий ҳолатини тушуниш;
- ўқувчи табиатининг ташқи хусусиятлари ва сабабларини очиш;
- ўқувчининг тақдири билан қизиқиш.

Педагог оптимизм. Тарбиячилар юкори оптимизм, яъни кслажакка катта ишонч билан мустақил Узбекистон Республикасининг янги қонунларини ҳаётга тадбиқ қилмоқдалар. Ўқувчилар шахсиятининг чексиз имқониятларига ишонган тарбиячиларнинг педагогик оптимизми, айниқса, турли ёшдаги турли ақлий даражадаги ўқувчиларга нисбатан, уларнинг дам олиш ва ўқиш қондаларини, шартларини ташкиллаштиришда яққол кўринади.

Ўқувчиларга ҳурмат. Инсонга ҳурмат - инсонлараро муносабатларнинг асосий талабидир, Тарбиячининг фаолиятида ўқувчиларга ҳурмат алоҳида ўрин тутати, уларда ишонч, самимийлик, катталарининг маслаҳатдарига ва таклифларига мойиллик уйғотади. Кўполлик, ўқувчилар шахсиятига ҳурматсизлик, ўқувчиларда уларга жавобан хафагарчилик, газаб, хаттоки, баъзи нарсаларни атайлаб тесқарисини қилишга интилишни тугдиради. Бундай пайтларда ўқувчилар хатто адолатли талабларни оажаришдан ҳам бош тортадилар. Тарбиячига бўлган бундай муносабат

баъзан улар олиб бораётган фанга, ишга, машгулотга, ҳатто ўзи таҳД олаётган таълим муассасасига, ўқув хонасига бўлган муносабатга кўчади. I < *Ўқувчининг руҳий ҳолатини тушуниш.* Уқувчилар хулқиниЛ, бузилишини, тарбиясидаги салбий ўзгаришларни сезиш кийин жараён эмаТарбия жараёнига педагогик таъсир усулини тўғри танлаш учМ ўқувчиларнинг тартиббузарлик сабабларини ўрганиш керак, чунки шахсниЯ] турли психологик ҳолатларининг ташқи кўриниши бир хи_1 бўлади. Масалам ўқувчининг гуруҳдаги фаоллигининг сусайишининг асосий сабаблари, униЛ инжиқлиги, кўз ёшлари, уйдан чиқиб, узокрокка кетиши ва ота-онасидД узокда (баъзи ўқувчиларнинг турар жойларда) истикомат қилишидан иборв бўлиши мумкин.

Уқувчининг руҳий ҳолатини тушуниш учун тарбиячилар ўқувчилЛ шахсининг фазилатларини, хусусиятларини, уларнинг яшаш шароитлариЛ билишлари ва чуқур таҳлил қилишлари керак. Тарбиячининг кузатувчанлиЛ ва сезгирлиги ўқувчининг хулқида намоён бўлаётган руҳий ҳолатим тушунишга ёрдам беради.

Ўқувчи ҳаракатларининг сабаблари ва ташқи хусусиятлариниш очишиши. Ўқувчиларнинг ҳаракатлари етакчи, тарбиячи, жамоа, атрофдаЯ инсонлар томонида яхши, олийжаноб ёки ёмон деб баҳоланадЛ Тарбиячининг ўқувчига бўладиган муносабат (ёндашув)лари, уларним ҳаракатлари табиатига боглик. Уқувчи ҳаракатларини тўғри баҳолаш учуЯ ҳаракат моҳиятини, яъни ички сабабларини очиш лозим. Кўпинча ўқувчилЯ ҳаракатининг ички сабаблари ташқи кўздан яширинган бўлади, яъни ташЯ томондан дарров кўринмайди. Уларни тарбиячи томонидан тушунишЯ баъзан ўқувчининг ўзи катта ёрдам бериши, яъни бўлган воқеа ҳақида ўЯ қурмат қиладиган тарбиячисига очиқ гапириб бериши мумкин. Тарбиячи бундай ёмон ҳолатни келтириб чиқарувчи ташқи ҳолатлардан хуИ сабабларини ажрата олиши лозим.

Ўқувчининг тақдирта қиқиши. Таълим муассасаларида *отт* бориладиган тарбия мобайнида ўқувчиларнинг тақдирига кизиқипи тарбиячиларда ўқувчиларга муҳаббат ва уларнинг тақдирига жавобгарли! ҳисси туфайли ривожланади. Тарбиячилар ҳар бир ўқувчининг тақдири! айниқса, гуруҳ ҳастидан қониқиш қосил қилмайдиган, гуруҳдошларидаа ётсирайдиган ва гуруҳ ишларидан ўзини олиб қочадиган ўқувчилар тақдири билан қизиқишлари лозим. Лекин ўқувчининг тақдири билан астойдид ташвишланган ва унга ёрдам беришни хоҳяган тарбиячилар ўқувчиларга мсҳрибонлик, уларга эътибор ва гамхўрликларини кўрсатишлари учун дастлабки омадсизликдан чўчимасликлари, турли янги усулларни излашлари лозим. Тарбиячиларнинг қундалик фаолиятларидаги ўқувчига гамхўрликларш хайрихоҳдик муносабатлари ва педагогик таъсирнинг усулларини тўғри танлашлари ўқувчиларда ўз тарбиячисига муҳаббат, садокат, улард^ хурсандчилик хоҳишини уйғотади, шунингдек, янги ижобий хислатларни ривожлантиришга ва салбий хислатларни йўқотишга ёрдам беради.

Анги тарбиячиларнинг ўқувчиларни тарбиялаш жараёнида ланишлари мумкин бўлган педагогик таъсир усулларидан баъзилари йлан таништирамиз:

Ишонтириш - бу аниқ хулқ-атвор ёки кайсидир ишни мумкин .слигини, тўғрилигини ва зарурлигини исботлаш ва тушунтиришдир. [шонтириш жараёнида ўқувчиларда ён-атрофидаги инсонларни ҳатти-Катларини ва ўз хулқларини баҳолаш мезонларига мос бўладиган хлокий қарашлар шаклланади.

Ўқувчини иш билан ҳам, сўз билан ҳам ишонтириш мумкин. Уқувчини 1шлатиш орқали ишонтириш жараёнида тарбиячи исботланаётган қолат, азият ва муаммоларни, ҳаётини тажриба шароитларидан келиб чиққан ҳолда, 1ратади. Ишонтириш таъсир усули ўқувчи хулқини тузатувчи усул бўлиб шзват килиши мумкин. Сўз билан ишонтириш жараёнида, ўқувчиларга йўл қўйилган ҳатолар табиати ахлоқий меъёр нуқтани назаридан тушунтирилади. Ишонтириш усули самимийликни ва жўшқинликни талаб қилади. Бу жараёнда тарбиячиларнинг кечинмапарни уқувчиларга ўтади. Ишонтириш бдан ихлос туғдириш усуллари жуда ўхшаш, Бу усулларнинг ўхшашлиги ишонтириш ҳам, ихлос туғдириш кам суқбат орқали амалга оширилишидан иборатлигидадир, лекин ихлос туғдиришда тарбиячилар ўқувчи қилаётган ҳатти-харакатларининг туғри ёки ҳатоллигини исботламайдилар. Бу жараёнда улар тарбияланувчига ўз фикрларини сскин ва оҳисталик билан айтадилар. Ўқувчи тарбиячининг сўзларини тинглаб туриб, уз ҳатти-харакатини танқидий баҳолай бошлайди ва ўз хулқини туғрилашга ҳаракат қилади.

2.1. Бузғунчи ғояларга ва ёвуз қучларга қарши курашда ишонтириш услубининг ўрни

Бутун дунда ҳар хил ғоялар, мафқуралар кураши давом этмоқда. Бегона акидалар> ёт ғояларнинг юртимизга ташқаридан суқулиб киришига қарши курашни бир дақиқа ҳам сусайтириб бўлмайди. Халқаро терроризм, ашаддий жангарилик, диний экстремизм, гиёҳванд моддалар савдоси каби балоказоларнинг инсон ҳаётига тажовузи билан бир қаторда, ички таҳдидлар ҳам мавжуд. Ташқи ва ички мафқуравий таҳдидлар бир-бири билан у:5вий боғлиқ.

Ғоявий-сибсий, а\локий-маънавий, ҳуқуқий ва бошқа тушунчаларни шакллантиришга йўналтирилган услублар *ишонтириш услублари* деб аталади. Бошқача қилиб айтганда, ўқувчиларнинг тарбиявий ишлари билан шу^удланаётган тарбиячиларнинг уқувчиларда ғоявий-сиёсий, ахлоқий-маънавий тушунчаларни шакллантириш, бу тушунчаларни уларнинг ишонч-эътиқодига айлантириш ва онларига, хиотуйғударига, иродасига таъсир этиш мақсадида қўлланадиган *услубиётлар ишонтириши* услубиётлари Денилади.

Ишонтириш услубиётининг асосий *шакляри* - тушунтириш, уқирт»* ғоявий-сиёсий хдмда ахлоқий мавзуларда - суқбатлар, маър^залар,¹ мунозаралар ташкил этиш, учрашувлар |уюштириш, ба^,ий асарлар билан гаништириш, телевидение кўрсатувларини ва теа-ц^,спектаклларини кўришГ

-У-^ОУ^-К

"";"а8гЪг;
шшм"»«гш "дмш" ...

ҳамда таҳлил қилиш ва ш.к.лардан иборат. Тарбиячи-мураббийлар вазиф! ўқувчи-ёшлар билан ўтказиладиган суҳбат ва учрашувларда, ўқилаЯ маърузаларда душманларни мафқуравий қуролсизлантириш - уларнинг ол қираётган карама-қарши гоЯларини, уйдирмаларини фош қилиш, пу| чиқариш ва одамларда мафқуравий иммунитетни шакллантиришдан ибон Бундай вазифларни амалга ошириш ёшлар тарбиясига салбий таъа курсатувчи таҳдидлар, хатарлар (*халқаро терроризм, дини экстремгл гиёҳваидлик моддалар тажовузи, ОИТС, эгоцентризм, ахлоқсизя фалсафаси, "Дунё фуқаролари" - космопояитизми ва ш.к.*) ва улар нимзларни қарши кўйиш (*фарзандларни асрат, ҳушёрлик, ёшларни гот цуроллантириш, мафқуравий иммунитетни кучайтириш, та^дидА моҳиятини одди сўзлар, ҳаётий мисоЯлар билан тушунтириш, милМ келажаси учун масъуиятни гиақллантириш, иродати, эътикод, мустаҳкамлаш, онгли яшашга ўргатиш, ахборотли тажовуз моҳишпи очиб бериш, никоуш мустаҳкамлаш ва ш.к.*) мумкинлиги ҳақида маълумо' эга бўлишга имконият беради. Мафқуравий иммунитет - бегона, ¹?арарл гоЯлар, мафқуралар билан тўқнаш келгақда, унга нисбатан ўз муносабати билдира олиш, унга қарши курашишга гоЯвий, маънан тайёр бўли имкониятидир. Ҳар бир одам, аввало, ҳар бир ёш ўзининг]- мустақил фикрм •зга бўлмагунча, бундай иммунитетни шакллантириб бўлмайди. Ишонтирш усулининг ижобий натижаси тарбиячиларнинг ўқувчилар олдидаги обрўЧ ва ўзаро тўғри муносабат ўрната олишлари билан намоён бўлади.

Ҳозирги кунларда таълим муассасаларида тахсил олаётган ўқувчилар^ бегона, вайронкор гоЯларнинг ;;арари ҳақида уларнинг мустақил фикрин шакллантириш соҳасида қатор самарали ишлар олиб борилмоқда, бу жаренд тарбиячилар томонидан турли-туман қулай усуллар изланмовад.

Ушбу қўлланманинг кейинги бўлимларида ана шундай услубисчла иш шаклларида баъзи-бирларини тайёрлаш, ўтказиш ва таҳлил қили услубиёти бўйича амалии тавсиялар келтирилади.

Рағбат - тарбия услубларидан бири бўлиб, хулқни тузатишг тўғирлашга ердам берувчи усулдир. Корректировка (тузатма, тузатвд тўғрилаш) - катта маънога эга: *биринчидан*, у инсон хулқининг ижоби шакллари мустаҳкамлашга ёрдам беради, *иқитчидаи*, рағбатлантирилга ҳатти-ҳаракат атрофдагилар учун ахлоқ намунаси бўлиб қолади.

Рағбат ўқувчига қониқиш, хурсанд бўлиш, фахрлания илхомлантириш, ўзини янада яхши тутиш хоҳишини уйғотади, ўз қадрин билишни ўргатади, жамоа олдида обрўсини оширишга имконият яратад* маънавий ёрдам беради, иродасини мустаҳкамлайди.

Рағбат ҳаққоний бўлиши керак. Ўқувчини рағбатлантирипн тарбиячи унинг ўлчовини билиши лозим. Фақат маълум бир ўқувчиларн доимий равишда рағбатлантириш, уларда худбинлик ва манманлШ холларини ривожланишига олиб келиши мумкинлиги тарбиячининг ёдида кўтарилмаслиги даркор.

Рағбатнинг бир неча *турларти* ажратиб кўрсатиш мумкин: *Ижобга баҳо бериш* - ўқувчининг тўғри иш қиластганлигини тасдиқловчи қисй

г>л пин» «Тўғри», «Яша» ва ш.к. лукмаларда ифодаланади. *Мақтов* - чининг хатти-харакатини, ишларини таҳлил қилувчи анча кенг пьнодаги баходир (масалан, «Аҳмад яхши ҳаракат қилди, гуруҳ ҳаётида л катнаша бошлади», «Лола нафакат фаол, балки барча топшириқларни билан ижодий ёндашиб бажаради» ва ш.к.лар). *Мукофот* аича шарли рағбат бўлиб, ажойиб ютуқларни, хатти-харакатларни белгилашда кулланади. Тарбиячининг ўқувчиларга бўлган ишончидан гувоҳлик берувчи ачмунан кизикарли топшириқяар баъзан уларни илхомлантиради. Ишонч ўқувчилар томонидан яхши хулки учун ўринли мактов сифатида қабул қилинади. *Ижобий муносабатни билдириш* ўқувчилар томонидан таобиячини ёқтиришлари, уларнинг меҳрибонлиқлари, самимий табассумлари, дўстона ҳаракатлари, ўртоқлари билан ҳамкорлиқдаги ва биргалиқдаги ўйинлари, саёхатлари қиради. Бундай муносабатлар ўқувчилар томонидан мактов сифатида қабул қилинади. Рағбатнинг *меҳрибошиқ*, *эйтибор ва замхурлик* каби турлари, кўпроқ ўқувчи хафа бўлган ҳолларда жуда зарур бўлади, чунки оғриниш ва хафагарчилик, газабланиш, хар бир ишни атайлаб бузиш, қасд олиш ҳолларини тугдиради. Хафалиқнинг сабаби хар хил бўлиши мумкин: оиладаги ёмон ҳолат, ота-онанинг ўқувчига бўлган жуда қаттиққўл муносабати, гуруҳда, мактабда тез-тез турли сабабларга кўра мухокамада бўлиши ва жазоланиши.

Тарбиячининг айбланувчига нисбатан бўлган меҳрибонлиқлари, эйтибори ва гамхўрлиқлари ўқувчида кучли жавобгарлик хиссини уйғотади. Бундай ҳолларда ўқувчи тарбиячининг самимийлигини сезиши керак. *Илтимос* - инсонлараро муносабатларнинг энг кўп тарқалган кўринишидир. Ишонч рухий хусусиятлари жиҳатидан ўқувчилар ва ўсмирларга педагогик таъсир сифатида хизмат қилади. Тарбиячилар томонидан ўқувчиларга ёрдам бериш имкоиниятини берувчи илтимос, ўқувчиларни илтимосни бажаришга тайёргарликка чақиради, турли қийинчиликни енгиб ўтишга кучларини сарфлайди, шу билан бирга уларда кувонч, илҳом ва хатто фахр уйғотади. «Илтимос» тарбиячига ўқувчилар билан яқиплашишга, улар билан ўзаро самимий муносабат ўрпатишга ёрдам беради. Илтимос аник сўзлар воситасида ифодаланиб, илтимосни акс эттан сўз оханги - асосий маъно касб этади. Худди шу сўзлар бошқача оханг билан айтилганда, буйрук шаклипи олиши мумкин. Илтимосни инсонпарварлик хисларини уйғотувчи усуллардан бири деб қараш мумкин.

2.2. Педагогик таъсирда тарбиячиларнинг маҳорати

Ўқувчилар томонидан гаълим муассасасида тартибнинг бузилиши тарбиячининг хали обрў-эйтиборга, ўқувчиларнинг етарли хурматига эга эмаслигидан ҳам бўлиши мумкин. Тарбиячиларнинг педагогик таъсир - охасидаги малака ва маҳоратлари, ўқувчиларда хайрат уйғотади тарбиячиларнинг обрўсини тан олишларига ва келажақда уларнинг хулкида ижобий узгаришлар птклланишига олиб келади.

Педагогик таъсирнинг бундай усулидан фойдаланиш учун тарбиячи! нафақат ўз ишларини чуқур билишлари керак, балки бошқа соҳалардан бохабар бўлишлари ҳамда малака ва кўникмага эга бўлишлари, бир сўз билан айтганда, ўз ишларининг устаси бўлишлари керак. Тарбиячиларнинг соҳада усталликлари ўқувчилар учун қутилмаганда намоён бўлса, кўринс ҳолда уларда таассурот янада кучаяди.

2.3. Маънавий кўллаб-қувватлаш ва ўз кучига ишончни мустаҳкамлаш

Маънавий кўллаб-қувватлаш ва ўз кучига ишончни мустаҳкамла кўпроқ, тортинчок, уятчанг, одамови ўқувчилар билан тарбиявий ишлар о, боришда ва икки томонлама муносабатда бўлишда зарурий усуллар^{TM^} ҳисобланади. Тортинчоклик ва ўз кучига ишонмаслик ўқувчиларни Д [ишчанлигини пасайтиради, фаоллигига кўпинча салбий таъсир қилади. У усулни кўллаш туриб, тарбиячи ўқувчиларга хайрихоҳ ва чида муносабатда бўлади, уларнинг ижодий кучларини фаоллаштиради. Уш усулдан фойдаланиб, тарбиячи ўқувчида ўзини ҳар томонлама кўрс олишга ўргатадиган педагогик ҳолатни яратади.

Ушбу усулдан фойдаланиш учун тарбиячилар ҳар бир ўқувчида ки ва бебаҳо ҳислат борлигига, уни ён-атрофдагилар ва ўқувчилар ўзларий намоён қилиш учун кераклилигига ишонтиришлари керак.

Гуруҳнинг кундалик ҳаётида тарбиячи ўқувчилар томонидан имкониятларини намоён эти оладиган шароит яратиши керак.

Ишолдан педагогик таъсир усули сифатида таълим-тарбия жараёни! фойдаланиш мумкин. Унинг моҳияти ўқувчиларга жавобгарлиги мавзийИ бўлган аниқ ишни топширишдир. Ишопч ўқувчиларни қувонрад[^] илҳомлантиради ва бурч ҳиссини уйғотади, шунингдек, уларда тарғий интизомни, ташкилотчиликни, ташаббускорликни ва фаолликни мустаҳкамлайди, яъни бутун кучини тарбиячи томонидан берилм топширикни бажаришга сарфлаш ҳиссини шакллантиради. Агар тарбиячили ўқувчи ҳурматига сазовор бўлган бўлсалар, ишонч ўқувчининг ҳулқига км гта таъсир кўрсатади.

Қизиқарли фаолиятга тортиш. Тарбиячи ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини ва қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда, уларни қизиқарли фаолиятга тортишлари лозим. Бундай жараёнда ўқувчиларнинг қобилиятни ривожланади, уларда турли яхши интилишлар тугилади.

Фаолиятга қизиқишни йўқотмаслик учун уни ҳар доЛ мураккаблаштириб бориш, ўқувчиларда янада кўпроқ ирода, билим ва маънаваларни, жавобгарлик ҳиссини оширишга қаратилган ишларни олич боришни фаоллаштириши лозим. Тарбиячи ўқувчиларнинг ҳулқини қузата туриб, фаолиятнинг ўқувчи учун қизиқарли ёки қизиқарли эмаслигини аниқлаши ва уни секингина бошқа турига ўзгартиришлари керак. Мазкур усулни кенг қўллаш учун тарбиячилар ўқувчиларни таълим муассасалариЛ доимий ташкил этиладиган тўғарақлар, спорт секцияларига аъз!

1-as-kil -a, турли байрамлар, тадбирларни тайёрлаш ва ўтказишда уларни и^аок этишларига ундашлари керак.

Енгт қоши. Агар ўқувчининг ҳаракати тасодифий бўлса ва қасддан са у холда, тарбиячининг у билан ўтказадиган суҳбати дўстона рухда

Одатда, бундай суҳбат вақтида шахснинг ижобий кирралари кам -идданиб ўтилади. Тарбияда енгил қойиш усулининг қўлланилиши каттик 1 кутаётган ўқувчининг кўнглини кўтаради ва ўртадаги тангликни омшатади. Бундай холат ўқувчини ишонувчан, тарбиячининг сўзларига нада эътиборли булишга, кейинги қойишларни кучлироқ қабул қила олишга ундайди. Енгил қойишдаги жуда кўп ҳолларда фойдаланилади. Агар ўқувчи пуҳан ярадор, кўнгли ярим ёки тортинчоқ бўлса, тарбиячининг кўпол муомаласи ўқувчидан янада узоклашишга, шахсий кечинмаларига ўралаиб. яккаланиб қолишга олиб келади. Майин қойишнинг юмшоқ таъсирига қайсар ва таъби нозик ўқувчилар ҳам бўйсундилар.

Жазо ўқувчиларда қилган ишларига ўқиниш ва бошқа қайтармаслик хоҳишдани уйғотиши керак. Жазо ўқувчининг чидамлилигини тарбиялашда ва унинг ахлоқидаги салбий хусусиятларини йўқотишда ёрдам беради. Ўқувчини жазолаш жараёнида тарбиячи, уларда уят, хижолат, ўзгариш хоҳиши каби аниқ кечинмалар бўлишини назарда тутати.

Жазонинг қуйидаги турлари мавжуд:

Жазо-масиқ. Бундай жазо тарбияни тўғри ташкил қилишда ёрдам беради. Масалан, гуруҳда ўқувчиларнинг талаб даражасида бажарилмаган навбатчилиги учун улар қайтадан, яъни бошқатдан навбатчилик қилдириш билан жазоланади. Айбдор ўқувчи ўз бурчини албатта бажариши шартлигини, шунинг учун, уни ўз вақтида ва ҳаққоний ўташи кераклигини тушунади.

Жазо-чегаралаш. Ўқувчини қандайдир хурсандчиликдан махрум қилинади, масалан: ўқувчи кизикарли тадбирда катнашишдан махрум этилади.

Жазо-танбех. Таълим муассасаси раҳбарияти, тарбиячилари, жамоа трмонидан берилган танбехни ўқувчилар жазо сифатида қабул қиладилар. Ўқувчилар танбех эшитиб қолиш мумкинлигидан ўз бурчларини бажаришга, шўхликлардан ўзларини тийишга тайёр бўладилар.

Жазо-шартлиқ. Бу жазо айбдорда ноҳуш кечинмалар уйғотади, чунки у жазоланган ҳисобланади ва жамоада унинг обрусини туширишга олиб келади. Агар ўқувчи умуман тартибли бўлса ва жамоанинг шаънини хурмаг қилса, бундай турдаги жазо унга ижобий таъсир этади. Тарбиячилар ҳамда катталарнинг ўқувчи қилмишини баҳолашда газабли, совук карашлари, совук оҳангдаги муносабатда бўлишлари ва сўзларининг ўзи кўп ўқувчилар учун жазо ҳисобланади.

Педагогик таъсирнинг энг'ўткир қуроли сифатида тарбиячилар жазони Ҳар томонлама чуқур ва ҳар томонлама ўйлашлари, сўнгра уни тарбия жараёнида қўллашлари лозим.

Тарбиячилар ўқувчининг кечинмалари ва ҳулкидаги ўзгаришларига қараб, танлаган усулларининг амалий натижасини кўрадилар.

Огоҳлантириш. Огоҳлантиришда тарбиячилар ўқувчи хулқ ўзгартирмас, унинг оқибатларини очиб берадилар. Бу таъсирнинг мачм шундаки, тарбиячилар ўқувчида хавотир уйғотади ва унинг негизда ноЛ оқибатларини йўқотиш хоҳишини уйғотади ва, бунинг оқибатида ўқувчиЛ хулқида жавобгарлик ҳисси уйғонади. Огоҳлантириш жараёнида ўқувв айтилган сўз мазмунидан ташқари, тарбиячининг жиддий, таъсирчан, бал айтилаётган сўзнинг каттик оҳанги ҳам муҳимдир.

Юқорида биз педагогик таъсирнинг баъзи усуллари ҳақидаш тўхталдик. Тарбия амалиётида юқорида қайд этилган педагогик таъсирня бошка усулларида ҳам фойдаланиш мумкин. Шуни таъкидлаш кераш мавжуд педагогик таъсир, усулларида ташқари, хар бир тарбиячинЯ педагогик тажрибасига асосланган шахсий педагогик таъсир усуллари х! бўлиши мумкин.

Таълим муассасасининг кундалик фаолиятида тарбиячилар дом ўқувчиларнинг хулқини тузатиб туришлари, шахсдаги керакли хислатлаЯ табиатларидаги мавжуд хусусиятларини ривожлантиришля камчиликларини йўқотишга ҳаракат қилишлари лозим. Бунинг учи тарбиячилар мос равишда педагогик таъсирнинг турли усулларида! фойдаланадилар. Бундай тарбия жараёни учун мос келадиган таъсир усули танлаш учун аввалдан ҳатти-ҳаракатнинг табиати ва сабабларим ўқувчининг руҳий ҳолатини аниқлаш керак, бу, уз навбатида, \чдв ҳаракатнинг руҳий таҳдилини ўқувчи тарбияси билан боғлиқ ҳолда кўрм чикашни такозо этади.

Педагогик ҳолат тарбиячининг мақсадига биноан тузилади. *Биринчи* III тарбиячи қўллашга мўлжаллаган усулни амалга ошириш учун шароитла^И ҳаслан танлагини керак. *Иккинчидан*, тарбиячи ўз ҳаракатлари ва худкЯ ўйлаб кўриши керак, чунки у қўйилган мақсадига биноан ўқувчига ва унв ишига ўз муносабатини билдиради.

Турли тарбиявий тадбирларни, ишларни тайерлашда ва ўтказишИ ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари, шахсий фазилятлари, хоҳишларД кизиқишлари, имконият ва шароитлари, қобилиятларини ҳисобга олшп била! бир қаторда, уларнинг темпераментларини ҳам ҳисобга олиниши ўқувчилав билап самимий муносабат ўрнатишда, уларни тушуна билишда котта ердм бериши, шунингдек, тарбиявий жараёни, тарбиявий ишларни самарали в] натижаги бўлишига имконият яратиши мумкин.

Бунинг учун тарбиячилар ўқувчиларнинг темпераментлари ҳақид) тушунча ва билимларга эга бўлишлари керак. Қуйида мавжуд тўртт темпераментлар ҳақида қисқача маълумот бериб ўтамыз:

Сангвиниклар - сезиларли руҳий фаолликка эга бўлган, атрофд бўлаётган воқеаларга тез муносабатини билдирувчи, таассуротларини ҳад ўзгаришига интилувчи, муваффақиятсизликлар ва кўнгилсизликларн! нисбатан енгил ўтказиб юбуровчи, жонли, ҳаракатчан, ифодали мимикаси • ҳаракатлари бўлган киши *сангвини* деб аталади. Улар янги кишилар билаЧ тез тил топишадиган, бир иш туридан иккинчи иш турига тезда кўникадигаш бир турда бажариладиган ишларни ёқтирмайдиган, янги шароитга осонлич

ўюганадиган, хушчакчак, қаракатлари шиддагли, нутки тез, келажакка пан карайдиган, сўзини аник ва маъноли қилиб, имо-ишоралар гапирадиган кишилардир. Сангвиниклар юқори лавозимга [иладиган кишилар бўладилар.

фчегматиклар - юраги кенг, барқарор интилишларга ва кайфиятларга, имни ва чуқур х.ис-гуйгуларга эга, ҳаракатлари ва нутки бир хил маромда рухий ҳолати ташқи томонда ифода этиладиган киши *флегматик* деб алади
Флегматиклар - таъсирланувчанлиги, сустилиги билан ажралиб гурадилар, бир турдаги ишдан иккинчи турдаги ишга секинлик билан сўчадилар. фаолликлари кам, янги шароитга қийинчилик билан юслашадилар. Флегматиклар чидамлилиги, матонати, ўзини тута билиши шлан ажралиб турадилар. Ҳаракатлари ва нутқлари сусти, кўнгилсиз ходиса Боз берганда, осойишталикларини бузмайдилар. Улар сабр-тоқатли, чидамли бўлиб, сўзлаганда хотиржам, ўзга шахслар билан ҳаяжонланмай [апирадилар.

Холериклар -- жуда гайратли, ишга жуда эҳтирос билан ҳиссий "портлаш" ва кайфиятнинг кескин ўзгаркишларга мойил, илдам ҳаракатлар қиладиган киши *холерик* деб аталади. Холериклар - кўтаринки руҳда ишлай оладиган, қаршиликларни снга оладиган кишилар бўлиб, уларнинг ишлаш завқи, кайфиятнинг бузилиши биланок, тез ўзгариши мумкин. Холериклар сержаҳл, ўзини яхши кўрадиган, тез гапирадиган одамлар бўлиб, улар бошқалардан гапининг оҳанги ўзгарувчанлиги билан ажралиб турадилар. Холерикларнинг вазминлик даражаси худди сангвиникларникидек бўлади. Тарбиячи, гуруҳ мураббийси ва бошқаларга нисбатан ўзини тўғри тутати.

Меланхоликлар - таъсирчан, чуқур кечинмали, гап кўтара олмайдиган, аммо атрофдаги воқсаларга унчалик эътибор бермайдиган, ўзини тўхтата оладиган ҳаракатлар қиладиган ва секин овоз чиқарадиган киши *меланхолик* деб аталади. Меланхоликлар тез толикадиган ва ўзига ишонмайдиган, ташвишсиз, лскин жуда сезувчан, эҳтиёткор ва қушёр, ниҳоятда аразчан, жуда оз қуладиган, фаолияти сусти, тортинчоқ, кам гайрат, арзимас сабабларга кўра кўзларидан ёш окиб кетадиган, янги кишилар билан қийинчилик билан тил топишадиган кишилардир. Улар қулай шароитда олдига кўйилган масалаларни муваффақиятли бажаради. Агар ишда шароит, яъни вазият узгарса, қийинчилик тугилса, улар ўзларини панага олиб туришади. Тарбиячи меланхолик ўқувчининг фаолиятидаги камчиликлари учун унга нисбатан емон муносабатда бўлса, уришса, унинг руҳини тушириб юборади ва, окибатда, бу шахс ўз кучига шубқа билан қарай бошлайди.

Юқорида келтирилган темпераментлар ҳақида! "и маълумотлар умумий >лда берилган бўлсада, тарбиячилар ўқувчиларига нисбатан самимий носабатда бўлишларида қўл келиши мумкин. Лекин, руҳшуносларнинг -кидлашича, ҳар бир кишида темперамент якка тартибда учрамайди, улар оатта бири иккинчиси билан уйғунликда учрайди.

3-§. Олий таълим муассасаларида тарбиявий жараён ва тарбиявий ишларни ташкил этиш

Ижтимоий-иқтисодий ривожланиш босқичида турган жамиятда Я хозирги кунда малакали кадрларни тайёрлаш жараёнини такомиллаштириш муаммосини ўз олдига қўймоқда Шу муносабат билан Я олий таълим тизими олдида жамият учун фақат чуқур билимли, муам мутахассислик малакаларини чуқур эгаллаган шахсларнигина эмас, аяни вақтда давр талабларига жавоб бера оладиган, юксак инсон фазилятларга эга ҳамда чуқур касб соҳиб ва унинг фидойиси, халқига соҳ жамиятда фуқаролик касб ва масъулиятини яхши англаган, ҳаётда ва фаолиятида уз ўрнини топа оладиган, ўз Ватанининг келажаги ва равш учун хизмат кила оладиган ҳақиқий рақобатбардош, маданиятли ш мутахассис кадрларни тайёрлаш вазифасини адо этишни талаб этади.

Мустақилликка эришилгач, Ўзбекистон Республикаси барча соҳ бўйича тараккиётнинг янги йўлига кириб, ватанпарварлик, инсонпарвар; адолатпарварлик тушунчалари янги мазмун билан бойитиб борилмоқда.

Хусусан, Ватан туйғуси ва ватанпарварлик тушунчалари ўзларш асл маъносини топти. Утган киска даврда ҳар Томонлама баркамол, ш эътиқодли, мустаҳкам билимли, фидоий, ватанпарвар, садокатли халқпарвар фуқароларнинг ватан истикболининг гурлоқлигига бўг ияюнчи тобора ортиб бормоқда. Буюк келажак яратиш йўлидаги даст мақсадимизнинг пировард натижаси баркамол, соғлом авлодни в(етказишга, таълим-тарбия тизимида жиддий ижобий янгиланишга! вужудга келтиришга боғлиқ.

Мустақилликка эришганимиздан сўнг Ватан тушунчасининг моҳиятини англаш тарихий, маънавий-маърифий ва ижтимоий ледагсн муаммо сифатида муҳим аҳамият касб этди.

Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида" Қонунида, "Кадрлар тайёрлаш миллии дастури"да ва "Мудофаа тўғрисида" Қонуни ҳам ёш авлод онгида Ватанга муҳаббат, миллий истиклол гоёсЧ(садокат, инсонпарварлик, ростгўйлик ва ҳалоллик, мардлик ва жасурлг Ватанни химоя қилиш ва унга эътиқод, ҳарбии ватанпарварлик, милл! гурур ва шу каби умуминсоний туйғуларни шакллантириш, тарбиялг вазифаси сифатида алоҳида таъкидланган.

Шу вазифаларни амалга оширишнинг ўзига хос педагогик омиллари воситалари буюк давлатни барпо этишда, ёшларга миллий истиклол гоёсш сингдиришда муҳим аҳамият касб этмоқда. КуЙида ўқувчи-ёшларда Ватан* муҳаббат ва фуқаролик масъулиятини шакллантиришга қаратилг тадбирларнинг тахминий режасини хавола қиламиз:

1 ўқувчиликнинг бошланғич босқичи (1-курс) учун

№	_____	Муддати	Масъул	Натижа
№	- “[^][^][^]т н н ш а н и к” «Бизнинг факультет» мавзуларида факультет аънаёлари билан таништирувчи тадбир Ўтказиш-	Сентябрь	Факультет декани, кафедра мудирлари ва гуруҳ мураббийси	Факультетга, оли таълим муассасасига меҳр-муҳаббат уйғотади.
2.	“Жаннат ўлкаси бил” мавзусида кўрик- танлов ўтказиш: - Ватаним (вилоятим, шаҳрам, қишлоғим, туманим) тарихи; - Ўлкам қахрамонлари ^сечавабугун; - Илм-фан даргалари; Санъат гулшани дурдоналари ижрочи- лари; - Тошкент (ёки вилоят пойтахтлари) Ўзбекистон пойтахти.	Йил давомида. қар ойда бир марта	Факультет дегани, кафедра мудирлари ва гуруҳ мураббийси	Ўқиётган ОТМ га ва шаҳрига (вилоятга) меҳр-муҳаббат, хурмат уйғотади.
3.	“Шаҳрим (вилоятим, туманим) топоним- лари биласизми?” мавзусида интеллек- туал тадбир.	Ўқув йилининг биринчи ярмида	Ректорат, деканат, гуруҳ мураббийси	Таҳсил олаётган вилоят ёки шаҳар номларига қизиқиш ва хурмат уйғотади.
4.	“Мен-бугун ва эртага” мавзусида баҳс- мунозара.	Ўқув йи- лининг иккинчи ярмида	Ректорат, деканат, гуруҳ мураббийси	Ватанига бўлган муносабатини аниқлашга ёрдам беради.
5.	“Сен юртинг равнақи учун нима қилдинг?” мавзусида суҳбат, му нозар а.	Ўқув йилининг иккинчи ярмида	Ректорат, деканат, гуруҳ мураббийси	Мустақил фикр юритишига, ўз фаолиятини таҳсил этишга ўргатади.
6.	“Давлат рамзларша хурмат” дарслари.	Йил давомида	Гуруҳ мураббийси	Ватан рамзларига ; нисбатан хурмат хиссини уйғотади ва гуруҳни шакл- лантиради.
~7	“Мен ва жамоа” тренинги.	Октябрь - ноябрь	Гуруҳ мураббийси	! Ўқувчи-ёшларни жамоада ўз ўрнини топишига ёрдам беради.

8.	Бахслар: "Бепул нарсанинг баҳоси қанча?", "Қомил инсон ким?", "Сен қандай яшайсан?", "Ватан гурури" мавзуларида.	Йил давомида	Тренер гуруҳлари	Уқувчи-ёшларД !;> ;им ;. '•қ е нарсани кадрлацц ўқув "»>РГОХ бўлган ; .^ос батини аниқ, lаш ўргатади.
9.	"Ватан муқаддасдир" мавзусида турли миллат вакиллари иштирокида фестиваль ўтказиш	Апрель	Туман хокимияти, ректорат, декакат, миллии марказлар	Дўстлик. карло5 лпк }^1-!>ларин Ватанига муҳабб; хиссини уй готадц
10.	"Мен танлаган касб" мавзусида - тренинг-семинар.	Уқув иили бопгада	Ректорат, деканат, гуруҳ мурабийси кафедралар	КасП;:;п! l:(кед жаги ва уш жамиятдаги т миятини англая ёрдам беради. 1
11.	"Мен-ўзбек фарзанди" мавзусида расм-плакатлар танлови.	Май	Ректорат, деканат, гуруҳ мурабийси	Ўз миллаЛ бўлган мухабЯ хиссини ривожлайтириш. 1
12.	"Яшамок - Ватан учун хизмат қилмок" мавзусида ижодий иншолар курик тайловини ўтказиш.	Май	Ректорат, деканат, кафедра мудирлари, гуруҳ мурабийси	Ёзма нутқ, эрет фикрлиликни шакллантиради. 1
13.	Ахборот соатларини ўтказиш.	Йил давомида	Гуруҳ мурабийси	Давла'1 сиёсаший дунё воқсалариШ тўтри ТушуНИП! В(с талқин этиш; ургатади.

II. Ўқувчиликнинг таянч босқичи (II, III курс)

№	Тадбирлар	Муддати	Масъул	Натижа
1.	Давлат раҳбарлари, Ояий Мажлис депутатлари билан учрашув.	Йил давомида 2 марта	Ректорат, деканат, кафедра мудирлари, гуруҳ мурабийси	Хуқумат фаолият билан таниши. орқали унга 1 муносабатини билдира олишз ўргатади.

3. 47~ 1 5.	Ар^Г мавзуси бўйича кўрик танлови.	Режа асосида	Деканат, гуруҳ мураббийси	Аниқ мисолларда ўз бурчини кўра билиш малакасини шакллантиради.
	ан олдидаги бурчим" мавзусида бахс-мунозара.	Уқув йилининг биринчи ярмида	Гуруҳ мураббийси	Аниқ мисолларда ўз бурчини англаб олишни шакллантиради.
	Китобхонлар анжумани, адабий кечалар- Ёшлар шоуси.	Режа асосида	"Камолот" ёшлар ҳаракати, гуруҳ мураббийси кутубхона раҳбарияти	Ёшларга хос қизиқувчанлик, •эркинлик орқали ўз Ватани фуқароси эканлигини англашни ўргатади. Китоб билан ишлашга қизиқиш уйғотади.
	Ёшлиқ, ватанпарварлик кўшиқлари байрами.	Март	Ижодий гуруҳлар, гуруҳ мураббийси	Уқувчиларда Ватанга бўлган муҳаббатни орттиради.
6.	"Аждодларимиз мероси - қадриятлари-миз асоси" мавзусида учрашув.	Йил давомида 4 марта	"Камолот" Ёшлар ижтимоий ҳаракати, гуруҳ мураббийси	Миллий қадриятларимизни чуқур англашни ўргатади.
7.	"Оиланинг содиқ фарзанди Ватан фарзанди" мушоира, мулоқот.	Режа асосида	Факультет, гуруҳ мураббийси	Очиқ мулоқотда оилага ва Ватанга содиқлик туғилари ривожлантирилади.

Ш, Ўқувчиликнинг етук даври (IV курс)

№	Тадбирлар	Муддати	Масъул	Натижа
17	"Ўзбекистон фарзанди шундай йўл тутди" мавзусида очик мулоқот.	Йил давомида	Факультет, гуруҳ мураббийси	Мутахассис сифатида ўз йўлини танлаш, шу орқали ўз Ватанига зарурлигини англашга ёрдам беради.
	"Замондош - ҳамкасб" мавзусида эстафета. - М^!;! ^ хизматга	Уқув йилининг 2 ярмида	Гуруҳ мураббийси кафедра	Ҳамкасблар фикри орқали Ватан равнаки учун

	тайёрман Ватаним!"		тарбиячи- лари	к^линадиган ишларни ^дгай^олад!
3.	Бошқа олий таълим муассасалари в ид ео-анжуманлар.	чорла Режа асосида	Таълим муассасалари	Бошқа ОТ. тенгдошлар хақида маълумотлар билишга беради.
4.	Нотиклар танлови.	Уқув йили давомида	Факультет, "Камолот", ЁИХ, гуруҳ	Уқувчиларда оғзаки шаклланиш ёрдам бsr_ади.
5.	I "Мен - оила - Ватан" мавзусида иншолар лоби.	Март, ижодий апрель	Кафедралар, ^гуруҳ мураббийси	Уқувчи ёшла^ оиладаги. жг даги ўрнини лашга бер_ади
6.	"Қасбим-фахрим" мавзусида битирувчилар учун тантанали кеча.	Июнь	мураббийси Ректорат, факультет, кафедралар, гуруҳ мураббийси	Уқувчиларни касбидан фахрланиш, мустақил ча(масъулиятини • қилишни шаклантира рад

Юкорида келтирилган тахмибий тарбиявий иш режасида белгила^ тадбирларнинг маҳорат билан ташқил этилиши, ўтказилиши ва тах қилиниши бўлажак мутахассислар-ўқувчи-ёшларни жамиятнинг со! фохароси ва юксак касбий малакага эга бўяиши билан бир қаторда:

ижтимоий тараккиёт йўлида давлат сиёсатининг ло^чая масалаларини билига, ижтимоий муаммолар ва жараёнларни мустақил тахд қяла олиш;

- миллий истиклол ғоясига асосланган фаол қаётий нуқтаи назариг^ бўлиш, ўз фикрини баён қила олиш ва илмий асослай билиш;

- табиат ва жамиятдаги жарасн, ходисалар хақида яхлит тасаввурга • бўлиш, шахсни жамиятнинг бошқа аъзоларига, атроф-муҳитга муносабагГ белгиловчи ҳуқуқий ва маънавий мезонларни билиш, ахборотларни йиғиш саклаш ва қайта ишлаш, мустақял бнлим олиш, ўз-ўзШ такомиллаштиряшыя билиш ҳамда улардан ўз хаёти ва касбия фаолият^ фойдалана олишга шароит ва имконият яратадя, хабтга тайёрлайди.

Таълим муассасасида ўтказилгай барча гадбирларда, одатда. таъл(муассасаси раҳбари, тарбиячлари, услубчилар, ота-оаялар катнашадя^ Одатда, тадбир ўтказилгач, унинг таҳляли ўтказилади. Тадбирнинг тах-л* самаралн ва натижалн ҳамда келгуси ншга фойдали бўлиш кўп жихатДИ

Ўтказилган тадбирларюшг ҳар томонлама тахлилида: Қуиилган (ишилдими ва нимага асосланиб бунга бахо бериш керак? Нима шди-ю, нима амалга ошмай колди, нима сабабдан? Ўтказилаётган а ўқувчиларнинг муносабати ва иштироки қандай бўлди? ва ш.к. аога тўлик ва ижобий жавоб олиш зарур. Бундай жавобларнинг л ташкилотчиларнинг тарбиячи сифатидаги маҳоратлари, тарбиявий услубиёти ҳақидаги билимлари, кўникма ва малакалари ҳамда шинг ташкилотчилик, конструктивлик, мулоқот ўрнатиш қобилиятлари бир тарбиявий ишга акмеологик, креатив, рефлексив ёндошувларига пик Бу эса, тарбиячи, гуруҳ тарбиячилари, ташкилотчилардан ҳамиша ўз шимлари, кўникма ва малакаларини мустақил тартибда, маҳорат [актабларида, малака ошириш марказларида ва муассасаларида ошириб ришларини талаб этади.

Шуларни эътиборга олган колда, Узбекистон Республикаси [резидентининг "Исчсъдод" жамгармасида тарбиячилар, гуруҳ арбиячилари, ташкилотчиларнинг малакасини ошириш ва уларда тарбия гараёни, тарбиявий ишлар технологияси, тарбиячиярнинг фаолияти, [арбиявий тадбирларни тайёрлаш ва ўтказиш бўйича малака ва (ўникмаларни хосил килиш мақсадида "Тарбиявий ишларни ташкил этиш" (астури ишлаб чиқилди. Дастурнинг асосий мақсади республикамизнинг (•аълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган тарбиячи, гуруҳ тарбиячилари, - ашкилотчиларга замонавий педагогик технологияларнинг ажралмас қисми >ўлган тарбиявий технологияларни ўргатиш, леда^югика ва психология онларига оид билимларини янада мустаҳкамлаш ва олган билимларини ўқув тарбия жараёнида қўллаш олишга ўргатиш, шунингдек, уларга педагогик чаҳорат сирларини очиб беришдан иборат.

Уқитиш жараёни 5 кунлик жадал интерфаол тренинг кўринишида 1мшгга оширилади. Курс 40 соатга мўлжалланган. «Тарбиявий ишларни ташкил этиш» курси интерфаол ўқитиш жараёни сифатида модул асосида ташкил этилган. Дастурни амалга оширишнинг ҳар бир кунига аниқ белгиланган мақсад қўйилган бўлиб, аниқ қафолатли атижага эришиш, назорат ва баҳолашга йўналтирилган, Қуйида ушбу курс бўйича кунлик мавзулар ва уларнинг кискача мазмунларини келтирамиз (бу дастурдан таълим муассасаларидаги маҳорат мактаблари, услубиёт оирлашмалари, тарбиячилар, гуруҳ тарбиячларини малакасини ошириш учун (иладиган амалий-услубий ўқув семинарларида фойдаланиш мумкин). коният ва шароитдан келиб чиққан холда, дастурда берилган улотларни 5 кун мобайнида кетма-кет ёки ҳар хафтанинг аниқ бир куни 'ида ёки кунига 2 соат ажртаган колда амалга ошириш мумкин.

3.1. «Тарбиявий ишларни ташкил этиш» курсининг кундалн мавзулари

1 - кун мавзуеи: Тарбиявий жараён ташкилотчиси

---

1 -машғулот	Тренинг. <i>"Контакт"</i> . Уқув жамоаси яштирокчиларинм бири билан таништириш, Дўстона муносабат ва ижя муҳитни юзага келтириш. Машғулот катнашчиларм ижодий имконияти ва шахсий сифатларини Аудиториянинг ишлаши учун қулай шароитни в; келтириш, гуруҳда руқий муҳит ҳамда ижодий фаот хоҳиш уйғотиш. Якка тартибда ва кичик гуруҳларда ш Машғулоттахлили.
2-машғулот	Суқбат-мунозара. <i>«Тарбиявий жараён ташкилотчъ шахси еаунга қуйиғадиган замонавий талаблар»</i> . Тарбиячилар ишларининг мазмуни ва шакли Уқувчилар гуруҳлари фаолиятини ташкил этипЯ мазмуни ва усулларини танлаш. Тарбиявий жЯ ташкилотчисининг педагогик қобилияти ва ўзига • хусусиятлари. Тарқатма материаллар билан жамоада ва тартибда ишлаш.
3-машғулот	Тренинг. <i>"Тарбиячи фаолияти"</i> . Тарбиячилар! вачифаси, гуруҳлар билан олиб бориладиган тарбияЛ ишларни режалаштириш услубиёти. ТарбиячиларинишЯ <u>режаси.</u>
4-машғулот	Тренинг. <i>"Тарбиячи ва жамоа"</i> . Уқувчилар жамоася шакллантириш ва тарбиялаш методикаси. КЛ гуруҳлардаги ишлар; "Тарбиячи ўқувчилар жамоасиган таъсирини утказди", "Уқувчилар жамоаси тарбиячига таъсирини ўтказди", "Тарбиячи ўқувчилар жамоаси бшв ҳамкорлик қилади". Гуруҳлар тақдимоти. Иш натижалари] эълон қилиш. Видеофильм томоша қилиш: ўқувчилар жамоасин! кўринишлари хақида лавҳалар томоша қилиш, таҳл қилиш.

Уқув кунн якунида кунн мавзуси асосида «Иерархия техникас услуби бўйича уйга вазиға берилади.

2 - кун мавзуси: Халқ педагогикаси **манбаларн** - ёшлар тарбиясининг асоси

Янги кун машғулотлари кечаги кун мавзуси бўйича уйга вази^И кўриб чиқиш, ёдга олиниг, таҳлил этиш, баҳолаш ишларшш а.ма"1 оширишдан бошланади (шу холат ҳар кунн кайтарилади).

	Суҳбат-мунозара. "Халқ анъналари, урф-одатлари тарбия воситаси сифатида". Маданий-оқартув ишлари. Одатлар, удумлар, байрамлар, диний маросимлар ва уларнинг тарбиявий аҳамияти хақида. Уқувчиларда умуминсоний кадрятлар, миллии урф-одатларга ва давлат рамзларига хурматни шакллантириш йўллари. Тарқатма матер_иаллар_билан якка тартибда ва жамоада ишлаш. _____
'-машғулот	Тренинг. "Педагогикада". Даврларнинг таълим-тарбияси таҳлили ва уларнинг ёшлар тарбиясига бўлган ижобий ва салбий таъсири. Тарқатма материаллар билан кичик <u>гуруҳларда ишлаш.</u>
1-машғулот	Тренинг. "Галерея". Муомала ва муносабат одоби. Тарбиячи ва ўқувчи, ака-сингил, ота-она ва ўқувчи, қариндош-уруғлар, кўни-кўшнилари, ёшлар одоби хақида. Тарқатма материаллар <u>билан якка тартибда ва кичик гуруҳларда ишлаш.</u>
В-машғулот	Тренинг. "Чамбарак", Тарбиявий жараёнда учрайдиган вазиятлар ва уларни ечиш йўллари, педагогик вазифалар ечимини топиш. Жамоа бўлиб, кичик гуруҳ, якка тартибда ишдаш. Гуруҳлар тақдими.

^

Ўқув кунни якунида кун мавзуси бўйича «Қадам-бақадам» услуби ўйича уйга вазифа берилади.

3 - кун мавзуси: Ҳозирги замон глобал муаммолари

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, ёдга олиш, гаҳдил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

-машғулот	Суҳбат. "Ёшлар тарбиясига салбий таъсир этувчи таҳдидлар ва хатарлар" (халқаро терроризм, диний экстремизм, гиёҳванд моддалар тажовузи, ОИТС, эгоцентризм, ахлоқ- сизлик фалсафаси, космополитизм) ва уларнинг олдини олиш йўллари хақида. Тарқатма <u>материаллар билан кичик гуруҳларда ишлаш.</u>
2-машғулот	Тренинг. КБИ (кузатиш, баҳслашиш, ишонтириш). Уқувчиларда фаол ҳаётий ҳолатни шакллантириш. Жамоада ишлаш кўникмаларини шакллантириш. Ўзгалар фикрини хурмат қилган ҳолда далиллаш, ишонтириш, асослаш, мунозара олиб бориш маҳоратини ҳамда муросага келиш ва изланиш қобилиятини шакллантириш. Бахс ёки мунозара ўт^азид^мстодикасини ўрганиш. Жамоа бўлиб ишлаш.
3-машғулот	Видеотренинг ИМАК (ишонтириш мактаби). Ишонтириш маҳоратини шакллантириш. Ностандарт вазиятларда ўзилг ! ва жа.моани бошқариш маҳоратини шакллантириш. Мумкин ! _оўлган_м^а_ммоли вазиятларни олдиндан^ кўра билиш. ;

Уларни ҳап этиш йўллари излай билиш. Та|
^атершшлар билан ишлаш.

4-машғулот \ Ишчан-ролли уин. "Гиёҳванд устидан суд". \
жараёнини акс эттирган ҳолда роллар ижр!
гийёҳвандликнинг салбий таъсири ва оқибатларини
бериш. Якка тартибда ва гуруҳдарда и|
Видеоматериалла^дан_фойдаланиш.

Уқув кунни якунида кун мавзуси асосида «5\УОТ-таҳлил» услуби 6Я
уйга вазифа берилади.

4-кун мавзуси: Тарбиявий ишлар услубиёти

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, ёдга ов
таҳдил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

1-машғулот Суҳбат-мунозара. "Жамоавий ижодий ишлар педат
технология сифатида". Жамоавий ижодий иш пед^И
технология сифатида. Жамоавий ижодий иш услубиёпГ
уни амалга ошириш: педагогик максаси а мувофиқ
биргаликда лойиҳалаш, ишни тзйёрлаш, ипиш олиб бор|
таҳлил этиш. Жамоавий ижодий ишларнинг шакли
фестиваллар, эстафеталар, трсинглар, байрам.лир, мавз!
кечалар, танлов ва шоулар, дискотека ва иг.к.лар. Блиц-ў|
"Мен-гадбир ташкилотчиси"ни ўтказиш.
Видеofilm томоша қилиш; Оммавий жамоавий лжо^
иш (умумтаъли_м_ёки олий таълим муас(асаси ^шсодида)

2-машғулот Тренинг. "Панорама". Амалистдаги жамоавий ижо|
3-машғулот ишни танлаш ва лойиҳалаштириш услубияти. Жамоа|
4-машғулот ижодий ишларни ташкил этиш, гайёрлаиг ва ўтказ
режасини - технологик харитасини гузиш. Якка гарттибда|
кичик гуруҳларда_ишлаш. _____
Тренинг. «САН-самарали, ахлоқ^чи, назокатин». 51кка|
жамоавий ижодий фаолият малакаларини юаклаптира
Ижодий қобилият ва ижодий тасаввурни ҳамда безати
ишлари қобилиятини ривожлантириш. Жамоа ва ки^
ижодий гуруҳларда ишлаш. _____ III
Видеотренинг "Озбеки журнал" еки "Ахборот соагп*
Тақдимот. Жамоаий ижодий иш ва ижодий гуру?^
ишининг тақдироти. Фикр ва мулоҳазалар. Натижапал|
эълон қилиш.

Ўқув кунни якунида кун мавзуси асосида «САН - самарали, ахл^
назокатли» технологияси асосида уйга вазифа (ижодий иш) берилади.

5-кун мавзуси: Ижодий ишлар фестивали

V- ь -и кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, ёдга олиш, этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

- чашгулот Тренинг. «*РейвасН*». Укув семинаридан олинган билим, кўникма ва малакаларни амалиётда қўллаш таҳлили ва баҳоси. Муайян ҳолатни шакллантириш бўйича машқлар. Таркатма материаллар билан якка тартибда, кичик гуруҳларда ва жамоа бўлиб ишлаш.
- 13- гашгулот *Ассесмент (ижодий ишлар ҳимояси)*: тингловчиларнинг касбий ва педагогик маҳорати, новаторлик даражасини аниқлаш ва баҳолаш, уларнинг ўтилган машгулотлар асосида тайёрлаган ижодий тарбиявий жараён технологиялари ҳимояси. Якка тартибда ва кичик гуруҳ шаклидаги ҳимоя. _____
- ь-машгулот Давра **сухбати**. Утилган мавзулар асосида савол-жавоблар. Тингловчиларнинг интерфаол ўкув-семинари бўйича фикрлари ва таклифлари. _____

Изоҳлар:

1) *Ассесмент (ажеяятеШ)* - ходимларни баҳолаш, аттестация қилиш сули бўлиб, иштирокчилар гуруҳи маълум синовдан ўтказилади; ишбиларонлик ўйинлари, тест топшириқлари, ўз-ўзини тақдимот қилиш, ёзма ишлар а қ.к. Одатда, ўрта ва юқори босқич раҳбарларини ички баҳолашда ўлланилади. Энг аниқ ва самарали усул ҳисобланади.

2) *Фидбек (РейвасБ)* - қарши таъсир. Семинар ўқиши тугаганда ёки кув дастури бўйича бирон мавзу ёки бўлимни ўрганиш тугаганда тказилади. Семинар ёки дастур мавзуси, бўлимдан нима ўргандик? - аволига жавоб бсрилади. Юқорида тарбиячиларга услубий ёрдам сифатида ахборот ва арбиявий соатлар, ота-оналар йигилишини тренинг машгулотлари ёки арбия машгулотлари шаклида ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар еришга ҳаракат қилинди. Тарбиячилар қуйида келтирилган машгулотларни >ир вариант сифатида қабул қилиб, таълим муассасасининг имконияти, ларонгидан келиб чиққан ҳолда, уларни ташкил этишлари ва ўтказишлари

1УМКИН.

Кейинги вақтда педагог ва амалиётчилар томонидан жуда кўп явий технологиялар яратилган бўлиб, уларнинг кўпчилиги амалиётда э келинмоқца. Қўлланманинг бу бўлимига киритилган тарбиявий 1ялар, асосан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг жамгармаси Масофали ўқитиш марказида фаолият кўрсатган >иячилар томонидан яратилган ва тарбиявий ишларни ташкил ^{ич}а мақсадли малака ошириш курсларида амалий жиҳа^а-дап ўтган. Қуйида тарбиявий технологиялар тавсифномаси ва >азиларини ўтказиш методикасининг ёзма баёнини келтирамыз:

4-§. Тарбиявий технологиялар тренинглари тавсифномас!

"Танишув" *тренинги* - ўқувчиларни бир-бири билан таниш (дўстона муносабат ва ижодий муҳитни юзага келтириш, уларнинг имкониятлари ва шахсий сифатларини очиш, жамоада ишлаш учун шароит вужудга келтириш ҳамда ўқувчилар ўртасида рухий тўғриликни енгиллаштиришга йўналтирилган,

«Мураббий ва жамоа» *тренинги* - мураббий ва жамоа билан! муаммолари муҳитини аниқлаш малакасини шакллантириш, унинг ея излаш ва топишга йўналтирилган.

КБИ - *қузатиш, баҳслашиш, ишонтириш тренинги* - фаол! ҳолатни, лидер (сардор)лик сифатларини, жамоада ишлаш кўпикмал, ҳамда ўзгалар фшфини ҳурмат қилган қолда далиллаш, ишом асослаш, мунозара олиб бориш маҳоратини, мурасага келиш ва • қобилиятларини шакллантиришга йўналтирилган.

ИМЛК - *ишонтириш миктаби тренинги* - ишонтириш (я йўллари топиш, уни асослаб бсриш), ташкилотчилик қоби.чиат ностандарт вазиятларда ўзини ва жамоани бошқара олиш ҳамда н бўлган муаммоли вазиятларни олдиндан кўра билиш, уларни ҳалД йўллари излаб топиш маҳоратини ишакллантиришга йўналтирилган.

«Учлик» - *САН -- самарали, ахдоқий, назокатли тренинги* ишлари, ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантириш, *т* тасаввурни ривожлантириш, ташкилотчилик қобилиятларини, турли 63 эскизларни тайёрлаш кўникмаларини шакллантиришга йўналтирилган,

«Саҳна» *тренинги* - ижодий фикрлашни ривожлантириш, тадбш режа-сценарийсини тузиш кўникмаси ҳамда саҳна ва актёрлик асос маданият, режиссура, тадбирни ташкил этиш, нотиклик маҳор шакллантиришга йўналтирилган.

АЖИЛ *амалиётда жамоавий ижодий ишлар тренинги* жамоавий ижодий ишни ташкил қилиш, тайёрлаш ва ўтказиш услублз ўрганиш ҳамда ижодий фаолиятни шакллантиришга йўналтирилган.

«Баҳслашув клуби» *тренинги* ўқувчилар ўртасида мунозаралар ўтказиш ва баҳслашув клубларини ташкил этиш ҳамда уя баъзи янглиш фикрлар, атрофда содир бўлаётган воқеа ва ходисаларга *кя* қурашиш, иоўрин фикрларга ўз вақтида қаршилик кўрсатиш ёки билдири| фикрни тўғри, нотўғри эканлигини аниқлаб олиш, ўз фикрини бошқа ўткази олиш, таъсир эта олишга ўргатиш ва баҳслашиш мадани* шакллантиришга йўналтирилган.

«Танқид қилишни ўрганиш» *тренинги* - танқид кўринишШ таснифи, уларни ишлатиш йўллари билан таништириш, танқидни "Ш қабул қилиш кўникмаси ва танқид қилиш маданиятини шакллантирад йўналтирилган.

«Келишув ва зиддият» *тренинги* - мантикий ва танқидий фнквр мурасага келиш маҳоратини ишакллантириш ҳамда асосли баҳсл^

дларин таништириш, зид педагогик жараён ва фаолиятда учрайдиган
олишларига кўмак таъминлаган педагогик жараён ва фаолиятда учрайдиган
Т вазиятлар, — Г- ларини
тириш ҳамда педагогик вазифаларни ечилишга инновационлаштирилган.
техникаси «Мураббий шахси»

ИИОХ' Юкорида келтирилган «Тарбиявий технологиялар тренинглари»
• > {«Изомиси»да баён этилган тренингларни таъмин этиш, ўтказиш ва ш
этиш машгулот давомида яққа, жуфт, кичик ва катта гуруҳ, ' \,оа
шаклида амалга ошириши мумкин.

Ҳозирги кунда гуруҳ аъзоларини бир-бирлари билан танишувини
скажиш, гуруҳларда самимий ижтимоий-руҳий муҳитни яратиш,
гвчиларда бир-бирларига ҳурмат ҳиссини уйғотиш, тарбиялаш, гуруҳ
ишлаш кўникмаларини шакллантириш бўйича жуда **тренинги**

Абийларнинг шахсий, ва касбий фазилатлари қамда мураббий ф аолияти
ш зарур л. "...^... фазилатларни аниқлаш ва уяшни таянб) ялашга
налтирилган

қўшлаб тренинг [ашқлари, ўйинли машгулотлар, коммуникатив
тадбирлар, дарслар штилган, уларга услубий тавсиялар ишланган. Қуйида
тарбиявий ишларни иалга оширишга ёрдам берадиган
Ўзбекистон Республикаси юезидентининг "Истеъдод" жамгармаси
тренерлари томонидан яратилган Ганишув" ("Контакт") тренингининг бир
неча вариантларини ёзма баёнини [авола этамиз. "Танишув"нинг ушбу
вариантлари таълим муассасаларининг [арча сшдаги тарбияланувчилари
учун йўнаштирилган.

4.1. Тренинг "Контакт"- жамоавий \икоя тузиш

Тренинг мақсади:

- ўқув жамоаси иштирокчиларини бир-бири билан таништириш;
- дўстона муносабатни ва ижодий муҳитни юзага келтириш;
- ўқувчилар ўртасидаги руҳий тўсиқларни енгилшга ўргатиш.

Тренингдан кутиладиган натижа: Мазкур тренинг тарбиячи ва
Ақувчилар жамоасини, унинг табиати, ижодий имкониятлари, қобшиятлари,
1 -муносабатлари, шунингдек, педагогик жараёнда ким билан кандай
1шни, нимага эътибор беришни, кимга нимада ёрдам беришни, кимни
зватлашни ва ш.к.ларни билишга имкон яратади.

Машгулотни ўтказиш тартиби. Машгуяот бошланишидан олдин
илтимосига кўра ўқувчилар хонанинг киравериш жойида махсус
иерлаб қўйилган рақамлар ёзилган қозғалардан биттадан танлаб
1қамли қозғалар ўқувчилар сони бўйича тайёрланади) ва доира •лида
уйилган стулларга бориб жойлашадилар.

Хўю лар ў³ жойларини эгаллагач, тарбиячи улар билан тузиладиган
таклиб ' ³У^сини келишиб олади ёки тарбиячининг ўзи бирон бир мавзу
(хикоя мавзуси ўқувчиларнинг ёши, қизиқишларини ҳисобга

олган ҳолда саргузаштли, ҳаётий ёки ёшлар ҳаёти, ^одоб-ахлоқия бўлиши мумкин).

Машгулот ўқувчилардан бирининг бирон бир мавзу ёки таВ мавзу асосидаги ҳикоясидан бошланиши мумкин (унча фаол 5т гуруҳларда мавзу бўйича ҳикояни тарбиячининг ўзи бошлаб иш мумкин). Ҳикояни бошлаган ўқувчи, унинг энг кизикарли жойида сўЯ тўхтаб, "Ҳикояни давоми..... ракамли ўқувчида" дейди. Раками кўр<Я ўқувчи ҳикояни (воқеани) тўхтаган жойидан (мавзудан чиқмаганш бошлаб давом эттиради. Бу ўқувчи ҳам аввалги ўқувчи каби ҳикояв кизикарли жойида тўхтаб "Ҳикоянинг давоми ..... ракамли ўқД дейди. Мос ракам кўрсатилган ўқувчи ҳикояни (воқеани) келган яЛ бошлаб давом эттиради. Ҳикояни сўзлаш, давом эттириш дави ўқувчиларнинг ҳар бири иштирок этмагунча, шу тариқа давом этади.

Тарбиячи ўқувчиларнинг сўзлаётган ҳикоялари бир-бирига маД боғлиқ ва мазмунга эга бўлишини кузатиб боради ҳамда маЯ мазмундан четланиш бўлса, бу ҳолатни тўғрилаб боради.

Ҳикоя тузилгач, тарбиячи барчага миннатдорчилик билдирая керакли тавсияларни беради.

Изоҳ: ўқувчилар жамоасини яхлит бир жамоа ишклида шакллЛ %амда ўқувчилар ўрЯнасидаги муносабатни самилши оў;иши,:^а ёрдим оет бу каби тренингар жуда кўп, уларни ўтказиш тартиблари ҳам тт тулшин. Масалал: жамоа бўлиб эртак тўқиш (доира шаклида да^Ш ўқувчилардан бири эртакни бошлаб беради, енида ўтирган уни Я эттиради, асосий шарт, ҳар бир ўқувчи эртакни давом эттиришида фЛ бир жумла ишатади, шу тариқа ўқувчилар кепша-кет биттадан яш айтган ҳолда эртак тўқшидилар, эртак мазмунан тугаллан.маи машгулот давом этади, ўртадаги узилишларли тарбиячи кузатиб, ш^Я боради, Масолан, бир ўқувчи: "Бир бор экан, бир йўқ экан ", иккинчи }^Ш "Бўри баковул экан, чумчуқ чак,имчи экан", учинчи ўқувчи: "Қодим }Ш замонда бир чол вакамтир бўлган экан", тўртинчиўқувчи,...).

Юқоридаги каби **"Саргузаштли ҳикоя тузиш"** (саргузаштлар л^{снн}1 куруклик, тоғлар, ўрмондаги воксалар ҳақида), **"Дунё бўйлаб сасҳат"**И мамлакатдан яқинчисига боришдаги воқеалар ҳақида), **"Жонажон ў-Ш бўйлаб саёҳат"** (вилоятлар, қир-адирлар, боғу роғлардаги воқеалар ҳаяЯ **"Она шахрим - кўркам Тошкентим"** (шаҳар кўчалари ҳақида) ва ^Н мавзулар бўйича ҳикоялар тузишни ташкил этиш мумкин.

4.2. "Контакт" - "Пиёла" тренинги (ўйини)

Тренинг мақсади:

нух ўйин оркали ўқувчиларни жамоага тез киришиб кетишларига Ц>нийатвашароитяратиш;

- ўқувчилар ўртасидаги кескинлик, бегонасирашликни иуқотиш;
- ўқувчилардаги ижобий кайфиятларни кўллаб-қувватлаш;
- ўқувчилардаги ноанъанавий ижодийликка кўмаклашиш.

Тренингдан кутиладиган натижа: ўқувчилар ўртасида дўстона итпсабаг ва ижодий муҳитни юзага келтириш, уларнинг ижодий «к»ниятлари ва шахсий сифатларини очиш, ўқувчилар ўртасида руҳий всиқларни пасайтиришга шароитяратиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби. Ўқувчилар доира шаклида Ёйлашадилар. Тарбиячи даврада ўтирган ўқувчилардан бирига пиёла бера уриб, куйидаги топширикни беради: у кўлига олган пиёлани даврадаги 'кун'лиларга навбатма-навбат бериб чиқади, лекин у ўқувчиларга пиёлани хар ал хар хил усулда, кўринишда бериши, бир хиллик бўлмаслигига ҳаракат ;илиши лозим. Пиёла берастган ўқувчи янгироқ бир усул тополмаса ёки .аракати қайтарилса, ўқувчилар жамоаси унга кизикарли, кулгили, ёшига мос <арима топшириғи беради ва унинг ўрнига бошқа ўқувчини танлайди. >ерилган барча жарималарнинг топшириқлари ўйин тугагач, ижро этилади.

"Пиёла" ўйини даврадаги ҳамма ўқувчилар навбати билан ўйинда шиирок этганларидан сўнг ёки янги оригинал фикрлар тугамагунча давом тади ёки вақтга караб тўхтагилади. Машғулот эса, ўйин давомида "жарима" >лган ўқувчиларнинг ўз топшириқларини бажаришлари билан тугалланади. "Жарима" олганларнинг чиқишларидан сўнг, тарбиячи ўқувчилар билан 'тказилган машғулотга яқун ясайди.

4.3. "Хоккей" (ўйини) тренинги

Тренинг мақсади: ўқувчиларни ўйин элементи оркали савол тузишга, ларга жавоб беришга, уларда мустақил фикрлаиш, ўз фикрини мустақил, эғзаки баён қила олиш кўникмаларини шакллантириш, ўқувчилар чини кенгайтириш. турли мавзулардаги билимларини кенгайтириш, -анъати элементлари билан таништириш, яқка, гуруҳда ишлашга <мконият яратиш.

|хбоп *Нглан кутиладиган натижа: ўқувчилар турли мавзулардаги >илан танишадилар, савол тузиш ва жавоб беришга ўрганадилар, |ни баён этишса, кўл ахборот, маълумотлардан хабардор бўлиш

кераклигини тушунадилар, мустакил равишда саволлар тузиш ёки топишга кизиқиш уйғонади.

Машғулотни ўтказиш тартиби. Тарбиячи ўқувчиларга машғўтказиш тартибини тушунтиришдан бошлайди. Сўнгра, ўқув»Е хохишларига кўра (ёки символ (турли белги)лар, еки расмлар, ёки ря ёзилган когозлар, рангли когозлар ёрдамида) 4 та гуруҳга бўлади: 2 та 6 кишидан иборат, колганлари эса, тенг иккига бўлинади. Тарбиячи мусобакаларидан "ХоккеЙ" ўйини ва унинг ўйин коидалари I ўқувчиларни таништиради ва 6 кишилик гуруҳларни спорт жа сифатида куйидаги ролларга бўлади: 3 киши - "марказий хужумчи" (^ киши - "химоячи" (Х), 1 киши - "дарвозабон" (Д). Уларни шу тар жойлаштирилган стулларга ўтиришни таклиф этади: биринчи қато; "марказий хужумчилар" (3 киши), иккинчи қаторда (улар оркасқ "химоячилар" (2 киши), учинчи қаторда (улар оркасида) - "дарвозабс киши). Бу жамоанинг қаршисига худди *шу* тартибда иккинчи я жойлашади. Қолган ўқувчилар жамоалар жоилашган майдоннинг • томониға "ишқибозлар" ва "захира ўйинчилар" сифатида жойлашад Томонларнинг бири бир жамоани, иккинчиси эса, иккинчи жамоани давомида кўллаб-қувватлаб турадилар.

Тарбиячи ўқувчиларни гуруҳларга бўлиб жойлаштириб бўлгач, бир жамоа ўзига капитан сайлаб олишини илтимос килади ва машғулот асосий қисмиға ўтиб, ўйин тартибини тушунтиради.

Жамоалар бир-бирларига бугунги машғулот мавзуси бў! ажратилган вақт давомида 3 тадан савол, ишқибозлар эса, "ракиб" *m* аъзоларига биттадан савол тайёрлайдилар. Саволлар очик (изоҳли жавй талаб этувчи) ёки ёпик саволлар (аниқ жавобни талаб этувчи) бўлиш тарбиячи ўқувчилар билан ўйин бошланиши олдида келишиб *от* Саволлар тайер бўлгач, ўйин бошланиши хақида бонг урилади (ёки см|

(ишқибозлар)

		МХ			
	v	+	+	X	
π	+			+	Д
+		+	+		+
	+			+	
(1 - жамоа)			(2 - жамоа)		

(ишқибозлар)

берилади) ва жамоалар кўлиға кичик копток берилади, ўйин даволшДЧ копток ўйинчилар кўлидан кулга утиб туради. Тарбиячи бу ўйинда "х.а.ч ролида бўлиши мумкин.

•оидаси куйидагича: судья аввал "куръа" ташлаб, қайси жамоа илашини аниклаб олади, бошловчи жамоага ўйин коптогини

б^рни

берад^лнинг биринчи тайми бошланади ва бунда биринчи бўлиб ўйин жамоанинг "марказий ҳужумчи"лари, иккинчи жамоанинг (бошлаг. жумчилари)ига савол берадилар, ўйлаб кўриш учун 3 дақиқа

л пади "Ракиб жамоанинг марказий ҳужумчилари саволга жавоб ҳакам голибликни уларга бериб, ҳисобни 1:0 деб эълон қилади, бу "иккимчи жамоага шу тартибда ўйинни давом эттиришга имкон бсрилади. агао жамоанинг "марказий ҳужумчидари" 3 дақиқа давомида

б бсра олмасалар, кулларидаги коптокчани орқада утирган ж^{во}б о^ячи"ларга бсришади, уларнинг уилаб куришлари учун ҳакам 2 дақиқа беоади. "Ҳимоячи"лар саволга жавоб беришса, бу жамоа голибликни элади ва ўйинни иккинчи жамоа худди шу каби давом эттиради, агар жавоб бериша олмаса, улар коптокчани орқада ўтирган "дарвозабон"га беришади. Ҳ^акам "арвозабон"ни ўйлаб кўриши учун бир дақиқа вақг беради, агар у жаюб бера олса, жамоа голибликни қўлга киритади, иккинчи жамоага янги ўйин бошлашга рухсат берилади, жавоб бера олмаса, жамоа маглуб деб топилади, лекин жамоа ўзининг "ишқибозлар"идан ёрдам олиши мумкин, "ишқибозлар" жавоби тўгри бўлса, жамоа голибликни қўлга киритиши мумкин, у ҳолда иккипчи жамоа ўйинни давом эттириши мумкии, агар шунда ҳам жавоб топилмаса, иккинчи жамоа ўйинни янгидан гокоридаги тартибда давом эттиради. Умуман олганда, ҳар гал жамоа аъзолари саволга жавоб беришда қийналиб қолсалар, ў^л "ишқибозлар"идан ёрдам олишлари мумкин ски жамоа аъзоларидан бири уйинчи сифатида даражаси паст бўлса, жамоа капитани "захира ўйинчилар" билан алмаштириши мумкин. Ҳакам ўйин давомида ажратилган вақтни тўгри бажарилишини назорат қилиб боради. Вақт чегарасидан чиқиб кетишга йул қўймайди.

Уйинда "марказий ҳужумчилар"нинг бир-бирларига берган саволлари кандай натижа беришидан кагъий назар, ўйиннинг иккинчи тайми бошланади.

Уйиннинг иккинчи тайми "ҳимоячилар"нинг саволларидан бошланади биринчи таймда ўтказилган ўйин тартиби каби давом эттирилади. аволларни жавобини уйлаб кўриш учун юкоридаги каби "марказий 'Жумчилар"га - 3 дақиқа, "ҳимоячилар"га - 2 дақиқа, "дарвозабон" учун - } Од ажратилади. Иккинчи тайм тугагач, ўйиннинг учинчи тайми оошланади.

шнинг учинчи тайми "дарвозабон"ларнинг бир-бирларига тан саволларидан боплланади, унинг давоми 1 -2-таймдаги тартиб да^лда ўгказилади.

иннинг 4-5-таймлари "ишқибозлар"нинг бир-бирларига ёки жамоага савол беришлари билан давом эттирилиши мумкин.

УМ "о^ладарнинг тайёрлаган саволлари тугагач, ўйин тўхтатади ва •об эълон кшганиб, голиб жамоага миннатдорчилик билдирилади

ёки совға бсрилади. Тарбиячи ўқувгалардан ўйин ҳақидаги фиктЯ аниклайди ва ўз фикрларини билдирган ҳолда машғулотнй тугатади. ч

Изоҳ: ўйиннинг қанчалик давом этиши, униг қай даража^Ш кетма-кетликда белгиланган қоида ва тартиб асоси(>a тишиқи.1 '>ти.ти\ биан бир қаторда, умуман ўйин учун ажраптиган н^қпишц,' қўЛ кампишига боғлиқ. Шуларга қараб, ўйиннинг давом этиши муддатин^Ш ёки қисқартириш мумкин. Агар ўйин муддати қисқартирилса, гЯ "ишк^ибозлар^тте савояларити ўйинга киритмаслик мумкин.

"Хоккей" ўйинининг самараси ва натижаси уни тайёрлашда, ўтказ* тарбиячи ва ўқувчидарнинг ўйин қоидаларига тўлик риюа килиллар.З] ижодий ёндашувларига боғлиқ. Спорт ўйинларининг қоидалари ўйиа! асос қилиб олинади, демак, ўйин ўтказиладиган жой ҳам, сгол-стулларй жойлашуви ҳам шунга мослашган бўлиши керак.

Ушбу машғулот спорт ўйинларидан бири "Хоккей" ўйини гиаклида }1 конун-қоидаларига асосланиб ташкил этилиб, ўтказилсада, ўйиннинг мавзуси факат спорт ҳақида эмас, балки ўқув мрсдма-и, ижтимоий-сиёс маданий-маърифий, тарихий, ҳуқуқий, адабиёт ва санъат, дунс воқеалы Узбекистон хабарлари, экология ва гигиена ёки эркии мавзуда бўлиши мумя

Машғулот бошлангунга қадар, тарбиячи танланган мавзу бўя тахминий саволларни тайёрлаши, керак бўлса, улар билан ўқувчиши олдиндап таништириб кўйиши ҳам мумкин (ўйин биринчи марогаба тага этилаётганда, ўқувчиларда қизиқиш уйғотиш, ўйин тартиби бгй гаништириш мақсадида ўтказилишиги мумкин).

4.4. "Қадам - бақадам" тренинги (умумий ўрта мактаб, академик лицей ва касб-хунар коллсжлари, I ОТМ тапбияланувчилаои учун)

Тренинг мақсади: ўқувчиларнинг одоб-ахлоқ саводхонлигиши текшим

Тренингдан қутиладиган натижа: ўқувчилар бир-оирига қарош-КЗЛ сўчларни толиш орқали яхши, илик сўзлар ва унга карама-карши бўлгая^И ёмон сўзлар билан танишадилар, уларнинг ҳаётдаги ўрпини аник-цидқлари сўзларни ўз фаолиятларида қўллаш даражасини белгилайдилар.

Машғулотни ўтказиш тартиби. Машғулот "қадам - бақадам" « асосида ташкил этилади, яъни машғулот давомида амалга оширилши *III

й ш бир кадам део олинади ва хар Бир кадамда укувчшпр
 бўдган ^ лиятда иштирок этадилар ёки бирон-бир иш бажарадилар.
 5нрон-б"Р' "Бир-бирига карама-карши маъноли сўзларни айт"
 Ми^{сол} ^ г-япббиявий машғулотни ўтказиш тартибини келтирамиз:
 Ма»^У^{сйдаг} | -кэд^а - "ўқувчилар тарбиячи томонидан тарқатма материалда ёзилган
 ^илан укиб чиқишлари ва хар бир сузнинг қаршисига
 - „<шНИ дива^{***1}
 ахамияти у бўйича карама-карши бўлган сузларни езишлари зарур:
 Яхшылик -
 Раҳмдиллик -
 Масъулият -
 Ҳакконийлик -
 Зийраклик -
 Саховат -
 Эркинлик -
 Адолат -

2-кадам - ўқувчилардан хар бир сўзга таъриф бериш талаб килинади. "⁴"
 3-кадам - гуруҳларга бўлиниб, келтирилган сўзлар иштирокида ҳикоя еки
 эртақ тузиш тавсия этилади.

4-кадам - гуруҳларда бир-бирларининг ҳикоялари (эртақлари)
 юзасидан савол- жавоблар ўтказилади.

5-кадам - гуруҳ ишлари ўзаро баҳолапади.

6-кадам - тарбиячи машғулотни яқунлайди.

4.5. "Педагогика" трсининги

(малака ошириш ва қайта тайёрлаш курслари тингловчилари, УМКХТМ,
 ОТМ талабалари учун)

енинг мақсади: ўқувчиларни эркин, мустақил, танқидий
 я^{анига} > жам^{оа} бўлиб ишлашга, изланишга, фикрларни жамлаб таккослаш
 'ер^{лам}ида мавзудан келиб чиққан холда, ўқув муаммосини ечимини
 1 Ҳамда керакли хулоса ёки қарор қабул қилишга, жамоага ўз фикри
 ьсир этишга, уни маъқуллашга, шунингдек, берилган муаммони
 _взуга умумий тушунча беришга, шунингдек, ўтилган мавзулардан
 аган билимларини қўллай олишга ўргатит.

Урли - ингдан қутиладиган натижа: ўқувчилар бир Йўла мавзунинг
 отари бўйича ахборот оладилар, таккослаш орқали муаммоларни

счимини топишга, айяи паитда берилган мавзунинг хар бнрч нукталарда муҳокама кгошшда, яъни унинг ижобий ва' салбий томоцлЛ афзаллик ва камчиликларини, фойда ва зарарларини аниқгтлм!ли *у\$ ф^^ оркали бошқаларга таъсир этишга ўрганадилар.

Машгулотни утказиш тартиби. Машгу.кл укупчнлпрп 5 -, -а атрофига бир хил сонда жошштиришдан бошланади. Тарбиячи машЯ утказиш тартиби билан ўқувчиларни таништиради ва магигулот мавм келиб чикқан холда, асрлар давомида инсоният таълим-тарбияЯ шуғулланганлиги, хар бир даврдаги тарбия ўзининг усдубистлари, тамоЙ^И мазмунига эга бўлганлиги, лскин хар бир давр тарбиясинши *ушга* хос ижобий салбий жиҳатлари бўлганлиги хақида кискача маълумот беради. Сў^И аввалдан тайёрлаб кўйилган таркатма материалларим р^ручларга I аг.чтдадЛ тартибини тушунтиради, вақтни белгилайди ва керакли курсатмаларии бср^

Таркатма материалларнинг хар бирига куйидаги мавзулардан бив ёзилади:

- Феодаллик тузуми давридаги тарбия;
- Капиталистик тузум давридаги тарбия;
- Советлар тузуми давридаги тарбия;
- Мустақиллик давридаги тарбия.

Тарбиячи хар бир гуруҳ аъзоларидан таркатма матсриаллар;^па ездв мавзуларни биргаликда фякрлашиб, *шу* хақида билганларини ёдг^И берилган мавзуни *ўша* даврга нисбатан ижобий ка сач-опий юмоқлар] аниқлашларини ва гуруҳ фикрини таркатма материалга ёиппла[^!/)!! сўраш Бу иш учун гуруҳларнинг умумий савиясини ҳисобга олган холд^И ажратилади, Гуруҳлар берштган вазяфани бажаришгач, навбатма-навбая тақдимот килишни бошлаидилар.

Тақдимот вақтида гуруҳ вакили ўз мавзулари бўЙича ^чил маълумотни иложи борича изоҳ берма| -ан холда барчага ўкпб 'яинч гира) Қолган гуруҳ аъзолари берилаётган маълумотни диққат билан тингшЯ тўлдиришлари ёки савол билан мурожаат килишларн мумки/1. Кар гуруҳдар тақдимоги тутаг'ач, тарбиячи берилган маълумотлар асосида уIII умумлаютиради, кўшимчалар килган холда, мавзута якуп ясайдЯ ўқувчиларни ушбу машгулотдан нималарни ўрганганликларл, нималая билиб олганликлари ва яна нималар уларни кизиктиришини аниқлайди. I

Таркатма материалнинг тахминий намунаси

~~~~~ "~~~~~ **ТНЦДАГОГИАДА** **ИИШ^З**
_ Капиталистик тузум даврыда тарбия _____ т
_____ Ижобий томони _____ Салшш томони _____ Я

4.6. "Шнорама" тренинги

ЎМКХТМ ва ОТМ тарбиялаувчилари ҳамда малака ошириш (УМУ*И* УРТ, ва қайга тайсрлаш тингловчилари учун)

мақсади: машгулот ўқувчиларни аниқ бир муаммони якка (ч)к жамоа бўлиб) фикр юритиб ҳал этиш, ечимини топиш, куп холда (ШУПНИ ганлаш, танлаб олинган фикрларни умумлаштириш ва »).1.(4п1пДянздр
• лия қўйилган муаммо юзасидан аниқ бир тушунча ҳосил қилишга,
• жтгаП ЯСОСИД" "У" Уз фикрларини маъқуллай олишга ўргатиш.

Тренинган кутиладиган натижа: ўқувчилар эркин, мустақил ва фикрлашга; жамоа бўлиб ишлашга, изланишга; фикрларни жамлаб, назарий ва амалий тушунча ҳосил қилишга; жамоага ўз фикршга зишга, уни маъқуллашга; қўйилган муаммони ечшида ва мавзуга умумий унча беришда ўтилган мавзулар бўйича эгаллаган бшшмлларини қуллаш олишга ўрганадилар.

Машгулотни ўтказиш тартиби. Тарбиячи машгулотни **ёшлар** тарбиясига **салбий таъсир кўрсатувчи таҳдидлар, хатарлар:** халқаро террорчилик, диний экстремизм, гиёҳванд моддалар тажавузи, ОИТС, «оцентризм, ахлоқсизлик фалсафаси, "Дунё фуқаролари" - космополитизм ва уларга **нималарни қарши қўйиш:** фарзандларни асраш, хушёрлик, ёшларни гоёвий қуролантириш, мафкуравий иммунитетни кучайтириш, таҳдидлар моҳиятини оддий сўзлар, ҳаётий мисоллар билан тушунтириш, миллат келажаги учун масъулиятни шакллантириш, ирода, эътиқодни мустаҳкамлаш, онгли яшашга ўргатиш, ахборот тажовуз моҳиятини очиб бериш, никоҳни мустаҳкамлаш керакли!"и ҳақида маълумот беришдан бошлайди. Тарбиячи машгулотнинг асосий мавзуси бўйича йўналтирувчи сўзида, ҳозирги кунда ёшларда мафкуравий иммунитетни кучайтиришга катта эътибор қаратилаётгани, чунки мафкуравий иммунитет - бегона, зарарли гоёлар, мафкуралар билан тўкнаш келганда, унга нисбатан ўз муносабатини билдира олиш, унга қарши курашишга гоёвий, маънан тайёр ^улиш имконияти эканлиги, қар бир одам, аввало, лар бир ёш ўзининг 'стакил фикрига эга бўлмагунча бундай иммунитетни шакллантириб маслиги ҳақида фикр билдиради ва шу сабабдан бугунги тарбиявий иғулотнинг мазмунини "Замонанинг глобал муаммолари" мавзуси орқали еритиш -шурлигии тушунтиради.

(рбиячи кнриги сўзидаи сўнг, ўқувчиларнинг умумий сонига караб 3- Нборат кичик гуруҳларга ажратади (кичик гуруҳлар сони 4 ёки 5 мақсадга мувофиқ). Сўнгра, у ўқувчиларга машгулотнинг мақсади гказилиш тартибини тушутиради. Ҳар бир кичик гуруҳга аввалдан таркатма материалларни таркатади. Тарбиячи кичик гуруҳ

"Ҳози
^Уа)
тга т
МУЛОХ

ТаРкатма материа^да берилган жадвалда ёзилган асосий фикр |Мон глоба " муаммолари" мавзусига киритилган глобал)ш)шн танишиб чиқиш ва улардан биттасини чанлашни талаб |аГан "Уаммолари бўйича ажратилган бўлимга ўч фикр- нни оиргалик^ сзма б,и,п ЭИи»;.-|ярини с>райди, ун^ Оажрниина

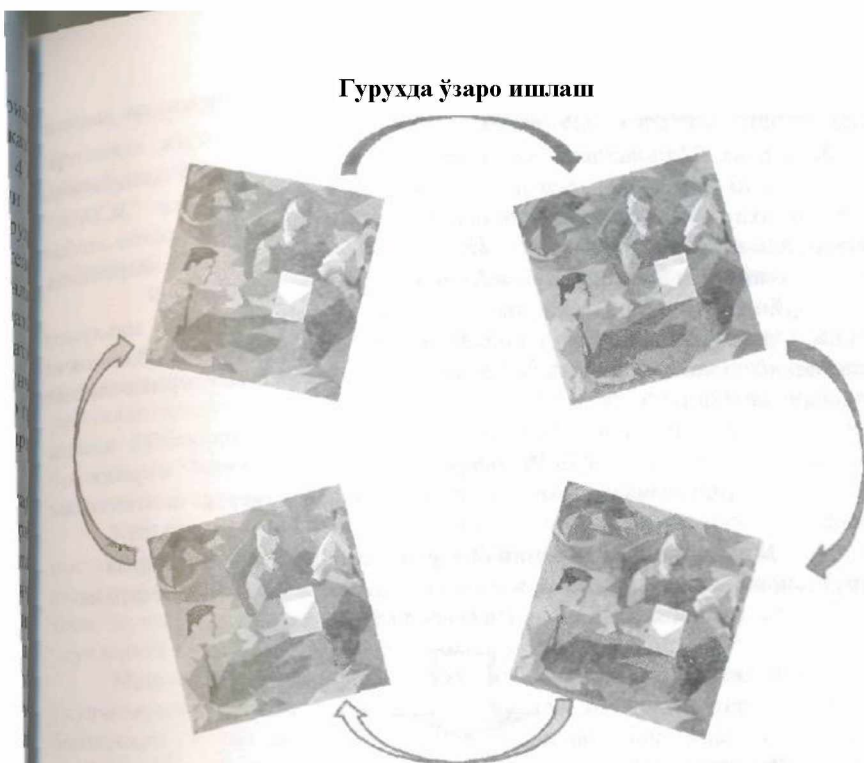
мўлжалланган вақтни белгилайди. Гуруҳлар вазифайи бл-^д] киришадилар. Вазифа бажарилгач, тарбиячи гуруҳларлаги ТаЗ материалларни гуруҳлараро алмаштиради. Масалан, гуруҳлар соян! бўлса, у ҳолда]-гуруҳ материаллини 2-гуруҳга. 2 - гуруҳ матер^^И гуруҳга, 3-гуруҳ матерлалшш 4 - гуруҳга, 4 - гуруҳликни эса, 1 - • беради ва қайтадан вақт блсгилайди. Гуруҳ аъзолари столлариг^И тушган варақдаги глобал муаммолардан ёзилмай қолганидан бириниЯ унга ўз фикрларини ёзадилар. Вазифа бажарилгач, тарбиячи тарЗ материалларни яна гуруҳлараро алмаштиради, шу тарика тарй материаллар биринчи бўлиб ёзишни бошлаган гуруҳга келиб тушмая тарбиячи уларни гуруҳлар ўртасига алмаштириб гура/ш. гуруҳлар эса ҳИ таркатма материалдаги танланмай қолган ёки тўлатилмап қолган бўлимЛ тўлатиб, ўз фикрларини ёзиб борадилар.

Таркатма материаллар ўз гуруҳларига қайтгач, гуруҳ &^III таркатма материалда тўлланган барча фикрларни диққат билан ўқиб, (Н умумлаштирган ҳолда, умумий бир фикрга келади ва гуру} х вакиллари бирини ушбу фикрни тақдирот қилиш учун танёрлайчилар. Тарбл] гуруҳлардан тақдимот вақтида, анникса униги счиш ва унга қарши қўйи мумкин бўлган фикрлар, тadbирлар, ишлар, услубларга эътиборлаЯ қўлроқ қаратишларини сўрайди. Таадимот учун йақг белгилагшди. Тақдирот вақтида бошқа гуруҳ аъзолари билдирилган фикрларга қушнмча қилишД тўлдиришлари мумкин. Тарбиячи тақдимотли самар:-ни ва Г'аргиб. бўлишларни таъминлайди.

Тақдимот тугагач, тарбиячи "Замонанинг глобал муаммолари" мавя бўйича фикрларни умумлаштиради, уларш-шг иокпи сифая еидеоматсрлал (лмконияти бўлса) ёки фотосуратлар кўрсатиши мумк) Тарбиячи машғулоти ўқувчиларнинг, гуруҳларнинг ишларига баҳо бер! машғулоти ҳақида ўқувчиларнинг билдирган фикрларини аниқлаш, I вақтларида мустақил ўқитлари учун бадиий-оммабоп адабиётчар. тожи қилишлари учун эса фильмларни рўйхатини айтиш ёки тарқатлаш бш якуллайди.

Изоҳ: Кичик гуруҳлар сони 4 та бўлгани мақсадга мувофиқ. Бун ҳолда, таркатма материаллар 3 марта ишатиришиди ва бу бшан и жараёнини зершарли ўтиштириг олди оллади. Агар кичик гуруҳлар сон\ тадан кўп бўлса, у ҳолда уларни иккита потокка бўлиб, тарқая материаллар алмашинувши ҳар битта поток ўртасида ало^Я тақдиротни эса, биргадикда ўтказиши мумкин.

Гуруҳда ўзаро ишлаш

«Замонанинг глобал муаммолари» мавзусидаги «Панорама» тренинги учун мўлжалланган тарқатма материалнинг тахминий нусхаси куйида келтирилган:

Муаммолар Гибандлик Террорчилик	Юзага келиш сабаблари	Салбий оқибат- лари	Ҳал этиш йўллари	Нималарни қарши қў- йиш керак	Шахсан мен (биз) нима қилишим (из) мумкин
Экологик танглик					
ОИТС					
Диний Экстремизм					
Спиритизм					

Из

*р б. "V тарқатма материалда берилган глобал муаммолар таркибини / юрбийачи унинг шу кундаги долзарблик даражаси, ўқувчтар

гуруҳишишг. имкониятлари, савияси ва машғулот учун ажратилгац қараб таянаши мумкин.

Эслатма: "Замонанинг глобал муаммолари " мавзусидаги маця дарс давомида ёки синф соатида "Пкнборд" техникаси ёки "иштерфаол услуби ёрдамида ҳам ташкғш этиш мумкин. Бу ҳолдл муаммолардан бир нечтаси, ёки аниқ биттаси танланиб, якка тст кичик гуру% шаклида ёки жамоа бў:шб, ечғшини топиш мумкин.

Биз куйида "Пинборд техникаси"ни ўтказиш услуби хакида мад беришга ҳаракат қилдик. Шу техника бўйича муаммоларни ҳал кт бўлган тарбиячи ушбу услубдан фойдаланган ҳолда, машғулогларини т қвлишлари мумкин.

4.7. "Пинборд " техникаси (инглизчадан: рш - маҳкамлаш, Боағй -тахта)

Муаммони қал килишга оид фикрларни тйзимлаш гириш ва гурухлашни амалга оширишга, жамоа тарзида ягона ёки аксинча қаря қарши ҳолатни шакллантиришга имкон беради.

Тарбиячи таклиф этилган муаммо бўйичл ўз нуқтан !тазарлар! баен килишни сурайди. Тугридан-тўғри еки оммавий "Ақлий хужумж бошланишини ташкил қилади (рағбатлантиради).

Фикрларни таюшф қиладилар, муҳокама қиладилар, баҳолайдила энг оптимал (муқобил) фикрни танлайдилар. Уларни таянч хулосавий Й (2 та сўздая кўп бўлмаган) сифатида алоҳида коғозларга ёзадилар ^Н гахтасига маҳкамлайдилар.

Гурух вакиллари доскага чиқадилад ва маслаҳатлашган ҳолда;

- якқол хато бўлган еки такрорланаётган фикр-рларни олиб (ашлайдй^
- баҳсли бўлган фикрларни ойдинлаштирадилар;
- фикрларни тизимлаштириш мумкин бўлган белгилар| аниқлайдилар;
- шу белгилар асосида ўкув тахтасидаги (коғоз варақларидаги)! фикрларни гурухларга ажратадилар;

Ўзаро муносабатларини чизиклар ёки бошқа белгилар атадилар'
жамоанинг ягона ёки карама-қарши ҳолатлари ^пдамида курс
^абчикилади-

4.8. «8СОКЕ» интерфаол услуби

- "лта мактаб, ЎМКХТМ, ОТМ тарбияланувчилари ҳамда малака
ошириш ва қайта тайёрлаш курслари тингловчилари учун)

у дуб мақсади: ўқувчиларга ўзгалар фикрини қурмат қилган ҳолда
понтрираш, асослаш; мурасага келиш ва излаш қобилиятларини
1 ялиллэщ, н
пивождиш
Иўларини излаб топиш, мунозара олио оориш маҳорати, уз фикрини
•аларга ўтказа олиш, таъсир эта олишга ўргатиш ва баҳслашиш
маданиятини шаклантириш.

Услубдан кутиладиган натижа: ўқувчилар машғулот давомида
носъндарт вазиятларда ўзшги ва жамоани бошқара олиш, муаммоли
ва^иятларни тугпуа билиш ва уларнинг ечимини аниқлашда ўз услубларини
топа билиш, ўз фикрларини бошқаларга ўтказа олиш, таъсир эта олиш
усулларига ҳамда баҳслашиш маданиятига ўрганадилар.

Машғулотни ўтказиш тартиби. Машғулот белгиланган вақтда
ўқувчиларнинг хонага (машғулот ўтказиладиган жойга) кириб келишидан
ботланади, Ўқувчилар хонага кириб келишар экан, машғулотдан олдин
тарбиячи томонидан эшикнинг спидаги стол устига тайёрлаб қўйилган,
инпшз тилида ёзилган ҳарфлардан (5, С, О, К, Е) битгасини олиб, стол
атрофша жойлашадилар (столларга ҳам шу ҳарфлар қўйилган, ҳар бир стол
атрофида ўқувчилар сони бир хил бўлиши ҳисобга олинади). Уқувчилар
жойлашиб олишгач, тарбиячи машғулотни бошлайди.

Тарбиячи машғулопги ўтказиш тартиби билан ўқувчиларни
таништиришдан бошлайди. Тарбиячи шу куннинг долзарб муаммоларидан
келиб чиққан ҳолда, машғулотга ўқувчилар билан биргаликда мавзу ёки
муаммо танлайди ва гуруҳлардан уларнинг ҳар бири таиланган мавзу ёки
мони бир томонини ўрганишларини (столларга шу гуруҳ томонидан
и муаммонинг қайси жиҳатлари ҳақида сўз юритишлари кераклигини
тувчи белги ёки ёзувли материал қўйилади), сўнгра, мунозара юритиб,
инг фикрларини ёзма (огзаки) баен килишлари кераклигини
эадц. Вазифа учун вақт белгилайди. Гуруҳларнинг ишлари тайёр
лар бирин-кетин ўртага чикиб, ишларини тақдимот қиладилар.

>т авв ал муаммонинг - белгиси (8), кейин унинг - сабаби (С), сўнгра
' манбаи (К) ва самараси (Е) тартибда олиб борилади. Бошқа

м\мк ! Ла^И тақдимот қилаётган гуруҳнинг фикрларини тўлдиришлари
фикп ^43 гуруҳларнинг тақдими нихоясига етгач, билдирилган

Тарб^{ия} ^имот материаллари умумлаштирилиб, хулоса қилинади.
машғу^о /вч илар билан биргаликда гуруҳлар фаолиятига баҳо беради,
^никл^ай. ЧК^Н яса^дин ўқувчиларнинг машғулот ҳақидаги фикрларини

Шо\): ушбу машғулотни "8СОКЕ" интерфаол услуги фЯ ўзгашаши тавсия этшади, шушиг учун ўқувчилар ҳар бир харф ли g\ рухга бўлиган ҳолда жошишишади. Ушбу интерфаол чслубиц-ц \ ' ^й қоюаларта тупик рюя қилиш машғулоттнг самараш ва /М натижали бўлишиа, ўқувчиларти мустақши фикр бшд//рг/илари^Ш оўлиштарша имконят яратше)!;. Ку^тиш уиду >;нн'рфа<).- /т.,!1^ . т^шунча берилади.

4.9. Интерфаол услуги хақида маълумот

"8СОКЕ" (БСОМС)"интерфаол методи ўқувчиларда муамм^И аниқлаш қобилияти, когнитив кўникмаларини ва мал ривожлантириш, мавжуд манбалардан ва имкониятлардан фойд^| муаммонинг счимини топишни шаклантиришга йўналтирилган.

8 (§утр(от) муаммонинг белгиси - муаммопинг муҳокамаси ва! турли зиддиятларга, тушунмовчиликларга келтирувчи ёпик 'хчемситларй йўналишларнинг (масалан, иктисодиётда, сиёсатда, таълим-;|рбга кишилар ўртасидаги муносабатда учрайди)гаг тушунмовчиликларш зиддиятларнинг), ҳали очилмаган слик кирраларлпп > згармфшп би боғлиқ бўлган технологияларни, ҳаракатларни аниқлашдир.

С (саи^е) - сабаби - муаммонинг келиб чиқишига сашб бўлаЛ ёпик кирралар (масалан, зиддият ва тушунмовчиликка олиб келув^Д қарашлар, анъанавий фикр ва мулоҳазалар)ни излаш, аниқлаш.

О (ои(оте) - натижаси - кутиладиган натижага эга б^Н музммога олиб келган ёгшқ кирралар ўрнини босувми янги гсхнологиял^ ҳаракатларни, мақсадни, ҳолатларни белгилаш.

К (гезоигсез) -- манбаи -- муаммонинг очи:\:п ,чн к^рралар» ўзгартиришга, унинг янги мақсадларини, технология ва ҳаракатларниЯ кутиладиган натижага эришишга хизмат қиладиган воситалариЯД муқобил материалларни қамда "қаерда?", "қачои?"\ "нима?", "кандя "нимага?", "ким?" саволлари асосида муаммопи счииннн] кс-ратсли ас(^ манбаларини топишдан иборат.

Е (е(Тес!) - самараси - муаммониш- счими асосида аниқ бир маЯ бўйича узок муддатга мўлжалланган мукамал натижа оркали Н^ самарага эришиш, аниқ мақсадли амалий тавсиялар игалаб чиқишдир.

Муаммоли ҳолат ва вазиятни аниқлашга доир саволлар:

1. Муаммонинг қандай ёпик кирралари бор?
2. Муаммода ёпик кирраларнинг бўлиш сабаблари нимада?
3. Қандай маибалар аниқланган сабабларни йўқотишга ёрдам беради?
4. Ушбу муаммо бўйича мақсад ва натижа қандай бўлиши мумкин?

- Самарали натижага эришишга имкон беради? ^айси м-
уаксаД, натижа канчалик узоқ муддат давомида самара бера Зриш^{илган}
цаДй-

4.10. "Ахборот соати" услубиёти

н урта мактаб, ЎМКХТМ, ОТМ тарбияланувчилари ҳамда малака
ошириш ва қайта тайёрлаш курслари тингловчилари учун)

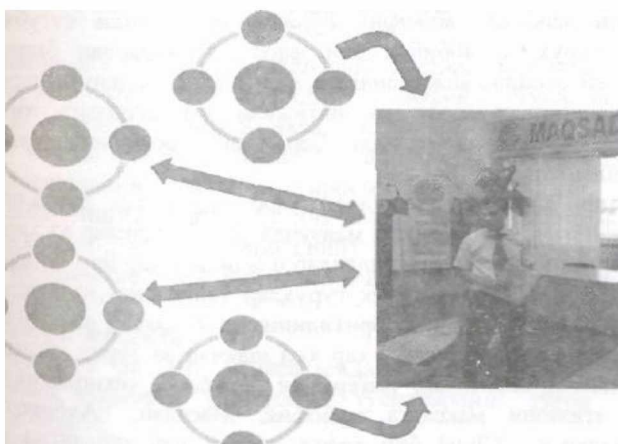
вақтларда дунё воқеалари, республикамиз хабарлари,
ижтимоий-сиёсий, маданий-маиший янгиликлар билан

Кейинги
иянпақатлардаги

Таништириш мақсадида таълим муассасаларида ҳафтада бир марта
соатлари"ни ўтказиш анъанага айланди. "Ахборот соат"лари
лан таиланган ва пухта тайёрланган ёки ҳаётий долзарб муаммолардан
к чиққан ҳолда, шунингдек, ёшларни қизиқтирган масалалар бўйича
пмоқда. Таълим муассасаларида ўтказилаётган "Ахборот
оат"ларининг баъзилари юзаки, бир хил услубиёт бўйича ёки тайёр
йтериални ўқиб эшиттириш билан чекланиб, ўтказилаётгани, ўқувчилар
тайергарлик ишлари ва ўтказиш жараёнида фаол қатнашмаётганликларини
гувоҳи бўлмоқчамиз. Умуман олганда, педагогика ва тарбия услубиётида шу
каби ишларни ўқувчиларнинг иштирокини фаоллаштириб, қизиқарли
\чк"ғзиш бўйича жуда кўплаб амалий тавсиялар яратилган. Қўйида ана
шундай тавсиялардан намуналар келтираамиз.

"Ахборот соатлари", одатда, ҳафтада бир марта ўтказилади. Шунинг
ҳисобга олган ҳолда, унинг мавзулари, ўтказилиши ҳам ҳар гал турлича
бўлгани маъқул. Масалан, "Дунё ҳафта ичида", "Мамлакатимизнинг
самарали қафтаси", "Ўзбекистон ва дунё ҳамжамияти", "Ўзбекистон
маданияти ва соҳаи бир ҳафтада", "Ҳафта давомида ёшлар фаолияти" ва
ш.к. мавзуларда ўтказилиши мақсадга мувофиқ.

Машғулот хонаси дизайни

Ижтимоий-сиёсий суҳбаглар. Бундай суҳбатлар респуб-
 ривожланишига оид улуг саналар, халк байрамлари, тарихий
 ватанамизнинг ижтимоий, сиёсий, иқтисодий ҳаётидаги янги ўзга|
 багишлаиши мумкин. Бундай суҳбатларни ташкил этишда, алба^
 вокеа ёки республикадаги ижтимоий, сиёсий, иқтисодий янги
 ўзгаришлар ҳамда ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олп
 тайбрлаш ва утказиш лозим. Бу каби суҳбатларнинг манбалари с
 газета, журнал, Интернет, ўқувчиларнинг дарс давомида олган бвд
 турли матбуотдан олинган маълумотлар бўлиши мумкин. Улар аниқ;
 ишончли ва кизиқарли бўлиши керак. Суҳбатга материалларни тай
 ўқувчиларга мавзу бўйича бериладиган саволларни олдиндан пухтз
 тайёрлаб кўйиш лозим. Саволларнинг баъзилари далилларга ва)
 баъзилари таккослашга, баъзилари эса, аниқ фикр билдиришга қар
 бўлиши мақсадга мувофиқ. Суҳбатни тарбиячи (ёки ташкшютчи
 боради. У суҳбаг давомида саволлар оркали ўқувчиларни фаоллашт
 ҳаракат қилади, Уқувчиларни суҳбат мавзуси бўйича яна қандай ет
 маълумотларга эга эканликларини аниқлайди. "Ахборот соати"нинг|
 тури мулоқот шаклида ўтказилади ва айтилган фикрлар ўқувчилаа
 биргаликда умумлаштирилиб яқунланади.

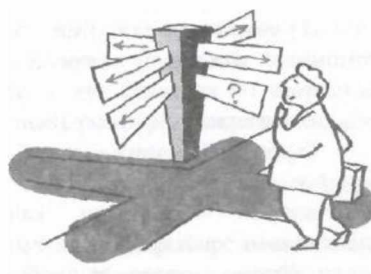
Китобхонлар анжумани. Бундай анжуманларда тарбиячи гур;
 барча ўқувчиларнинг фаол иштирокига зришиши ксрак. Ўқувчилар а
 "Ахборот соати"да берилган мавзулар асосида мустақил ра
 маълумотлар тўплаб, 5-7 дақиқа давомида ахборотг беришга кшрлана
 Ахборот берувчилар ўз маълумотларини кизиқарли, мазмунга бой
 ўтказишда техникавий воситалардан, кўргазмалар к>роллр;|ан, китобл;
 газеталарлар, расм ва плакатлар кўргазмасидан, видсоролл
 видеофильмлардан, Интернет маълумотларидан (фойдаланишлари му)
 Анжуманни ушбу тартибда ўтказишга иштирокчи ўқувчиларни берила
 ахборотга кизиқишини ортиради ва уларни фаол шпгирокчига айлангн
 Бундай анжуман таълим муассасаси кутубхонасининг ўқув за
 ўтказилиши мақсадга мувофиқ бўлади, Анжумани к>тубхол^ хо^
 тарбиячи, гуруҳ мураббийси ёки фаол ўқувчилардан бнри боигқар
 мумкин. Китобхонлар анжуманига ота-она^тар, халк лелуа-пларинингта
 этилиши, унинг самарали ва иатижзли ўтказилишига хмчмат киЛ
 Анжуман уқувчилар томонидан берилган ахборотларни умумлаппа
 билан яқунланади.

Озгаки журнал. Ўқувчилар тарбиячи билал биргаликда мав|
 аниқлаб олишгач, уни бир неча мавзучаларга бўлади. шр ва хар бнр м^{аи}
 журналнинг бир мавзуси деб белгилаб оладилар. Ҳар бир сахлфани би^С
 ўқувчи ёки 3-4 кишилик кичик гуруҳлар тайёрлаши ва шкдимот КЙ
 мумкин. Ҳар бир саҳифанинг ёритилишига 5-6 дақиқа ажрати. шди. ^3"
 саҳифадаги маълумотларнинг хар хил шаклда ва турли кўрипишда, Я
 баранг ёрдамчи воситалар, интерфаол услублар, гехяологиялар ^Р^л,
 намойиш этилиши мақсадга мувофиқ, Масалан, "Ахбор.о1 соати
 умумий мавзуси "Дунё бир хафта ичида" деб танланган бўлса- .

уйидагича бўлиши мумкин: "Дунёдаги сиёсий ўзгаришлар", "саънуфъ"; иктисодий янгиликлар", "Ҳафта ичида дунёдаги спорт -; \цё бўй (1^аланият янгиликлари" ва ш.к.лар. Агар умумий мавзу: хабарлари" деб танланган бўлса, у холда саҳифалар: хабарлари" деб танланган бўлса, у холда саҳифалар: .-Куёшли сиёсий хабарлар", "Расмий хабарлар", "2010 йил "Баркамол вдяП»* жойлардан хабарлар", "Таълим муассасаларидан хабарлар - авлол ' "Хар соҳадан бир шингил" ва Ялу кабилар танланиши £к>вчилар хае!

МШП

нки саҳифаларнинг мавзуси, мазмуни, кетма-кетлиги асосий мавзуни тўлиқ очиб беришга яўналтирилган бўлиши керак. Баъзи Ихифани намойиға этиш мобайнида саҳифани тайёрлаганлар шрдан интервью олиши ва шу йўсинда уларни фаолликка чорлаши Оғзаки журнал хар бир саҳифа намойиши тугагач, бошловчи ва й^вчиларнинг умумий билдирган фикрлари билан тугалланади.

4.11. «Муаммоли ўқувчи» тренинги (ота-оналар билан ўтказишга мўлжалланган)

Ушбу мавзудаги тарбиявий машғулот, одатда, ота-оналар йиғилиши ташкил этилиши мақсадга мувофиқ. Кўпинча, таълим ларида ўтказиладиган ота-оналар йиғилиши бир хил, зерикарли ва оорот бериш шаклида ташкил этилади ҳамда ўтказилади. Қуйида нати - Йеиғилишини барча иштирокчиларига фойдали, самарали, амали⁴ (кил этиш ва ўтқа¹шш бўйича амалир^ тавсия келтирамиз. Бундай 'биявий машғулот (йиғилиш) кўлгина таълим муассасалари Кўлланилиб, ижобий натижалар бергани сабабли ушбу ^гакиритилди.

Тренингнинг мақсади:

?^кУйчилап ^{ла}Рга таълим муассасасидаги таълим-тарбия жараёнида то^{ни}шш ^{шн} ишлаш да учрайдиган тусикларнинг тўғри ечимини РДам бериш;

^Уаммонингмохиятини аниқлаш малакасини шакллантириш;

- тарбиянинг баъзи услубларм билан тапиштириш ва ўқ, ўмирлар билан ишлашда керакли услубларни тўғри танлаш #« ўргатиш;

- муаммоли ўқувчилар муаммосининг келиб чиқиш сабаб! аниқлаш ва улар билан ишлаш йўларини ўргатиш.

Тренингдан қутиладиган натижа. Машгулот кагнашчилари ю муаммони ечишдан ва ўқувчини «муаммоли ўқувчи»лар | киритишдан аввал, тарбиячи унинг муаммоси сабабини аниет аниқланган сабабаларга кўра ўқувчини тарбиялашга қўлланадиган] услубларни танлашни ўрганадилар.

Тарбиячилар ёки ота-оналар билан ўтказиладиган бу тар| машгулот (йигилиш), уларнинг қай бири ўқувчилар билан ишлашда я тарбия услубиётидан бохабарлигини ва улардан қандай фоя билитларини аниқлашга ёрдам беради, ота-оналарга эса, бундай мя (йигилиги) таълим муассасаларида ўқув-тарбия жараёнида тарбиячил ўқувчилар билан ишлашларида уларнинг хар бирининг қалбига *йут* қанчалик мушқул эканлигини ва бу жараёнда ота-она^лар тарбиет ёрдам беришлари кераклигини тушунишга имконият яратилади.

Тренингни ўтказиш тартиби, Машгулот (йигилиш) гар томонидан ота-оналарга тренингни ўтказиш коидалари билан танига ва уларни 3-4 кишилик кичик гуруҳларга (расмлар, ракамлар, турли бя ёки хоҳишларига кўра) ажратишдан бошланади.

Тарбиявий машгулотнинг давоми бир нечта босқич ;:: ўпсази *биртчи босқичда*, тарбиячи "Ақлий ҳужум" услуби ёрдамида "Қв ўқувчиларни тарбияли, қайсиларини муаммоли ўқувчилар" 1 мумкинлиги хақида ота-оналар фикрини (огзаки услуб срдмида) ая олади. *Иккинчи босқичда*, тарбиячи кичик гуруҳлар жойлашган столи қўйилган когозларга гуруҳ аъзолари биргаликда мас.шҳаглашиб, муҳй килиб тарбияли укувчиларнинг табиатлари турларк (ол^б.ш, закова аълочи, фикрловчи, меҳнатсевар, ижодкор ва ш.к.) бўйича ўз фикрля ёзишларини сўрайди. Бу иш учун тарбиячи 7-10 дакика вақт *яжрц* Гуруҳлар ишларини тугатгач. хар бир гуруҳ вакили навбагиЯ тайёрланган материални доскага шшб скп I>ру.\,1а турган чо.1д.; барчага!

эшиттиради. *Учинчи босқичда*, тарбиячи укувчиларнинг табиат гуруҳлардан муаш турлари (дангаса, олифта, бетга чопар, уйқучи, ўқишга қплкмаия баҳоначи, тайёрланган материал слгоичл ва п).к.)ни кок^ларга I билан хаммани таниппиришларшш сўрайди

бўлимни ташкил этилиши иккинчи бўлимда) н каби б>.^али). *Тўрт босқичда*, тарбиячи гуруҳлар юмонидап "Му;шмо,ш ўк> вчи" табчач туи ёзилган когозларни гуруҳларга аралаштириб таркатади ва хар бив аъзоси томонидан когоздаги "Муаммоли ўқувчи" (абнат гурлар] биттасини танлаб олишларини ва бсрилган махсус таркатма ^И^

10-15 дакикЯ

(жадвал)ни тўлатишларини сўрайди. Бу иш учун ажратилади.

Тарқатма материал намунаси:

Дангас

а (у№

Ўқувчи оли тур ^и	Ўқувчини «муаммоли» бўлиши сабаблари	Сизнинг ҳаракатларингиз
— _____ а нисбатан)	Уйда аниқ бир тартибда дарс тайёрлаш ёки ўз кунини тартиб асосида ташкил этишга ўрганмаган, ота-оналар томонидан бунга кам эътибор ва назорат қаратишгани, ёки...	Тарбиячи томонидан ўқувчининг уй шароитини ва кизиқишини ўрганиши, ота-оналар эса, ўз фарзандига шароит яратиши ва доимо назорат қилиши. Яқка тартибда <i>иш_ошиб_бори!тиши^._</i>

Вешинчи босқичда, машғулотда иштирок этастган ҳар бир катнашчи ажратилган вақт ичида тарқатма материалдаги жадвалда езган фикрларини изох бермаган ҳолда (навбатма-навбат) ўқиб эшиттиради ва муаммони ;чшпдаги ўз ҳаракатларини ҳимоя қилади (агар тақдимот ёки ўз ишини (.имоя қилиш пайтида кўпчилик бир хил табиат туридаги муаммоли /қувчини таҳлил қилса, ушбу саволни ечишга ҳар кимнинг ўз ёндашуви «вжудлигини курсата олиши ксрак бўлади). Лекин, имкони борича шсоллар ҳар хил бўлишига ҳаракат қилиш керак.

Ҳар бир гуруҳ аъзоси ўз материали билан барчани таништириб бўлгач. арбия^тш умумий муҳокамага ўтади.

Кейинги босқич - натижаларни чиқариш босқичидир. Тарбиячи хулоса ила туриб, "Агар яхшилаб ўйланса ва тарбиянинг усул ва услубларидан аҳорат билан фойдаланилса, ҳар бир ўқувчининг кўнглига Йўл топиш умкин" ёки "Емон ўқувчи туғилмайди, ёмон тарбиячи бўлиши мумкин" ши қадимий ҳикматли ҳақиқатни ёдда тутгани мақсадга мувофиқ, яъни 1ФУВДЙ таъбирича, "Ўзини камол топтира олмаган инсон, ўзгалар 1МОЛЮТИНИ таъминлай олмайди".

иғулот охирида тарбиячи ота-оналарга саволлар билан мурожаат тқашлган иш бўйича уларнинг фикрларини аниқлайди:

ашғулот мобайнида нималарни билиб олдингиз, нималар Сиз учун гилик бўлди?

иниғи учрашувимизда нималарни билишни истар эдингиз?

к. жараёнини такомиллаштириш бўйича фикрларингиз? ва

>блардан сўнг тарбиячи машғулотга яқун ясайди.

4.12. "Огзаки ж>рнал" тренинги
(умумий ўрта мактаб, УМКХТМ, ОТМ тарбияланувчилари ҳамда ма
ошириш ва қайта тайёрлаш курсларини тингловчилари учун)!

Тренинг мақсади:

- ижодий фаолият малакаларини шакллантириш;
- жамоавий ижодий ишни яхлит ҳолда ташкиллаштириш малакашакллантириш;
- жамоавий ижодий ишниш [урли шпкмларини билиши кумаклашиш;
- жамоавий ижодий ишни ташкпл кплиш малакашакллантириш;
- "Озаки журнал"1[и тиисрлаш т\ уткашиш бўипча кун малакаларни шакллантириш ва ривожлантириш;
- гурухнинг барча аъзоларини жамоавий ижодий ишга жадЯ йуларини ўргатиш.

Тренингдан кутиладиган натижа. Ушбу тренинг таълимчилик фаолиятларида жамоавий ижодий ишни "Огзаки журнал" шаклида ўтказиш тайёрлаш услубиёти, жамоавий ижодий ишни тайёрлаш ва жамоавий ижодий ишларни ташкил этишда ва ўтказишда ўқувчиларни қандай қилиб оммага равишда жалб этиш имкониятларини ўргатади, шунингдек, ҳар бир ўқувчи (гурух)нинг жамоавий ижодий ишни мустақил ташкил эта олиши, улар ўтказиш режасини ўқувчилар билан ҳамкорликда туза олиши ва бажарилган ишларнинг таҳлилини ўтказиш олишини кўрсатади.

Машгулотни ўтказиш тарғиби. Машгулот тарбиячининг яқинлари келадиган халқ байрами ёки гуруҳ ўқувчилари ёки рўзга асосан ўтказиладиган тадбир ҳақидаги суҳбатдан бошланади.

Ўқувчилар ёки тарбиячининг тақлифи асосида (огзаки савол-жавоб шаклида) бирон-бир тадбир белгилаб олинади. Сўнгра, ушбу нималар ҳақида сўз юритилиши, қандай чиқишлар бўлиши, аввал пайванд қилинган тадбирдан нимаси билан фарқланиши, уни қандай ташкил қилиш, барчанинг иштироки қандай бўлиши ҳақидаги фикр алмашинади. Бир тўхтама келингандан сўнг, тарбиячи ўқувчилар билан биргаликда тадбирнинг маънавий кетма-кетлигини, яъни рўзга асосан олади. Масалан; "Наврўз-бақор байрами" мавзусидаги байрам тайёрлаш мўлжалланган бўлса, тарбиячи ўқувчилар билан ўз суҳбатини кунлик таълим таълими мумкин:

«Ўқувчилар, биз, "Наврўз" ҳақидаги билганларимизни ошқорлаш шаклида фикрлашиб, унинг умумий режасини тузиш оламиз. "Наврўз ҳақидаги ошқорлаш Нимадан бошлаш керак? Қандай кезма-кеч бўлиши керак? ёки Қандай саҳифалардан иборат бўлиши керак? саволларга жавоб топа олишимиз керак». Кириш сўзидан сўнг "Ўқувчилар" услубидан фойдаланган ҳолда, тарбиячи, ўқувчилар тоқ эркин айтилган барча фикр, мулоҳаза ва фикрларни ватман ёки доскага ёзилади. Биргаликдаги муҳокамадан сўнг ўқувчилар ошқорлаш ягона;

гклайдилар. Тарбиячи ўқувчиларга ушбу режа ўзига хос
 лойишасини асифаларига ўхшашлиги боис ўқувчштардан ушбу огзаки
 аки #УРН хар бир сақифасига ном беришни таклиф килади. Ишинг
 сурнаш** бошланиши учун ўқувчилар кичик гуруҳларга бўлинадилар.
 ўз имкониятига, хоҳишига кўра биттадан журнал саҳифасини
 Хар бир имконият берилади. Танланган саҳифаларни мазмунига
 шлари, шу саҳифада сўзланадиган, кўрсатиладиган мазмунни
 араб гаи намойиш этишлари тушунтирилади. Шу билан бир
 й (шкисшлари)
 йёргарлик вақтида гуруҳлар узлари танлаган саҳифа мазмунини
 уллари, шакллари қамда қандай тақдимот қилиш йўллари
 Р" 1 дилар ва уларни бажариш учун тайёргарлик кўрадилар.
 вр\з - баҳор байрами» огзаки журнали (гуруҳлар томонидан
 мумин муҳимда қилинган ҳолда тўзилган режа-лояҳа) тахминаи
 етидагича бўлиши мумкин.

1-саҳифа. - "Ассалом, Наврўз!" саҳифаси. Бу саҳифада Наврўз
 "памининг тарихи, ўзига хос хислатлари, табиати, бошқа байрамлардан
 Барки, унинг гўзаллиги, таровати ҳақидаги маълумотлар адабий-музыкавий
 композиция шаклида, кўклам кўринишлари, видеофильм, баҳорий куй ёки
 кушиқлар иштирокида тайёрланади ва ўтказилади.

2-саҳифа. - «Наврўз ва баҳор фасли байрамлари» саҳифаси. Бу
 саҳифада Наврўзнинг кичик баирамлари "Қушлар байрами", "Боичечак
 байрами", "Толбаргак байрами", "Кўк майса байрами", "Варрақлар ва
 окизокдар байрами", "Аския пайровлари байрами", "Айтишувлар байрами",
 шунингдек, шу фаслда таваллуд топган буюк алломалар, донишмандлар ва
 мутафаккирлар ҳамда Ўзбекистонда нишонланадиган халқ байрамлари
 ҳақидаги маълумотлар тадбирда иштирок этаётганлар билан жонли мулоқот,
 савол-жавоб, интервью шаклида ёки фильмлар, слайдлар намойиш қилиш
 орқали кўрсатилиши мумкин.

3-саҳифа. - «Наврўз дастурхони» саҳифаси. Бу саҳифада Наврўз
 «ирами дастурхонига тайёрланадиган баҳор таомлари. уларнинг тарихи.
 иерланиши, дастурхонга тортилиши, меҳмон кутиш ҳақидаги маълумотлар
 Р кўрга^маси" ёки "оила дастурхони" ёки "ошпазлар,
 этчилар", "баҳорий салатлар" танловлари саҳна кўриниши, шаржлар,
 лар шаклида ўқувчилар иштирокида уларнинг амалий ижроси ш
 намойиш этилиши мумкин.

-саҳифа. - "Наврўз - дўсглик. кардошлик байрами" саҳифаси.

муассасида таҳсил олаётган турли миллат
 чиқишлари (ёки ўқувчиларнинг ўзлари шу "ролларда).

аҳифада таълим
 вақилларининг
 Улаим —"шлс4|л-| у!_|л ук^ъчила)
 маълу\ ЕИ "Ф"одатлар"и либослари, санъатлари, анъаналари ҳақидаги
 ўткаш|- Дўстлик фестивали ёки карнавали" шаклида тайёрланади ва

Еу саҳиф
 баРча унс ~ «Наврўз - бахт-саодат, шодлик байрами» саҳифаси.
 сай ли шаклида тайёрланади, ўтказилади ва халқ сайлининг
 к>"пфч_ок" (УЛОК, кураш, фольклор кўшиқлар,
 1ок ййини. ўқувчилар фольклори,
 мушоира, айтишувлар, лапар кўшиқлар, аския,

топишмоқлар базми, мунажжимлар ганлови ва 111.к.)ни ўч ичигД тантанали байрам барча керакли техникавий воситалар, атр^ кийимлар билан намойиш этилади.

6 - саҳифа - «Наврўз ва баҳор либослари» саҳифаси. йГ "Модалар театри" кўринишида ўқувчилар иштирокида тайёр. ўтказилади. Ўқувчилар миллий либослар, байрам либослари. кундацЛ либослари, куёшли ва ёмгирли кунларнинг либослари, ўқувчилар, ё^ катталарнинг баҳорий кийимлари, пойафчалларл. тақинЯ соябонларини мусиқа куйлари, кўшиқлар остида намойиш тиилар м тарбиячиси ёки ўқувчилардан бири намойиш тгилаётган либп. пойафзаллар, тақинчокларга мутахассис сифатида фикр билдирио борап саҳифада ўқувчилар ўзлари тиккан кийимларни ҳам намойиш этишлап., уларнинг кўргазмасини ташкил этишшари мумкин). П!у сачмфада (ь, миллат вакилларининг миллий либослари хақида маълумот берилишв кўрсатилши мумкин.

Гуруҳларнинг чиқишлари тугагач, тарбиячи ўқувчилар • биргаликда намойиш этилган саҳифаларнинг ижобий ва салбий томонлац муҳокама қилади, улардан ушбу шаклдаги юлоир) 1 пр|т|< мм.мага ўрад ва улар нималарни билиб олишгани билан кизикади. Керакл! ^ЕШСИЯЛЭ; тушунчалар беради, сўнгра машғулоти якунлайди.

Изоҳ: ушбу ёки шунга ўхшаш аззаки журналлар бир экуфтл^И дақиқа) давомида бор гшкониятдан фойдаланиб, гтксгзишиши ш Гуруҳларнинг ҳар бир саҳифани тшиёрлашлари ва намойиш шитарь алоҳида вақт белгиланади. Саҳифалар ттму/п/т//,' ктшию ви /сичм| ҳамда намойиш этишининг қийин ва осонлигга қараб гуру^ларга тайёрм ва намойиш этиш учун вақт белгиланади.

Уқорида келтирилган «Огзаки журнал» С'кп ш' кпои услуб! ўрганишга мўлжалланган машғулотларни тренинг ски факультатив машп¹ шаклида ўтказиш мумкин. Лекин, ўқувчилар гуруҳининг катта т» сифатида ўтказишда тарбиячи аввал ўқувчилар билан «^заки т мавзусини, мазмунини, саҳифаларини белгилаб олиши ва уларни тайёр учун бир неча кун (ёки ҳафта) ажратиши керак. Вақти-вақти билан ўқувЧ томонидан саҳифаларни тайёрлаш жараёни билан кизиқиб туришИ керакли ёрдам, тавсияларни бериб бориш лозим. Барча грч\лар бўлгач, огзаки журнал яхлит қолатда бир вақт (бир соат)нинЯ саҳифалар кетма-кетлигида саҳнада ски очик манзарали жойда кўрсатия мумкин.

"Огзаки журнал"ни таълим муассаси негизида ўтказиладиг^И журнал мавзуси, мазмуни, саҳифалари аник бўлгач, ҳар бир саҳифзни гуруҳдарига бўлиб бериб, тайёргарлик учун вақт ажратади. Тайёр¹ тадбири тайёр бўлгач, қар ҳафтада битта саҳифани кулай шаройТЯ жойда намойиш этиш мумкин. Огзаки журналга бундай ёндашув" муассасаси ўқувчи ва тарбиячиларини ушбу ишга алб* оммавий жимкониятини беради.

"Огзаки журнал" мавзулари куйидагича бўлиши мумкин:
 ^Ласалан, ^манним", "Гўзал шахрим - она Тошкентим", "Барча
 ўзбекистон-хохлаганингни танлаб ол!", "Дунё хабарлари", "Ҳар
 ткуда ялш") ,ушнгия"
 ва ш.к. лар.

асблар
 охад^{аН} о¹ ^"упнал" тренингининг бошқа тарбиявий тренинглardan фарқи
 хар бир саҳифаси ҳар хил жанрлар, кўринишларда (адабий-
 ^ундаИ: интермедия, саҳналаштирилган саҳна асари, рақели
 ,усикав муш⁰ира, тортишув, цирк чиқишлари ва ш.к.) бўлиши ҳамда
 •омюзп интигирок зта олиш имконияти мавжудлигидадир.
 ўп ўқувчиларни!

4,13. "Зарарли одатлар музейи" тренинги
 ий ўрта мактаб, ўМКХТМ, ОТМ тарбияланувчилари ҳамда малака
 ошириш ва қайта тайёрлаш курслари тингловчилари учун)

Тренинг мақсади: зарарли одатлардан воз кечишимиз кераклигига
 яувчиларда ишонч уйғотиш, зарарли одатларга тўғри баҳо беришга
 ;ргатиш, зарарли одатларга қарши кураш йўллари билан таништириш ва
 фгатиш.

Тренингдан кутиладиган натижа: ўқувчилар зарарли одатлар билан
 -анишадялар, уларнинг ҳастда қанчалик зарарли эканлигига ишонч ҳосил
 ^иладилар, улар билан курашиш ва тузатиш йўллари ўрганадилар, зарарли
 датларга бепарво бўлмасликка ўрганадилар.

Машгулотни ўтказиш тартиби. Тарбиячи машгулотни Абдулла
 \влопийнинг "Туркий гулистон ёҳуд ахлоқ" китобида берилган "яхши ва
 ;мон одатлар" ҳақидаги фикрларидан бошлайди. У одат турлари, уларнинг
 лаҳсага бўлган таъсири ҳақида ўқувчилар билан фикр алмашади. Синф
 гаҳтасида, флипчарт тахтасида ўқувчилар санаб ўтган смон одатларни
 гўплайди. Тарбиячи, буларнинг таъсирини қамайтиришда қандай ишларни
 шалга ошириш, нималарни ташкил этиш, ўтказиш мумкинлигини аниқлайди
 ёмон одатлар шахсга таъсир этмаслиги учун уларни умуман музейга
 понат сифатида топшириб юбориш керакдир, деган фикрни ўртага
 қандай ёмон одатларни музейга топшириш мумкин? деб,
 ларга савол билан муножаат қилади. Ўқувчиларнинг фикр-

•аларини эшитади, уларни умумлаштиради ва шу хонада "Ёмон
 еини ни ташкил этиб кўриш мумкинлигини айтади. Ўқувчилар
 кичик¹клагач, тарбиячи уларни гуруҳдаги ўқувчилар сонига қараб,
 лойих^{-^3?TM} ажратиб юборади ва уларга "Ёмон одатлар музейи"
 Руўйхат^{1Тн}шни, музейга топшириш мумкин бўлган зарарли одатлар
 фикр-р-м,^{НИНг} ^ўлимлари ва уларда қандай экспонатлар бўлиши ҳақида
 ^аки ш^{го}ритишларини, вужудга келган тақлифларини ёзма ёки
 Г ч р^{1ён} этишларини тушунтиради. Вақт белгилайди.
 Тайёрлаган^{ааз}ифачарни бажариб бўлишгач, бирин-кетин ўзлари
 **Увчилар р;^{1алл}арни тақдимот қиладилар. Тақдимот тугагач, тарбиячи
 Таъ¹ифни биргаликда энг яхши ва бажарилиши мумкин бўлган
 олади. Бир оз танаффусдан сўнг, ўқувчилар тарбиячи

ердамида танлаб олинган таклиф асосида шу хопада "Ё.МОН музей"ни ташкил этишни бошлайдилар.

Белгиланган тартибда музей тайёр бўлгач, сурухларЛ экскурсоводлари тайинланиб, улар музей бўлиб -жсклрсия ўткѧ хар бир бўлим ва экспостлар ѧакида маълумот бсрадидап. материаллари билан барча танишиб бўлгач, тарбиячи машгуло^ ясайди ва ўқувчиларнинг машгулот ѧақидаги фикрларини аниқлайди'

Изоҳ: агар ўқувчишр томоишдан кераюи ва етирлича м\ тушмаган бўлса, у ѧонда тарбичи томонидан олдишдип тсшерло!т таклифлар билан ўқувчишрни таништиради ва шу асосда муѧинт этишни бошлаги мумкин.

Булар қуидагича булиши мумкин:

1. Музей барча ўқувчилар, тарбиячилар, гаълнм муассасаси хоя ота-оналар учун кулаи жойда эркин ѧаракат қилишга мўлжадланган Я

2.Музейда қуйидаги бўлимларни ташкил этиш мақсадга мувоот - музей асосий 2 та катта бўлимдан иборат бўлиши:

- яхшишкка етакловчи одатлзр бўлими;
- ёмонликни акс эттирувчи одатлар бўлими.

Чар бир бўлим, ўз навбатида, қуйидаги кичик булимларга бя мумкин:

- донишанд, мутафаккирлар фикрлрп туп. Iаш ап адаб^ намунаси ёки рўйхати, улардан намуналар;

- яхши ва ёмон (зарарли) одатларнинг оилада, кўчадаЯ муассасасида, ўқув машгулотлари жараёнида ха.м.т;| мкпнлари. ;рто I билан муомалада кўриниши;

- тарбияга салбий таъсир этувчи предмстлар: оилада, ўқув хЯ таълим муассасасида, касб йўналишида {сакич. уяли телсфоп, рол шпаргалка);

предметлар кўрғазмаси, таълим муассасасида учрайдя эшитиладиган ёмон одатлар фонотекаси, видсоролиги;

- яхши ва ёмон одатлар руйхати (масалзн, саломлашиш, Трансп< катталарга жой бериш ёки Игжикгтик. чекиш, ичиш ва ш.к.);

- мулоқот сўзлари: жаргон сўзлар, лакаб.и!р. иш каптарвд лужмалар ваш.к.;

- таълим муассасаси ходимларининг ёмон одатлари: бакири^И қўйиш, туртиш ва ш.к.

- экспонатлар: 3-4 йил давомида ўқишга битта дафтар билавЯ ўқувчининг «тарихий» дафтари, шпаргалкаларнинг турли хил кўринЯ намуналари.

Эслатма: ушбу машгулотдаги фикрлар асоиои / кчим ^{тo*} тарбтвий маѧеадлардан чиқмаган холда) материаллар ёрдамидаIII муассасадаарида "Зарарли одатлар ва улар бшан кураш йўллари " Фи ёки хонасини ташкил этиш мумкин.

4.14. «Сахна» тренинги

мак Чуми 1. УМКХТМ. ОТМ тарбияланувчилари ҳамда малака .1\?ота ва кайта тайерлаш курсларя тингловчилари учун)

1. Г мяхсияди:

- Г арнинг ижодии имкониятларини очиш;
- 10да ташкилотчилик ва актёрлик қобилияти ҳамда маҳорати
- 2нГривождантириш;
- илакал актёрлик маҳорати ва нотиклик санъатининг асосий
- сахна мадаш
- ур: ариникурсатиш.

юц

Г* * ингдан кутиладиган натижа. Бу машгулот ўқувчиларга сахна "унсунлари, талаблари ҳақида маълумот беради. Бу маълумотлар Г рга таълим муассасасида жамоавий ижодий ишлар, гуруҳда турли тарни тайёрлаш мобайнида ёрдам беради. Тарбиячи, ташкилотчиларга Хув йили давомида тадбирлар ва тарбиявий ишларини қандай йўлга шу билан бирга нималарга эътибор бериш кераклигини билиш ^кониятини яратади,

Тренингни ўтказиш тартиби. Тарбиячи ўқувчиларни машгулотни уишиш коидалари билан таништиради ва 5 кишилик кичик гуруҳларга бўлинишни таклиф килади. Ҳар бир гуруҳ ичида катнашчиларнинг роли куйида 1-ича тақсимланади: сахналаштирувчи режиссёр, бошловчи, хореограф, сценарист, ижро эгувчк (кўшиқчи, раққос, юморист).

<Одиль 16'

Шундан сўнг, Гуруҳ аъзолар.1 тошшириқлар ёзилган куйидаги мазмундаги карточкаларни оладилар (ёки танлайдилар):

- бирон-бир тадбирнинг сценарийсини тузинг;
- тузилган сценарий буйича 30 дакикалик адабий-музыкавий компо-зиция тайёрланг ва уни сахналаштиринг, унда бошловчининг чикиши, рақс ва кўшик ижроси, юмор, монолог, композициянинг оммавий тугалланишини кўриш мумкин бўлсин (композиция катнашчилари кичик гуруҳларнинг барча аъзолари бўлиши мумкин);

сулинг

ши.

адабий-музыкавий композицияга мос керакли жиҳоз, муסיқа. адар, декорацияларни танланг, шунингдек, жўйни ҳозирланг (бу яирик кўл остида! и мавжуд нарсалар ва шу ердаги бор имкониятдан •ио чиккан ҳолда амалга оширилади).

ГУРУадар томонидан тошшириқларни бажариб, тақдимот У^ун 30-40 дақиқа ажратилади. Тайёргарлик тугагандан сўнг, ин|- кейинги босқичи - тақдимот бошланади.

давомида гуруҳлар ўз ижодий ишлари ва маҳоратларини ' ""* этадилар.

"а* ариг- Чда тар^иачи ўқувчилар билан куйидаги саволлар орқали лар буйича фикрларини аниқлайди: 1ингдан қандай қизик нарсаларни ўргандингиз?

[СШ

- кайс ^Сга? Сиз учун нима янгилик бўлди?

рие

^енарий ва сахналаштириш Сизга кўпрок ёкди? Нега?

- композицияни сахналаштирилиши бўйича Суюшг фикринД нарса ҳисобга олинганми?

- бошловчилар, раққослар, кўшиқчилар, мсшологчилар, бе^акиЗ бошқаларнинг чиқиши хақида Сизнинг фикрингиз;

- нималар устида яна ишлаш ксрак ва яна шшаларгш билиш кр... ўйлайсиз?

Сиз машгулот мобайнида кўрган нарсаларингизга I ўзгартиришлар киритган бўлардингиз?

Мухокама жараенида, шунингдек унинг якупи,да шрбиячи р_{еш} композиция, рақс, сахна маданияти, сахналаштириш хақида маслаҳатларни беради.

4.15. «Уйин» тренинги

(умумий ўрта мактаб, ЎМКХТМ, ОТМ тарбияланувчилари ҳамда мал^ ошириш ва қайта тайёрлаш курслари тит ловчилари учун)

Тренинг мақсади:

- ўқувчиларни ўйиннинг ҳар хил турлари билан таништириш;

- уйин ташкил қилиш ва ўтказиш услубини кўрсатиш;

- уйиннинг тарбиявий имкониятларини очиш;

- мулоқот маданияти ва биргаликдаги (Кюлиятни ташкил этиа шаклантириш:

- якка тартибда, гуруҳда, оммавий ўтказиладиган ўйинлар маълумот бериш;

- тарбиявий Ишга ўйин унсурларини тўғри танлаш ва ишлата кўникма. малакаларини шаклантириш.

Тренингдан кутиладиган натижа. Тарбиячилар ва ўқувчилар ўйик хақида маълумотга эга бўладилар, ўйинларни қандай чашқкл кюй ўтказишда нималарга эътибор бериш кераклигини билпб оладилар, 5 хақида ксракли тавсиялар ошитадилар ва амалиётда ЪЧрадп.;К1р. Уйинва) ишлата билиш, ўйинга кизиқтира олиш ва ўқувчилар бмлаи бпргаликдаўй олиш усулларини билиш ва кўллай олиш тажрибасини беради.

Машгулотни ўтказиш тартиби. Машгулот бошлшшшинда тарби тарбиявий машгулотни ўтказиш тартиби билал таништиради. Су "Аклий ҳужум" услубини кўллаган қолда. ватман' (доска)га томонидан айтилган барча эркин фикрлар, мулоҳазалар ип >:ин \ак1^ тушунчаларни ёзади. Кейин тарбиячи барча ёзилганларни бошка (синф тахтаси)га умумлаштиради ва куйидагича синфларга ажратади:

- ўқувчиларни ўзаро ҳамда тарбиячи билан дўстона яқинлаиГЕ йўналтирилган ўйинлар;

- сўз ўйини;

- кўшиқ билан ижро этиладиган даврадаги ўйинлар;

- заковатли (аклий) ўйинлар;

- хотира, нутқ ва фикрлашни ривожлантирувчи ўйинлар;

- оммавий, гуруҳий, мажмуавий ўйинлар ва ш.к.лар.

тарбиячи ўқувчиларни 2-3 кишилик кичик гуруҳларга бўлинишларини 1р синфларидан бирор йуналишни танлаб олишларини илтимос Кичик гуруҳ аъзолари уйин турларини танлаганларидан кейин «Янги уларла» танлаган йўналишларининг мазмуни бўйича бир ёки, ўйинни хайёрлашлари, тайёрланган ўйинларни эса машгулот локчалари билан ўтказишлари кераклигини, бунда аудитория билан а-зиладиган ўйинлар услубига, яъни, аудитория эътиборими ўзига ,рувчи услублардан фоидаланиш ва мусикий безаш, аниқ талаффуз • ^вноклик, шўхчамлик, самимийлик кайфиятига эътибор беришларини илтимос қилади.

Тайёрланишга 20 дақиқа ажратилади. Тайёргарликдан кейин таадимот бошланади. Тақдир гга таиерланиш пайтида кичик гуруҳлар кераки жихоз ,рслмет ва плакатларни таиерлашлари керак. Кичик гуруҳлар навбат билан ўз ижодий ишларини намоиш қиладилар ва машгулотдаги ўқувчилар билан ўйин ўтказадилар.

Таадимотдан кейин тарбиячи ўқувчилар билан ҳамкорлик-машгулотда ишнатилган ўйинлар ҳақида суқбат ўтказди, бажарилган ,шларнинг ижодии ва салбий томонларини муҳокама қиладилар Табиячи ўйин ташкил қилишга ва ўтказишга гегишли бўлган тавсиялапни тушунчаларни беради, уйин ўтказиш услубининг баъзи жиҳатларини очади ҳамда керакли маслаҳатлар бериб, яқунлайди.

ПБОБ

ГЛРБИЯЧИ ВА УНИНГ ВАЗИФАЛАРИ

Укувчилар фаолиятига ўйин, меҳнат, саёбат, билим ҳаётининг
Шу сабабли, каггалар ўқувчиларнинг ушбу турдаги фаолиятини сунт,
балки улар билан биргаликда қўллаб-қувватлаши керак. Ўзбекистонда
ўқувчилар билан биргаликдаги фаолиятини ташкил қилиш ва «
ижодий ишни ўтказиш, қисқа муддатда тарбиявий ишларни олиб
улардан касбий билим, педагогик маҳоратни талаб қилади. Шунинг билан
тарбиячилар ўқувчилар билан ишлаш учун аниқ малака ва ҳислатлар
бўлишлари керак.

Педагогик касб ходимларига зарур бўлган шахсий ҳислатлар қ
равийда 3 та гуруҳга ажратилиши мумкин:

- бошқаларни тушуниш қobiliяти билан боғлиқ ҳислатлар; I
- бошқаларга таъсир ўткази олишга доир ҳислатлар;
- ўқувчиларга ўрнак бўла оладиган ҳислатлар.

Тарбиячининг шахсий ҳислатлари, уларнинг ўқувчилар жамоад
вазифалари, ўзи ишлаётган жамоанинг ўзига хос гомонлари I
ўқувчиларнинг тарбияси, фаоллиги билан аниқланади.

1-§. Тарбиячи ишларининг мазмуни ва шакллари

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Тўғ
тўғриси"даги Қонуни ва таълимни ислоҳ қилиш бўйича х> кума шипг кейи
қарорларида белгиланган вазифалардан келиб чиқиб, тарбиячининг
ўқувчилар ақли, иродаси, маънавий эҳтиёжлари, ижтимоий қobiliш
мантаний тафаккурининг умумий ривожланишига эриштиришга йўналтириш)
Бу ишда ташаббус, ижодий изланиш, новаторлик асосий принцип ҳисобла
Тарбиячи ҳар бир ўқувчига унинг ўзидаги билимлар ахлоқий ш
эканини, ўз Республикасининг келажакига жавобгарлик ҳиссини тушу
ўқишга ва ўзининг кейинги фаолиятига кизиқиши тарбиялаш учун
тайёргарликни бериши керак.

Таълим муассасаларининг тарбиявий амалиётида тарбиячи алоҳ
тутади ва, шубҳасиз, жуда муҳим роль ўйнайди. Тарбиячи ва ўқувчи:
ўзаро ҳамкорлиги тарбиявий муносабатлари барпо этишда ҳал
омил бўлиб, у билан бутун педагогик жамоа фаолиятининг мувафқ
ўқувчининг шахс сифатида ривожланишига жараяни ва ўқувчилар жамо
шаклланиши, ота-оналар ҳамда таълим муассасалари орасида ҳам
яхшиланиши тарбиячилар олиб бораётган ишларнинг мувафқият)
қўп жиҳатдан боғлангандир.

Ўқувчилар гуруҳларининг тарбиявий шартлари - ўқувчилар
аъзоларининг фаолияти ва тарбиясини ташкил этиш усули бўлиб
яқин ва тартибга солинган ҳамкорлик ҳамда шахс ва жамоа ривожини
берувчи компонентлар мажмуини ифода этади. Қурулган
қуйидагилардан иборат:

гуруҳ **компоненти сифатида**. Узида гуруҳларнинг
 . Ця*^c - ашқил этишда, бошқаришда ва ривожлантиришда
 ' 1 тизимини тар^{Р^бя^В} Гчи ўқувчи-чар ва
 кагталарнинг:

Рта[^];

--[^]вчиларнинг от;

. йқувчилар тар^Т ячилар ва оошка катта ешлилар каои унсурлардан ташкил
 рувчи тар^Т ячилар жамоаси,
 вигзи у тар^Т ячилар жамоаси,
 .у^{ОВ} масиний фодалаиди

иятли - йўналишли компонент, Уқувчилар гуруҳининг еш
 пивожланиш даражаси ҳисобга олинган, тарбиявий тизимнинг
 .[^]ги^Тл^Рэ^Рэ^Бз^з нопо тгилган мақсадли кўрсатмаларга боғлиқлик куйидагича
 „стинкболи б^у ий^уиши мумкин:

.. киндаги - саёхат; дискотека; тугилган кунни нишонлаш; театрга,
 концертга, кўргазмалар¹-а бориш; саёкат;

•• ўртзадаги - жамоавий ижодий иш; танлов, кўрик, мусобақада галаба
 козониш еки иштирок этиш; саёхат сафари;

. узокдаги - университетдаги ўқишни муваффақиятли тугатиш,
 маълумотли ва гарбияли шахс сифатида шаклланиш; университетда
 аъналарни қарор топтириш ёки ўқув бинолари ва унинг атроф худудларини
 ободонлаштириш ишига салмоқли ҳисса кўшиш билан савобли из қолдириш
 ва ш.к. лар.

3. Функционал - фаолиятли компонент куйидаги унсурлардан таркиб
 топади:

••• фаолиятнинг тизимли кўриниши, биргалиқдаги фаолият ва
 мулоқотни ташкил этиш шакллари ва услублари;

. тарбиявий тизимнинг асосий вазифалари;

'** гуруҳ фаолиятини педагогик ва узини-ўзи бошқариш жиҳатдан
 таъминлаш.

4. Макон - эамон компопепти куйидаги унсурлардан ташкил топади:

'** хиссий - руҳий, маънавий - ахлоқий ва предметли - ахлоқий
 муҳит;

*.

гуруҳнинг бошка гуруҳ ва катта ёшлилар билан алоқаси ва
 муносабати;

ро . * 'УРУХнинг таълим муассасаси тарбиявий маконида тутган ўрни ва

^*

>лади-

тоиявий тизимнинг барпо бўлиши ва ривожланиш босқичлари.

стик - аналитик компонент куйидаги унсурларни ўз ичига

«ий тизимнинг самарадорлик мезони;

. ш
 ^3^1 ва й

и ти[^] им натижаларини ўрганишининг услублари ва усуллари;
 Нати[^] жаларни таҳлил қилиш, баҳо бериш ҳамда изоҳлаш

Р<<.

Ўқувчишир гуруҳи фао. тятишиг мазмуни ва уни ташки
керакли усулларни танлаш-тарбиячиши,¹ асоси ка: пгфс^{па},³ Ч
чамбарчас боғлиқдир.

Ўқувчилар гуруҳи ва ўқувчилар бмлан яккама-якка (артиб[^]
тарбиячининг роли қуйидагича бўлиши мумкин:

назоратчи - ўқув-тарбияви жараёнда ўқувчиларнинг
таъминлаш (давоятни назорат қилиш, навбатчилик,
ўқувчилар .н яшовчиларнинг овкатланишларига яратилган
шароитлар билан] оориш ва ксракли шароитни яратишга
кўмаклашиш, ўқувчиларЛ оналарга бўлган муносабатларини
аниклаш, ўқун-тарбия •%. этиборсизлик, масъулиятсизлик,
курсдошларига ва тарбиячига^{па} хурматсизлик, манманлик
килаётган ўқувчилар билан якка ҳолда I бориш);

илм мамлакатига бошловчи - ўқишга б^лгак кпткшп ва хохй,
ташқиллаштириш (ўқувчиларга қўйилган талаплар билан ота-одЛ
ўқувчиларни таништириш, тарбиявий тадбирларни гашкил қилиш, мш
хаълимда ўқувчиларга ёрдам уюштириш, ўқув жараёни билан таъмиа
ўқувчилар гуруҳида ишловчи барча " тарбиячиларни
мувофиқлаштириш);

ахлоқли, намунавий мураббий, лшънавий устоз - уқувч
ўртасидаги ўзаро муносабатда, ҳамда ўқувчилар ва тарбиячилар урта
вужудга келадиган зиддиятларни ҳал этишда, ўқув-тарбия жараснпм
тартиб-қоидаларга риоя қилишликда, уларни керакли маё|
бажарилларига кўмаклашади (ўзини тута билиш, муомала
мадзнийига ўргатиш, одоб-ахлоқ мавзуларида суҳбатлар. якка холдаш
олиб бориш, ахлоқий меъёрларни ва ички-тартиб қоидаларни бузган;
бузаетгап ўқувчилар билан уларнинг ҳақ-ҳуқуқлари на н[^]; !n}>a-1ари тўғри
яккама-якка, жамоавий суҳбатлар ўтказиш. уларнинг [пршб-шп-изомигай
бериш, ахлоқий, ижтимоий, ҳуқуқий мавч>лар; [a :урлп галбирлар и
этиш ва бошкалар);

маданият соҳиб - умуминсоний ва маданий кадрия I лар асосидау
- тарбиявий жараёни тапқил қилиш (жскурспя таалсил қилилк тсатр,мУ
ва кўргазмаларга жамоа бўлиб бориш, маданият мавзусида кеча ва суҳ№
утказиш, гуруҳ ва гаълим муассасасида тарбияви тадбирларЯ
муюзаралар ўтказиш);

ижтимоий педагог - ўқувчиларнинг ҳар хил ижтимоий мчпммолар
счишга кўмаклашиш (уй ва таълим муассасасида ў ;аро м\ юко!" \10^{ит} ^а
яратиш, ўқувчи ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, ўқувчиларда нжгимои[^]
кўникмасини шаклдантириш);

ўқувчиларнинг яқин катта дўеги - ўқувчиларни турли ^ил
ятларга киришишларига кўмаклашади, ўқувчиларга бўлган ғамхўц

қилишки шакллантириш, ўқувчиларга

баҳо беришида, бирон-бир фаолиятга, жумладан, суҳбат, трснинг .у^лк|1
бир қисмини ўзига олади (гуруҳда

жамоавий ижодий фаолиятш

Ўқувчилар гуруҳи фаолиятининг мазмуни ва уш ташкул керакли усулларни таъмин-тарбиячининг асосий чамбарчас боғлиқдир.

ТМТМФ<иорЯ^{30%}

Уқувчилар гуруҳи ва ўқувчилар билан яккама-якка тарбияда тарбияланган роли қуйидагича бўлиши мумкин:
назоратчи - ўқув-тарбиявий жараёнда ўқувчиларнинг ^,

19%

таъминлаш (давоятни назорат қилиш, навбатчилик, ўқувчилад яшовчиларнинг овқатланишларига яратилган шароит бориш ва керакли шароитни яратишга кўмаклашиш,

ГИР

мл

%

Уқув-^ариш, оналарга булган муносаотларини аниқлаш, ўқув-тарбия жаътиборсизлик, масъулиятсизлик, курсдошларига ва тарбиячилар^{ТМ} хурматсизлик, манманлик қилаётган ўқувчилар билан якка холда Л бориш);

илм мамлакатига бошловчи - уқишга бўлган кизиқиш ва ташкиллаштириш (ўқувчиларга қўйилган талаплар билан ота-онад ўқувчиларни таништириш, тарбиявий тадбирларни ташкил қилиш, мш таълимда ўқувчиларга ёрдам уюштириш, ўқув жараёни билан таъмин ўқувчилар гуруҳида ишловчи барча " тарбиячиларни фаоли мувофиқлаштириш);

ахлоқли, намунавий мураббий, маънавий устоз - ўқувчи ўртасидаги ўзаро муносабатда, қанда ўқувчилар ва тарбиячилар Я вужудга келадиган зиддиятларни ҳал этишда, ўқув-тарбия жараёнида тартиб-қоидаларга риоя қилишда, уларни қач-ракли меи бажаришларига кўмаклашади (ўзини тутта билиш, муомала ки. маданиятга ўргатиш, одоб-ахлоқ мавзуларида суҳбатлар, якка холда олиб бориш, ахлоқий меъёрларни ва ички-тартиб қоидаларини бузган бузаетган ўқувчилар билан уларнинг ҳақ-ҳуқуқлари ва вазибалари гуғрнс яккама-якка, жамоавий суҳбатлар ўтказиш, уларнинг тэртиб-иитидамигаб бериш, ахлоқий, ижтимоий, ҳуқуқий мавзуларда турли тадбирлар таш! этиш ва бошқалар);

маданият соҳибни - умуминсоний ва маданий кадрлар асосидан тарбиявий жараёни ташкил қилиш (экскурсия таъкил қилиш, театр, м[^] ва кўргазмаларга жамоа бўлиб бориш, маданият мавзусида кеча ва суҳба ўтказиш, гуруҳ ва таълим муассасасида тарбиявий тадбирлар[^]И мунозаралар ўтказиш);

ижтимоий педагог - ўқувчиларнинг ҳар хил ижтимоий муамм*Я ечишга кўмаклашиш (уй ва таълим муассасасида ўзаро мулоқот учун яё. яратиш, ўқувчи ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, ўқувчиларда ижтимои кўникмасини шакллантириш);

ўқувчиларнинг яқин катта дўсти - ўқувчиларнинг 1>ри хил 04 ятларга қилишиларига кўмаклашади, ўқувчиларга бўлган гамхув бир қисмини ўзига олади (гуруҳда жамоавий ижодиИ фаолият[^]Я қилишни шакллантириш, ўқувчиларга ўзини-ўзи тушунишида, у баҳо беришида, бирон-бир фаолиятга, жумладан, суҳбат, тре[^]гинг, 3

е

билан яккама-якка ишлашга ўз имконияти ва эътиборини амлаш^{ув}иш. «кувчилар ва ўкувчилар гуруҳи билан иш олиб боришида тлш^{ига ерш}»
•й*» - лчнИИТ.) -

Тар^{ош} г"лиши ундан юқори савиядаги ташкилотчилик қооилиятига
^ ^ Г т ^ б э т а д и .

'^о^" **чилик қобилияти** -- шахе индивидуал хусусиятларининг
•^ашик⁻¹ кишига у ски бу ишни тез, ишончли, ўзига ишонган ҳолда
•^тишГимкопберади.
- ичкил' гиЛатида тарбиячининг умумии шахсии сифатларига
Хашкялогч

«Йидап*¹ га эг^алик - талаб этилаётган ишни ташкил этишни билиш;
ч'КУР О'''¹ - амалий вазифаларни бажаришда гайфат-шижоат билан
фаоллик
^такаг килиш;

аббускорлик - • алоҳида ижодии фаоллик курсатиш, гоя ва таклифлар киритиш;

ипишимлилик - узгаларга ошкоралик, мулоқотга таиерлик, кишилар бйш алокага киришига эҳтиёжи;

зийраклик - ходисаларнинг моҳиятига етиш қобилияти, уларнинг сабаб ва окибатларини кўра олиш, асосийсини белгилаш;

катъият - ирода кучи, тиришқоқлик кўрсатиш, ишни охирига етказиш маҳорати;

ўзини тута **билиш** - мураккаб вазиятларда ўз ҳиссиётими, хулқини назорат кила олиш қобилияти;

ишчанлик - чидамлилик, жиддий ишларни бажариш қобилияти, узок муддат чарчамаслик;

кузатувчанлик - узокни кўра олиш маҳорати, йўл-йўлакай диккатга сазовор ҳолатларни белгилаш, хотирада тафсилотларни саклай олиш;

мустақиллик - мустақил ҳал этиш, вазифани ўзи томонидан бажариш йўллари топиш маҳорати, жавобгарликни ўзига ола билиш;

хамжиҳатлик (уюшқоқлик) - ўз ишини зарур тартибига бўйсундира ч қобилияти, ўз фаолиятини режалаштириш, изчиллик, ихчамликни намоён этиш.

ИШКИЛОТЧИЛИК қобилияти барча тарбиячиларда етарли даражада Д Деб айтиш кийин, чунки ташкилотчилик истеъдоди узига хос бўлган
>сусиятларга эгадир

шлотчилик истеъдодининг ўзига хос **хусусиятлари, нндикатори**
^илардан ташкил топади:

уНИНГ и **Илогчилик** ^**аковати** - бошқа кишини тушуниш қобилияти, яъни Дунесига кира олиш, кайфиятини ва руҳий ҳолатини сезгирлик ¹³¹¹ илган олиш.

^лгидан И Таъсир **Р** **этиш қобилияти** - бошқа кишиларга истеҳзоли
К5рсагач "Уйрукқача бўлган воситалардан фойдаланган ҳолда, таъсир

Ташкилотчилнк ишларига бўлган қобилия! '^(иёрцд тапткилотчилик мажбуриятларини ўз маъсулиятига олиб, атроф_дЛ катъий назар, ташкилотчилик ишларига мустақил кириша олиш.

Ташкилотчи шахсининг йўналганлиги - чашкидогчиницг а* киёфаси, фуқаролик етуқлиги ва гоъвий ҳолати.

Ташкилотчининг индивидуаллиги: шартли равшмла таш_{ки} «санъаткорлар», ташкилотчи «мутафаккирлар», ташкилтг «а.малиетчилар» каби турларга ажратилади. /- "Тшц

Ташкилотчи - «санъаткорлар» бошқаларга жўшқин нутқи ц-ишоралари, «қалб ҳарорати», образли суратлар билан таъсир кўрсатааЭ орзулар, ҳасллар, ҳиссий кўтаринкилик ниҳоятда кўп бўлади.

Ташкилотчи «мутафаккирлар» пёбот тшш манй тафаккурдаги изчиликка таянган ҳолда ҳаракат¹ амалқлар, Иш қонунийларни тоғишга интилади. Ҳодисанинг ташкл томони иш даражага суриб қўйилади. Мухими - мазмун, мақсадга мувофиқликни тоқ, ишнинг оқилона моҳиятини кўра олиш.

Ташкилотчи • «амалиётчилар» ўиариинг намузалари бю иштиёқ уйғотишга, қандай ишлашии исботлаш ва гаиришдан кура амалда кўрсатишга ишилади. Уларни амалий сч иршқоюшқ», асоси кўпроқ тавсифлайди.

Ташкилотчиларнинг баъзиларида бундай таъспр ггишнинг бир йўл тури ҳам шакланган бўлиши мумкин.

Тарбиячиларнинг касбий муҳим аҳимии а »а бўлган шая ҳислатлари:

- ўқувчилар билан ишлашга, уларнинг тарбиясига)<а ривожланиш кизиқиш, ўқувчиларни тушуниш қобилиятига эга бўлиш, уларга ишонқ уларнинг фаоллик, ҳавасқорлик, ижодий қирраларини очиш:

- ташкилотчилик фаолиятига бўлган қатта кизиқиш, ўз бошқаларга ўтқазга олиш, жамоавий ишларпи ташқпл тгишда ўқувчила таъсир эга олиш, ўз билим ва маҳоратини уларга бера олиш ва татабусқорлик, жавобгарлик ҳисларини шаклантира олиш;

- >қувчилар жамоасида ишлашга бўлган мойил.чик. қатта кизий ўқувчилар жамоасини шахс шаклланишида ўта чарурлигини я ўқувчиларни жамоавий ижодий фаолият усуллари билан тарбиялашга кизиқиш;

- шахсининг ижтимоий - сиёсий йўналч ирил1-аплиги ва Ф^{3ол} мустақил Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий - сиссии ҳасгига ^ кизиқиш ва мойиллик, сиёсий саводқонлик - Ўзбекистон Республик^ янги гоъларини тўғри тушуниш, таҳлил қилиш ва ўқувчиларга тУВД олиш;

- ижод қилишга бўлган мойиллик, ўз қасбининг назарий № а^1 билимларини ижодий ишлата олиш қобилияти, иш жараёнида юза масалаларни ижодий ечиш, меҳнатга мойиллик кўрсатиш, тарбияда э усуллардан воз кеча олиш, ҳамиша янгиликка интилиш, иш ижодий ҳолатда бўлиш;

бошкара олиш, сабр-токат, танқидий фикрларни тўғри қабул ' ўз³а¹" а ўта талабчанлик, ўз-ўзини танқид қила олиш; чинь ўз³а¹ ' ча³нлик, самимийлик, барча билан мулоқот қилишга " К¹Р¹ ипар билан тезда киришиб кетиш, мулоқотда эркинлик, киз¹к¹Ш¹ меҳрибонлик, ҳамкорликка интилиш;

с⁻]-цр¹К¹Ж¹ ка и шонч (максадга етиш ва муваффақиятга ишонил, доим йғбиятни саклаш, кийин пайтларда тушқунликка тушмаслик, қутариньч"

• жакка шонч уйғотиш, уларда ҳаётга ишонч муносабатини ук>в^{ч³иарда¹}). ячларига ўз фаолиятларини муваффақиятли ташкил этишлари Р га шахсий хислатларидан ташқари рухий-физиологик хусусиятлар рууий- (Бициологик хусусиятлар қаторига қуйидагиларини киритиш дам МРҮР- - нумкин:

- яхши соғлик;
- жисмоний бақувватлилик, чидамлилик;
- юкори даражадаги ишчанлик.

Бундан таптқари, тарбиячи *конструктив, таҳлиий ва ижодий фикрлаюга* ҳам кодир бўлиши максадга мувофик:

- конструктив фикрлаш уларга ишни режалаштириш ва ташкил қилиш;
- таҳлиий фикрлаш меҳнат жараёнини назорат қилиш ва натижасини таҳлил қилиш;
- ижодий фикрлаш - иш масалаларини мустақил, кизикарли бажариш учун лозим.

Буларнинг барчаси тарбиячидан қуйидагиларни талаб қилади/

- барча янгиликни тез қабул қила олиш, ҳамда бир фаолиятдан иккинчисига, бир иш туридан иккинчисига тез ўта олиш қобилияти;
- ҳамдард бўла олиш қобилияти;
- ўз эътибори ва диққатини тезлик билан бирон нарсага қарата олиш - ўтқир эҳнлилик;

- имо-ишора, ҳаракатларнинг қўилиги-завқлилиги;
- ҳар қандай вазиятда ҳам ўз ҳиссиётларини бошкара олиш қобилияти; узини тезлик билан боса олиш - мувозанат;

юсий муносабатларнинг маданий кўринишига эга бўлиш (ҳоҳолаб ик, бакириб гапирмаслик, қупол муомала қилмаслик. бировни мситмасликваш.қлар).

УМНКНГ *нутқий маданиятша* қуйидагилар қиради:

- сузлай олиш;
- Ўз оводни бошкара олиш; ^сУЗ бойлиги;

- ха^Г а^ИНГ оғразиллиги ва хаяжонлилиги;
- >онига қўра нутқнинг табиатини тушуниш;

• 1¹ р^а Пар¹ тининг чи¹ амлилиги;

ол¹ иц¹ Т Угри, «қоғозсиз» сўзга чика олиш ва фикрини баён қила

Юқоридаги хусусият ва хисдаглар билан бир қаторда, та[^]. ўқувчиларнинг нутқларига эътибор қилиш ва эшитиш бўйича V хотира керак: маърузалар, буйруқлар, фармойишлар, ўқувчи ҳамкасбларининг исмларини, ўқувчиларнинг кп кўриниш товушларини тезлик билан ва мустахкам ёдда сақлаб қолиш, шеър «ч ш.к.ларни ёддан билиш.

Тарбиячининг касбий фаолиятида педагогик маҳорат катта аҳа - эга, чунки у гуруҳ ва жамоа фаолиятини тушуниш, шуингдек, ўқ., билан олиб бориладиган тарбиявий ишларни шакллантиришга ердан \

ера

2-§. Тарбиячиларнинг касбий маҳоратлари

1. Тарбиячиларнинг *ташқилотчи сифатидаги* фаолияти билан бш маҳоратлари. Улар куйидагилар:

- кўпчилик ўқувчиларнинг шахсий хусусиятларига ва кизикигшм мос ҳолда фаолиятга жалб қила олиш;

- турли ишларни белгиланган муддатда бажариш бўйича вазифад оқилона тасдиқлаш;

- турли рағбатлантирувчи омил ва педагогик усуллардан фойдала ҳолда, ўқувчилар жамоаси ишларида уларнинг қатнаша олишяа кизиктириш ва фаолликларини ошириш бўйича хоқиш уйготипши таъмиш

2. Гуруҳ раҳбарларининг *тарбиячи сифатидаги* фаолияти й боғлик маҳоратлари. Улар куйидагилар:

- ўқувчиларга Ўзбекистон Республикасидаги ижтимоий-сий вазифаларини тушунтира олиш;

- ўқувчиларнинг саволларига асосли жавоб бсра олиши. суҳбат, юрита олиши, у ёки бу ҳолатларни исботлаш ва рад қила олиш;

- Ўзбекистон Республикаси давлат Қонулиарида қабул қили моддаларни билиши ва уларга риоя қилиши;

- жамоанинг шахсга [аъсирида гарбмвий имкониятла фойдаланиш;

- ўқувчиларнинг ёши ва шахсий хусусиятларини ҳисобга олиш;

- ўқувчилар билан ишлашда ўйинларни кенг қўллаш олиш.

3. *Педагогик таъсир услубири* билан бсжшк маҳоратлар. I куйидагилар:

- иш жараснида мусобака, талаб, рағбатлантириш, жазо, ишов! усулларидан фойдаланиш;

- ўқувчилар билан яккама-якка тартибда иш олиб бориш;

- ўқувчилар учун намуна бўлиш, ташки кўринишда курк ихчамлик;

- сўз ва иш бирлиги, жавобгарлик, пухталиқ ва ш.к.лар.

4. *Амалий мсқоратяар:*

- гуруҳ бурчакларини. кўрғазмаларни тайёрлаш ва I ашқил қила

- деворий газеталарни тайёрлаш ва эшиттиришлар I ашқил Ч

ўқазин;

• Ўйинларни, кўшиқларни, рақсларни ташкил қилиш ва жамоавий рақс-казо олиш, ва экскурсияларни ташкил эта олиш, иуналишларни

ганлай оли Я, бакаларид хдамлик қилиш;

^анарсаларниясай олиш; Свчилар байрамларини таиерлаш; лекцияларни безаш, икэбан ва гулдасталар тайёрлаш;

. пасм чизиш;

биринчи тиббий брдам курсата олиш.

Галбиячларининг ў/ўвчшор жамоаси раҳбари сифатидаги фаолияти, боглик бўлган маҳоратлар. Улар қуйидагилар:

ўқувчилар жамоасининг аниқ вазифаларини белгилаш;

касбий маҳорат даражасини мустакил равяшда такомиллаштириш, ўз

устида ишлаш;

*** аниқ тадбирларни таиёрлаш ва уларни утказиш режаларини ишлао

чкиш

- ўқувчилар жамоаси фаолияти жараёни ва иш натижаларини тахдил

клиш

- ўз-ўзини асосли баҳолаш, ишнинг янги истиқболларини кўра олиш.

3-§. Ўқувчилар гуруҳи раҳбарининг хизмат вазифалари

Тарбиячиларнинг хизмат вазифалари улар фаолият кўрсатаётган таълим муассасасининг йўналишига, хусусиятига, имкониятига, шароитига, ўқувчиларнинг савиясига ва тарбияланганлик даражасига ҳамда уларнинг ташкилотчилик қобилиятига педагогик маҳоратига асосланган ҳолда белгиланади.

Ўқувчилар гуруҳида тарбиявий ишларни ташкил этиш жарасида тарбиячи қуйидаги вазифаларни амалга оширади: 0 ўқувчилар шахсини ўрганиш;

-) гуруҳда тарбиявий жараён ва ўзаро муносабатларни таҳлил этиш, офиклаштириш ва яхшилаш;

"Увофиклаштириш-

А1 "

Режал вчилар жамоаси фаолияти босқичларини, гуруҳ тадбирларини

Улоко- иш> та^рлаш> ўтказиш ва яқунлаш; тарбиявий соат, ахборот ва

лов ва ш.к.ларга вақт ажратиш;

ўтказиш' турилганда ўқувчиларнинг ота-оналари билан учрашув

Та"Блимот,,. а Уқувчилар ўзини-ўзи бошқариш фаолиятининг педагогик

Г УРУХ журналини олиб боришни

ташкил этиш.

Тарбиячи ўз вазифаларини амалга ошириш мобайнида;

• ўқув йили бошида:

- гуруҳ рўйхатини тузади ва журнални расмийлаштиради (ўқъ ҳафтасининг биринчи ярмида);
- ўқувчилар билан қамкорликда гуруҳниш иш режасини туза ва таълим муассасасининг тарбиявий ишлар бўйича масъул ходими билан уни мувофиқлаштиради (сешяор ойи ичида)
- *ҳар куни:*
  - дарсга қатнашмаётган ўқувчиларни синф журнаliga қайл ч уларнинг дарсларга қатнашмаганликлари саоаолнри оилан кириқат
  - гуруҳ ўқувчиларининг ўз-ўзини бошқариш органларига педагогик ёрдам кўрсатади;
  - ўқувчиларнинг ташқи кўринишини назорат қилади;
  - гуруҳда ўтаётган наватчиликларни назорат қилади.
- *ҳар ҳафтада:*
  - тарбиячилар томонидан гуруҳ журналии расмийлаштигиш назорат қилади;
  - тарбиявий соат (ёки ахборот соати) ва мулокот ўтказади. 1
- *ҳар ойда:*
  - гуруҳ жамоасини турли тадбирлар ва ишларда иштир этишини ташкил этади;
  - кабинетни ёки гуруҳ^а таълим муассасасида ажратилп худудни тозалашни ташкил этади.
- *семестр давомида:*
  - гуруҳнинг таълим муассасаси бўйича наватчилигиини таши этади (жадвал асосида);
  - ўқув аудиторияларининг ҳолатини назорат чшшни таши қилади;
  - зарурат тугилганда, ота-оналар йигилишини ўтказади;
  - гуруҳнинг ота-оналар кўмитаси ишини ташкил этади.
- *семестр охирида:*
  - гуруҳнинг ўтгап семестр (чорак)даги укув натижалари фаолиятининг якунини таҳлил қилади;
  - маънавият ва маърифат ишлари бўйича дскан ўринбосаи бажарилган ишлар хакида хисобот беради.
- *ўқув йили охирида:*
  - гуруҳ фаолиятининг якуний натижапариии уълон қилиЯ¹ ташкил этади;
  - ўқув хоналарини таъмирлашни ташкил этади.

4-§. Тарбиявий соат, ахборот соати ва тарбиявий тадбирларияИ кузатиш ва таҳлил қилиш мезонлари

Ўқув йили давомида, одатда, тарбиячилар ҳамкасбларнинг тар«Ч соат, ахборот соати ёки тарбиявий тадбирларда тажриба алма^лиш макс^

гачилар- Бундай холда энг қиини, кузатилган ёки иштирок
 иштирокчи таълимий соат, ахборот соати, тарбиявий тадбир қақида фикр
 таҳлил қилиш ҳисобланади. Шу сабабли, биз бу бўлимда
 билД^Р , соатни, ахборот соатларини, тарбиявий тадбирларни кузатишда
 таъриби. эътибор бериш кераклиги хақида фикр юритиб, унинг тахминий
 ни мала] . ^^ хавола қилмоқчимю. мезонл^Р

Таҳлил қилиш мезонлари

- 1 Тарбиявий соат, ахборот соати ва тарбиявий тадбир тузилмасининг, кетма-кетлиги ва тўғри тузилганлиги.
  - 2 Танланган мавзунини тарбиявий аҳамияти юзасидан долзарблиги.
  - 3 Танланган мавзунини олиб борилаётган ишга мослиги.
  - 4 Ўтказилаётган тарбиявий ишнинг тўғри режалаштирилгани ва вақтни тўғри тақсимланганлиги.
  5. Ишлатилаётган безаклар, кўрғазмали воситаларнинг мавжудлиги ва танланган мавзуга мослиги, тарбиявий таъсири.
  6. Тарбиячи (маъқулот бошловчиси)нинг мақорати:
    - ташқи кифоаси (мимикаси, пантомимикаси, ҳаракатлари) ва нотиклик санъатига эгаллиги, суҳандонлиги;
    - иштирокчиларни бошқара олиши ва қузатувчанлиги;
    - иштирокчиларни фаоллаштира олиши;
    - турли тарбиявий усулларни ишлата билиши;
    - техник воситалар, махсус хиссий самараларда фойдалана олиши;
    - маъқуллашни ва рағбатлантиришни билиши.
  7. Ўтказилаётган ишга ижодий ёндашилганлиги.
- ? . Иштирокчиларнинг иштироки (қўп, кам, якка одамлар) ва **ш.к. Изоҳ;** бу мезонлар тахминий бўлиб, унинг мазмунини ва талаблари таъям муассасасини шартидан қилиб қилиш мумкин.

Ш ь О Б

ЖАМОАВИЙ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТ - ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯ СИФАТИДА

Таълим муассасаларида тарбиявий ишлар услублари - ўқув[^] жамоаси фаолиятини ташкил қилиш жараёнида уларнинг ҳиссиётларига ва ҳуққларига таъсир қилиш усулларидир. Бундай қилишда жамоавий ижодий ишлар муҳим аҳамият касб этади.

Шахс ўз фаолияти асосида шаклланади ва ришшланади. Жам» яшаш, бошқа кишилар билан ҳамкорлик қилиш, ўзаро фаолият ют, кишининг фақат жамоа ишларидаги иштироки, жамоавий ижодий фаоли (ЖИФ) орқали шаклланади. Тарбиячиларга сунъий равишда шуд имкониятлар яратиш услубиёти ва технологиялар намунаси иедагоги-фанида анчадан бери маълум. Шулардан бири ЖИФ услубиётидир.

ЖИФнинг асосини жамоавий ижодий ишлар гашкил этал«-Жамоавий ижодий ишлар ўқувчиларни иш фаолиятида ишпфок этишлар!-]. ва ташаббускорлик кўрсатишларига ёрдам беради. ЖИФ гуруада ўқувчилап томонидан танланган аниқ бир ишни ташкил қилиш (Иванов услубиец бўйича) қуйидаги *олти босқичи* амалга оширишни кучда тугади: ижодий иш мақсадини аниқлаш, гуруҳни ижодий гуруҳларга ажратиш; бўлажм ижодий ишни тайёрлаш лойиҳасига киритилган қар бир ижодий гурушнг таклифларини муҳокама қилиш; ижодий ишни ташкил қилишда таклифларш тўйлаш, умумлаштириш; уни ўтказиш; Нима *шалт* ошди, нима ошмади. нега? Утказилган иш янада яхши бўлиши учун нима кидиш керак? Ижодш ишдан қандай тажриба олинади? Бундан кейингя ишдарни гашкил қиливд яна нималарга эътибор бериш керак? каби саволлар билан ўпшзилганЖИ натижаларини таҳлил қилиш; ишнинг натижасини аниқлаган ҳолда уигаякун ясаш.

ЖИФ технологияси ниҳоятда самарали жарасн сиф;нида тарбияй индивидуаллаштириш (яккалаштириш) тамойилларшш ишнинг жамоаш шаклларида қам ташкил этиш имкониятини бера;|И. ЖИФ технологияд ўқувчиларни ижодга йўналтиради, ҳаракат қялишнинг чарур шаклларинш услубларини тоиш вазифадарини белгилайди, мақсадин аниқлао[^] ўргатади, ишни ташкил этишга ёрдам беради, жамоа ва ало: укувчиларнинг ташаббусини кўллаб-қувватлайди ва кучайтирд* ўқувчиларга ўз қобилиятларидан янада яхшироқ фойдалапини; имкониятЛ[^] ҳақида маслаҳат беради, ўқувчилар ва жамоанинг ахлокии жихавд ривожланишяни кузатиш ва ишларни тартибга солиш имкониятини бераД Тарбиячи бу ҳолатда қатта дуст ва бажарилаётган ишлз) мувофиклаштирувчи шахс сифатида гавдаланади. Улинг вазиф ҳамкорлик шароитини вужудга келтириш, дўстона узяро ёрдам, маънав рухий шароитни юзага келтиришдан яборат бўлади.

Бундан кейин жамоавии ижодий фаолият услубиети хамда жараеШ иштирокчиларининг ўзаро фаолияти • лойиҳалаиш ириладиган, иедау *жараёти ташкил этувчи технология* сифатида қараймиз.

бос-кич

Ишлар мвзмуни	Тарбиячи фаолияти	Тарбиячи мавқеи	Фаолиятнинг услубиёт ва асослари
2	3	4	5
Педагогик (тарбиячи-нинг дастлабки шартлари).	Педагогик мақсадни аниқлайди (М)-Моделлаштирилади: МГга эришиш йўллари (мумкин бўлган иш), далиллар (Д).	Буюрмайди, мажбур қилмайди, ўқувчилар билан бирга фикрлайди, хайрихоҳлик ва қизиқиш билан сўзлашади.	«Иўналтирувчи тадбирлар», «дўстона суҳбат», «хикоя мулоҳаза», «шахсий тажриба».
Хамкорликда лойиҳалаш (ЖИФ лойиҳаси тадқиқи).	Ижодий ёки ташаббус гуруҳларининг йигилишини ташкил қилади.	Умумий ишларда тенг асосларда иштирок этади.	Йигилишнинг бошланиши: таклифларни асослаш, ўйин учун берилган ваъдани тахлили. Ижодий изланиш. Очик мунозара. Амалий ўйин. Майл-рағбат уйютиш (маъқуллаш ёки макташ билан, маслаҳат ёки ишонч билан " Акдий қўқум").
Ишнинг тайёрлаш (бош педагогик вазифани бажариш).	Яккама-якка муносабатни амалга оширади, ўқувчи шахсиятининг ривожланишини таъминлайди (уларнинг фаол иштирокига киришиши, ўқувчиларнинг ижобий сифатларини куллаш ва салбий сифатларини барга-раф этиш, уларнинг қийинчиликларни енгиб ўтишда шахсий тажрибалар тўплашлари учун имконият яратиш ва ш.клар).	Рағбатлантирувчи ва мувофиқлаштирувчи вазифа бажаради.	Гуруҳларга ёрдам. Ишонч. Дўстона талаб. Дўстона назорат, тақдирлаш, муқокама. Иш, изланиш, қаҳрамонлик ўйинлари билан машғуллик. ЖИФ лойиҳасини аниқлаш, блокларнинг тайёрлаш, қайта лойиҳалаш.

Ш

IV	Ишни ўтказиш (таҳлил учун материаллар танлаш).	«Томошабинш» ишлаймо, «Хуш-хабар» тайёрлаймиз коидасини амалга ошириш.	Уқувчиларда кўтаринки рух, тетиклик, ўз кучига ишонч ва қийинчиликларни енгишга интилиш ҳиссини ҳосил қилади. Муҳими: хотиржамлик, сабр-токат, юмор.	^"e «^aРий^ бюк-моду^ д тизимида флаш: т, ланган ^o^ блок ^авҳаларни ^ ^УТУ» * ^ риш. ЖИФ _{нинг} ^ _ш ^{кўриш} ц;1a Ридан ф _{ойдал} ^ ниш.
V	Таҳлил. Натижаларни эълон қилиш.	Бажарилган ишни тушуниб етиш ва таҳлил қилиш эҳтиёжини, жамoa ва яккама-якка таҳлил қилиш кўникмаларини тарбиялайди.	Уқувчиларга ўзларининг фаолияти натижаларини қуришга, ютук ёки муваффақиятсизликларини ва уларни юзага келтирган сабабларни аниқлашга ёрдам беради, «ўзи билан» нима олиш мумкинлигига эътибор қаратади.	Таҳлил _{Хўм} боти, кич _{ме} счма иш. д ^с . топа таҳлил. Жиддий бахс. Мактов. Майд-ҳоҳиш. Ишчан бахс. Таадш шҳоратини иужудга келгириш. Мукофот, Назорат. Талаб. Муҳокама. * Танкид.
VI	Яқин орадаги натижалар (истикболни аниқлаш).	Ишлардаги изчилликни, жамoани ривожлантириш шароитларини таъминлайди.	Истикболни кўришга ёрдам беради.	Ҳамкорликяи мувофиқлашЯ риш, хал этнш учун максад & ва^ифаларни аниқлаш-

ЖИФ технологиясини амалга ошириш қуйилаги боскичлар " * узвий боғланган ишларни кўзда тутати (1-жадвал): / . Педогогик мақсад:

- тарбиячи ўқувчилар гуруҳининг иши билан боғлиқ маҚ*^ вазифаларда ўз мавқеини белгилаб олади;
- уларни амалга ошириш мумкин бўлган йўллар, шакллан услубиётларни белгилайди;
- дастлабки суҳбатни (ёки гуруҳ йиғилиши, умумий йиғилиш) у¹^ режаси ва услубиётини ишлаб чиқади, суҳбат йўналии^ини белгилайди;

нган у ёки бу ижодии ишлар бўйича ўқувчилар
МУЛЖ!!-1

иттифокчиси сифатида уз фикрларини бериш учун далил
тар^{НИНИ}
а
таН^йД" бу йича аник ижодий ишни танлашда таълим муассасаларида
Йланган шаклларни ҳам ҳисобга олиш мумкин.

^Твирга-и^да лойиҳалаш:

•уваккат ташаббус (ижодий) гуруҳини ташкил этиш. Бунда изчиллик
иш таъминланиши лозим (хар бир янги ижодий иш учун,
„о пИВОЖЛ«1
олдиягиси бичан киеслаганда, камида 1/3 га янгиланган гуруҳ ташкил
этилишн керак);

ЖИФ лойиҳасини таерлаш қуидагиларни камраб олади:

а) ижодий ишнинг мазмуни;

б) тайсрлашнинг турли боскичларида хал этилиши лозим бўлган
вазифалар:

в) ижодий ишни тайёрлаш ва утказиш дастури.

Дастурда ЖИФга тайёргарлик кўриш чогида бажарилиши зарур бўлган
бир катор ишлар мавжуд бўлиб, бу ишлар асосида ижодий гуруҳлар учун
вазифалар шакллангирилади.

Тарбиячининг иш олиб бориш услубиёти - дўстона ўқитувдан (мавжуд
тажрибани ўтказиш) ҳамкорлик (янги, ижтимоий кимматга молик тажриба
яратиш)га караб боришдир.

3. Ишни тайёрлаш педагогик жараёндаги энг масъулиятиш босқичдир.

Бу босқичда куйидагилар зарурдир:

- хар бир ўқувчини сезиш, унинг жамоадаги ўрнини белгилаш,
кайфиятини ҳис қилиш;

- ўз вақтида ёрдам кўрсатишга харакат қилиш, аммо бунда маслаҳат -
«рецепт» билан кифояланмаслик;

- вазиятдан келиб чиккан холда, бошлангич лойиҳани кайта ишлаш
>аҳонасида ташаббускор гуруҳни ўзи билан алмаштирилишига йўл
қўймаслик.

4. Ишни ўтказиш кейтги таҳлил учун асосдир,

Бу босқичда ижодий ишни лойиҳалаш жараёнида барча иштирокчилар
аехмонлар учун «томошабинсиз» иш коидаларини амалга ошириш
^оаятдамухимдир.

• "ефлексия (ўтказишган иш тахлили) - ишни тадбирга айлангириб
|&°Рмаслик шарти.

ГАххи ' тажР" ба ортгирриш, ҳамкорлик ва яккама-якка фаолият
' таХдил амалиётини ва маҳоратини эгаллаш.

иш_ги ' фаолият натижаларини баҳолаш, топширик
кчиларининг ҳаётий тажрибаларини ўстириш. Б

£^{ин} орадаги натижалар.

зарур^{Шалс} ллант^{ЛИЧ} жамоа ҳамда уни ташкил этувчи шахслар шаклланишининг
^исобланади. Унинг максоди - ҳамкорлик анъаналарини
"Укватлг; жамоанинг қувнок ҳаётини ва келажагини кўллаб-
н йб орат. Бу босқичда энг мухими, «яхши ишлар доираси»ни

кенгайтириш борасида эришилган ютуқда тўхтамаслик, инсон фаолиятини ривожлантириш учун зарурий шарт-шароитларни ташкил лозим.

ЖИФ технологияси бўйича тарбиявий машгулотлар, байъ танловлар, шанбаликлар ташкил этилиши ва ўтказилиши мумкин технологияси жамоавий ижодий ишларнинг ранг-баранглигига (уларнинг ёрқин намунаси сифатида иштирокчилар ҳаётининг а>кп қисмига айланган, халқда анъанавий ўтказиладиган турли мавсум - Мав байрамларини кўрсатиш мумкин.

Жамоавий ижодий ишларнинг намунавий рўйхати қуйидагича:

1. Фестиваллар: дўстлик, халқ ижодиёти, байпалмилал мадан ўзбек кўшиқлари, сайёҳлар кўшиғи; «Ватақдошларимиз лунё бўйлэй «Истеъодлар бизнинг орамизда», «Замонавий °ханглап театрлаштирилган чиқишлар; сатира ва юмор.

2. Эстафеталар: сеvimли машгулотлар, меҳнат соҳалари, хотип кунлари.

3. Тренинглар: «Хушфезллик ва яхши одатлар», «Соглом ҳаёттарзи» «Бш ва қонуп», «Жиноят, гиёҳванд моддалар, ОИТС; қурбони бўлмаслик имконияти», «Мен ва жамоа», «Оилавий клуб» ва ш.к.лар.

4. Биргалиқда ўтказиладиган байрамлар: халқ тақвими (удум ва анъаналарга мувофиқ), тугилган кун, жамоанинг тугилган куни, тарбиячилар куни, ота-оналар, дўсглар, тарбиячилар билан биргалиқда ў^{тқа}згаадиган учрашувлар, йил бали ва ш.к.лар.

5. Мавзули кечалар:

- кечалар-портретлар (оила, устоз, гуруҳ ва тарбиячилар), «Встеранлар - орамизда», ажойиб кишилар билан учрашувлар ва ш.к.лар;

- адабий, мусикии, шеърый кечалар, концертлар ва ш.к.лар;

- халқ байрамлари ва удумлари бўйича оғзаки журналлар (шу жумладан, ахборот журналлари). Жонли газеталар, одоб-ахлоқ мавзусидаги суҳбатлар, очик суҳбатлар ва ш.к.лар;

- касбий танловлар;

- танлов дастурлари: «Кўвноқлар ва зукколар» клуби. «Ёш уй бекаси», «Мавсум моделлари», «Биз ва бизнинг истикболда!» И ихтисослигим» «Билимдонлар» ва ш.к.лар;

- савол-жавоб кечалари, матбуот анжуманлари, очик мунозарв доира столлари (жамоа ва жамиятнинг турли ҳаёгий масалалари бўйич) ректорат, деканат раҳбарлари, кутубхона ходимлари билан учрашувля ш.к.лар.

- очик тортишувлар, сиёсий баҳслар, амалий ва ролли ўйинлар.

- турли мавзулардаги олимпиада ва викториналар.

6. Танловлар: касбининг моҳир устаси, адабий-бадий, фанта' лойиҳалар, истеъодлар турнири. «Мисс ва мистер» (халқ мотивлар касбий далилларга асосланган ҳолда).

Жамоавий ижодий фаолият, жамоавий ижодий ишни ташкиД •гайёрлаш, ўтказиш ва уни таҳлил этиш кўп жиҳатдан ташкилотч»

р, гуруҳ раҳбарлари ва услубчиларнинг тарбия, тарбия жараёни,
тарбия^{4^} иллар: тарбиявий ишлар услубиёти ҳақидаги билим, кўникма ва
тарб>^арига боғлиқ.
маЛак Длбатга, услубпй ишлар, педагогик жамоага услубий раҳбарлик
ча вақт, қувват, педагогик санъатни талаб қилади, бу эса, ўқувчилар
' си жараёнини оқилона бошқариш ва педагогик жамоа аъзоларининг
цзи^{нд} ги^к махоратини ошишини кузатишга имкониятларини бериши билан
ко^{ко}плаиади.

ЎБОБ

ТАДБИРЛАР ТЕХНОЛОГИЯСИ

Таълим муассасаларининг тарбиячилари одатда ўқувчилап ўтказиладиган тарбиявий соат, ахборот соатлари, синфдан тарбиявий ишлар, ота-оналар йиғилишларини ташкил этиш ва анча қийинчиликларга дуч келадилар, бунинг сабаблари хилма-хи юқорида санаб ўтилган ишларни ҳамма вақт бир хил тартибда, бири кўринишда бўлиши ёки ранг-барангликни бўлмаслиги

ижодиликнинг иштироки ёки ўзларида *арур ташкилотчи қобилиятларининг шикости, иш услубидан етарлича ҳаба эмасликларидан далолат бериши мумкин. Хар бир тарбиявий ишнинг мақсади қилинадиган натижани бериши тарбиячилардан жуда педагогик ва актёрлик маҳоратини, тарбиявий ишлар услубидан чуқур билишларини, ўз услубларида тинмай меҳнат қилишлари ва бой тажрибага эришилганлигини талаб этади.

Таълим муассасаларида ўтказиладиган тадбирларга қўйиладиган узига хос талаблар мавжуд.

Тарбиячилар томонидан ўқувчиларнинг дарсдап бўш вақтларини фойдаланиш, қизиқarli ташкил этишлари бўйича фаолиятларини қўлга туриб, улар ўтказиладиган тарбиявий ишлар, тадбирлар, дискотка, рақс кечалари, оммавий рақслар, ўйинлар имкони ва унинг хилма-хиллиги чегараланганлигини кўриш мумкин. Бундай тадбирларни иштирок этиш ва ўтказиш вақтида баъзи ўқувчилар кўпинча эришиб қоладилар ва, шу сабабли, бекорчи бўлиб қолиб, тадбирлар давомида ўзлари хоҳлишларича юрадилар. Бундай ҳолатга тарбиячиларнинг эскирган тадбирлар, 5Тп1лар ва рақслардан фойдаланишлари, уларнинг бажаришга қўйилган талаб на услубларни билмасликлари, ўз услубларида доимий равишда ишламаганликлар ўзларининг шу соҳадаги билим ва маълумотлари етарли эмаслиги, шунинг муносабати билан улар томонидан янги қизиқarli, қувноқ ўйинлари, ижодий ҳаракатларни ишламаликлари ҳамда ўқувчиларнинг қизиқишларини ҳисобга олмасликлари сабаб бўлиши мумкин.

Ўқувчиларни дарсдан бўш вақтларини ташкил этишга «йўналтириш» тадбирларни тайёрлаш ва ўтказишга қўйиладиган ўзига яраша умумий талаблар мавжуд.

Хар қандай тарбиявий тадбир сашкил қилиниши асосан таълимчилардан бири - катталарнинг раҳбарлиги ва ўқувчиларнинг ижодкорлиги, ҳаваскорлигининг бирлигидир. Тарбиячи ташкилотчиларнинг тадбирда иштироки турлича бўлиши мумкин. Жумладан катталар тадбирда катталар шахсан иштирок этимайдилар, ўзлари ҳеч қандай роль ижро этмасалар-да, тадбирни ташкил этишда ва раҳбарлик қиладиган тадбирда катнашмасаларда, ташаббус гуруҳи ва ташкилотчилар орада раҳбарлик қиладилар ёки ҳайъат аъзоси сифатида иштирок этадилар.

й тарбиявий тадбир бошланишидан олдин, унинг максadini, икклаб олиш зарур ва машгулот максadini барча ўқувчилар маърузида янги мувофиқ-Ташкилотчи-рахбарнинг вазифаси - вазифаларни, оқибатдаги гақсимлаши ва унинг алмашинувини кузатишдир. Вазифа ва ролларнинг асосий мазмунлари ўқувчиларнинг хусусиятини ҳисобга олиш лозим. Ролларнинг асосий мазмунлари ўқувчиларнинг хусусиятини ҳисобга олиш лозим. Кайси бир роляда берилган вазифа ёки роль ўз оёрида мустақилликни, ёрдам берса, бошқасига тенгдошлари билан яқинлашишга, илҳом берса, яна бошқа ўқувчиларни эса, уюшқок бўлишга Тадбир ўқувчилардан аниқ куч ва гайрат талаб қилади. Агар қандайдир ўқувчи, унинг натижасига ўқувчилар осонгина эришсалар, аниқ боришига, унинг натижасига ўқувчилар бундай тадбирларга иштирок этмай Тадбирларни тез-тез алмаштириш, хилма-хиллаштириб туриш уларнинг натижаларини ўқувчилар билан муҳокама қилиш лозим. ўқувчиларнинг ўзаро муносабатига алоҳида эътибор берилиши мақсадга мувофиқ.

Қўлланмада гаълим муассасаларида тарбиячилар учун таъкил этиш ва ўтказиш мумкин бўлган ўзбек миллий рақсларининг яратилиши ва жозибаси хақидаги "Рақслар базми", ўзбек ва жаҳон халқлари эртаклари асосида тузилган "Сусамбил мамлакати", кузги тенг кунлик "Масҳржон" байрамлари ҳамда ёшларнинг оммавий рақслар, дискотека кечалари сценарийларининг ёзма баёни келтирилади.

1-§. «Рақслар базми» байрамни тайерлаш ва ўтказиш тартиби (умумий ўрта мактаб, УМКХТМ, ОТМ тарбияланувчилари ҳамда ёзги болалар оромгоҳлари тарбияланувчилари учун)

Байрам тантанали кириш қисми билан бошланади.

Байрамнинг кириш қисмида иштирок этувчилар:

илҳом париси (рақс музаси Терпсихора)

хиром завқи (Г радия)

рақс жинноси,

раққос ва раққосалар.

Байрамни ўтказиш тартиби:

-Байрамни ногора, карнай-сурнай, доира садолари билан бошланиши.

Байрамнинг тантанали кириш қисми ва унда *илҳом париси* ва *завқини* раққос ва раққосалар билан тантанавор кириб келиши.

-Байрам дастури билан таништириш.

• Гаълим муассасаларида ўтказилган рақслар танлови голибларининг

• рақслар танлови голибларини тақдирлаш.

*Г~Д~" саъналада қилинаётган оммавий байрамлар ва кечаларнинг ижодкори, сценаристи, Ля-Ювга ва режиссёр ушбу қўлланма муаллифларидан бири Р. Ж. Ишмухаммаднинг қўлидан келтирилган. Ўқувчиларнинг таълим муассасаларида педагогик тажрибадан фойдаланиш натижалар берган.

Байрамнинг бориши. Даврага ёки сахнага майин. екимли ўзбек куйи остида 2 нафар бошловчи (бир киз ва бир ўгил ўқувчи) кийимларда чиқиб келадилар.

1 - бошловчи. Ассалому-алайкум, азиз дўстлар, кадрли ўқуц ракс санъатининг мухлислари!

Эшитаяпсизми? Ёкимли ва жозибали раксга чорловчи куй янграм Биз бугун Сизларни катта тантана, гўзал байрамлардан бири бўлган - у ай кувонч, завк-шавк бағишлайдиган - «Ракслар баз.шом а таклиф этамцз

Янграётган майин куй -- шўх, ўйноци куша атанади, Мас «Дихирож».

2 - бошловчи. Ракслар ҳам кўшиққа ўхшайди. Ҳаётда бирон май булса ҳам кўшиқ куйламаган инсон булмаса ксрак. Ракслар ҳам ху,, шундай. Ҳамма ҳам ракс тушишни билавермайди, лскин ҳамма рэ] тушишни хоҳлайди.

1-бошловчи. Байрамларни раксларсиз тасаввур чтиб бўлмайди. Рй ёш танламаиди. Катта-ю, кичик барчага ракс баробар. Кўнгил очар рақш барчамизга ёқади. Ракс тушиш учун илҳом париси-ю, и/ро.м завқи ка рал жсияоси бўлса бўлди, хоҳлаган инсон ракс тушиши мумкин.

2-бошловчи. Шундай экан, бугунги «Ракслар ба:ими»ии «и\$>.м париси», «хиром завқи», «рацс жсияоси»си бошлаб бўлмайди. Келинг, биз уларни базмимизга таклиф этамиз, чунки улар каерда бўлшиштар - ўш ерда катта-ю кичик яллага ва куйларга ракс тушиб, хиром этадилар.

Карнай-сурнай, доира садолари остида илҳом париси т хиром завхр биргалиқда ўзбек миллий ракс ҳаракатларидан баъзиларини ижро этган холда майдон ўртасидан юриб, секин-аста сахнага чикндшпр. Мкки томондан 8 та йигит ва кизлар (4 та Йигит, 4 та киз) миллий ракс ҳаракатларини ижро этган холда сахнага чиқиб, и.цом париси ва хиром мвки атрофип тўпланадилар. Барча иштирокчилар сахнада ўз жонларини :?галлайднш Уларнинг ҳаммааари ўз ролларига яраша кийимлар кийишган.

Ҳамма ўз жойини эгаллагач, куй янграйдн. Янграётган куй ос.Л илҳом париси (циз ўқувчи) ва хиром -завқи (гл!у ўқуичи) томошабинМШ куйидаги сўзлар билан мурожсаат қтадилар.

Илҳом париси. Мен, илҳом парисиман!

Мен инсонларга яхши ишларни бошлашларига, янги, бир-о* ўхшамас гўзалликлар яратишларига ҳамда барчага ёқади]-ан раксларДз з* этишларига Илҳом бағишлайман. Мендаи илҳомланиб инсонлар турл* кизикарли янгшшқлар ихтиро этадилар. Бугунги базми-жамшидда йиги кизлар шўх, кувнок ҳамда ёкимли куйларга раксларда хиром айлаб ж°з» рақслар базмини намоиш этадилар.

Хиром завқи. Мен, хиром завқиман!

Мен, илҳомланиб ракс тушаётганларга завк билан хиром этиШч кўмаклашаман.

биз рақслар базмида Сизларга ўзбек миллий рақслари, уларнинг (Ш тарихи, турлари ва уларнинг қапчалик жозибадор эканлиги ^{^6} !шаб бермоқчимиз.

зКЙД^{а,у}

, ўТ^АГ миллии муסיқаси остида **гақс жилоси** секин-аста уртада , й ,, ақс туша бошлайди (масалан, "Тановар "рақси).

Маиа бир эътибор беринг-а, ўзбек миллий рақслари қанчалик ёқммли, Ўла инсонларга қанчалик яхши қайфият ва гўзаллик бахш этади. *пляч* оакслар маликаси - Рақс жилосидир, унинг қомати, қадамлари,

г.ггшшн гу^{а,б} г

ҳарақаглари барчани ҳайрон қолдиради.

Рақс давом этади ва тугалланади.

Илҳом париси. Ўқувчилар, Сиз биласизми, рақслар қандай ва қачон "ло булган? Рақслар халқ томонидан яратилган. Шунинг учун, ҳар бир аксда халқнинг дил изҳори ётади. Ҳар бир рақс, ҳар бир халқнинг урф-ати анъанаси, қадрияти ва замонасини англатади, акс эттиради. Ҳар бир рақснииг ўъ лаври ва тарихи бўлган.

Хиром завқи. Рақсларнинг ҳаракатлари ибтидоий даврдан бошланган бўлиб, аввал овчиликни ифодаловчи рақс ҳаракатлари, кейинчалик деҳқончилик бошлангач - ҳосил йиғиш, экин экишга бағишланган рақс ҳаракатлари пайдо бўлган. Ҳар бир давр рақслар ҳаракатига ўз ҳиссасини қўшган, ўз ҳаракатларини киритган.

Қуи чалтади ва «Узум узиги» рақси ижро этилади.

Илҳом париси. Аста-секин ҳар бир халқнинг ўз миллий рақслари пайдо бўла бошлаган. Асрлар, йиллар давомида бу рақс ҳаракатлари такомиллашиб бориб, уз замонаси нафасини акс эттирувчи рақсларга айланган.

Хиром завқи. Узбекистон диёрида яшаган халқлар орасида рақс «ъати турмуш шароитлари, диний маросимлар, байрамлар билан боғлиқ Ҳолда қадимдан тараққий этган.

Илҳом париси. Узбекистонда топилган қадимий манбаларда рақс ган қиёфалар, сайил ва муҳим маросимлар акс эттирилган. Шундан керақ, замонавий ўзбек рақси бой меросга эга.

'к чаяинади. Мумтоз рақслардан бири ижро этилади.

гавдан ' ^ *илоси (Рақс тушаётган қизларга қараб). Ўзбек рақси асосан бел V а<^ис ҳаракатл арига асосланган бўлиб, мазмун қўл, бармоқ, елка,

йў Ургала атларининг тур-чи хил уйғунлигида, турлича усулдаги одимлар, холатдэ 1Рақат Да ва бир жойда гир-гир (чарх) айланишлар, гавдани бир

Манг ТУриш, енгил сакраш ва бошқа ҳаракатларда ифода этилади. ^абирэътиборберинг-а!

°зрақс давом этади ва тугалланади.

Илҳом париси. Ўзбек рақси бошқа шарқ халқларидаги қадимки кўринишда: анъанавий мумтоз ракс ва халқ (фольклор) кўринишида етиб келган.

Хиром завқи. Анъанавий мумтоз ракс санъатида Фарғона (ўйин), Бухоро («Маком рақси») ва Хоразм («Маком уфурма мактаблари машҳур).

Узил ўқувчилар ижросида доира жўрлигида «Катта ўйин» (н рақси) ва қиз ўқувчилар ижросида хоразм рақси ижро этилади.

Илҳом париси (ракс ижро этилётган вақтла). Бу рақс қаҳрамонлик, ишқий лирика, осмон ва табиат ҳодисалари акс эттирилган Рақслар давом этади ва тугатанади.

Хиром завқи. Халқ рақси ранг-барангликка эга. Халқ рақслап одатда хазил-мутойиба, лирик, драматик, меҳнат, иисонинг табиатга бўлган муносабати ифодаланади.

«Кўғирчоқ» рақси ёки «Пилла» рақси ижро этилади.

Илҳом париси. Халқ рақси икки чурга бўлиади: Ўйиннинг маълум даврида ижро этиладиган рақслар, масала, хосил ўйин, чигит экиш ва ш.к.лар.

«Пахта» рақси ижро этилади.

Хиром завқи. Халқ рақсининг иккинчи тури - меҳнатдан буш пайтларда ижро этиладиган рақслар (сайллар, ўйин-кулгилар, лапарлар ва ш.к.лар).

Фольклор ўйинлардан бири ижро этилади, маана, «Ким олади-ё, шугинани-ё».

Илҳом париси. Рақслар ижросида баъзан мусика асбоблари ўрнига ёшқ қошиқ, кайроқ тош, патнис, қарсақлардан фойдаланилган. Рақслард-кушлар, турли ҳайвонлар, балиқларга таклид қилишган на ифола этилган.

«Беш қарсақ» ёки «Хумо қуши» рақси ижро этилади.

Хиром завқи. Ўзбек рақси ХХ асрнинг 20-Йилларида озарбайжон татар, рус, украина ракс санъати билан яқин муносабатда бўлиб натижасида Ўзбекистонда сахнада ижро этиладиган дас I лабки оммав рақслар вужудга келди.

Илҳом париси. Ўзбек анъанавий рақсининг стук арбоблари Юсуф кизик Шакаржонов, доирачи Уста Олим Комилов ва уларнинг шогирдлари Тамирахонимлар томонидан сахна ижроси учун оммавин рақслар яратилди.

Хиром завқи. Кейинчалик ўзбек ашула ва ракс ансамбли «Баҳор» ракс ансамбллари тузилди. Уларнинг тузилишида М.Турғун Ў.Окилов, Қ.Мўминновлар ва бошқалар иштирок этдилар. «Баҳор» узоев ракс ансамбли ўзбек рақсини бутун дунёга танитди.

рлкслар ў-м-ди этилсю: «Намангантинг олмаси» ёки «Бахор вальси»,
фаргонача, Бухороча, Хоразмча рацслар.

Ииси. Ўзбек халки ўртасида энг кўп тарқалган ракс тури - бу
или-ом "

кўшиқ остида раксга хиром аилаш ва ракс ҳаракатлари орқали
^м^мунини очиб бериш ^1111, пакси билан ижро этилади (масалан,
"Дутор чалиб ўтирсам")

завки. Ўзбек раксида лапарлар ҳам ўз ўрнига эга. Лапарларда кам ракс
ижро этилади, улар ҳамиша кувноқ ва шўх куйлардан 'аМ"У.,боратбулади.

Оион-ёр» ёки «Илипа-ерим» япарлари ижро этилади, Илхом париси.

Ҳар бир давр раксларга ўз хиссасини қўшади. Ҳозирги узбек ракслари
янада ракс ҳаракатлари билан бойиб уларнинг турлари

ўзгача бўлган.

«Ўзбек ваяъси» ракси жуфтликда - ўгил ва қиз ўқувчи ижросида
^сатилади.

Хиром ззвки. Ҳозирги кунда ёшларнинг турли оммавий ракслари
мавжуддир. Бу раксларда ҳам биз миллий ракс ҳаракатларини кўрамиз.
Замонавий кўпшклар остида ракс тушишда кўпроқ қўл ва оёқ ҳаракатлари
кўзгаташланади.

Зсионавий эстрада цўшиқраридан бири ижро этилади. Бир гуруҳўтл
ва қиз ўқувчшар замонавий ракс ижро этадшар.

Илхом париси. Биз бугун «Рақслар базми»да ўзбек ракслари ҳақида
сўз юритдик. Базминиз давом этади. Баз.мни яқинда бўлиб ўтган рақслар
танлови голибларининг чиқишлари билан давом эттирамиз.

Кўринг, ҳавас қилинг, завкланинг! Узбек ракслари доимо сизларга
кувонч ва бахтиёрлик келтирсин.

Рацслар танлови еолибларининг чиқишлари бошланади. Рацслар
пгузагач, танлов голиблари мукофотлар бшан тақдирланадилар.

Рақслар базми «Ялла» ансамблининг «Ўзбекистон» кўшиги билан
яқунланади.

плҳом париси, хиром завци, рацс жилоси базм қатнашчилари билан ^а
як у^{ни}й раксга тупгадилар. Оммавий ракс давом этади ва шўх кўшиқ зилан
тугалланади.

2-§. «Сусамбил» мамлақати

-к ва жаҳон халқлари эртақлари асосида ўтказиладиган ижодий-
ий ўйин умумий ўрта мактаб бошлангич синф ўқувчилари,

Ўқитувчилари ҳамда ёзги дам олиш оромгоҳлари
тарбияланувчилари учун)

У

о^лиш о ^оД^ий, оммавий, ташкилий ўйин таълим муассасалари, ёзги дам
Ма^ктаб-п ^{>?У1ар}и> мактабгача таълим муассасалари ва умумий таълим
Шароитидан келиб чиқиб, бир кун ёки икки кун (ёки икки ҳафта)

давомида ўтказилади. Бу ўйин уч қисмдан иборат бўлиб, қуйидаги н ташкил этилади ва ўтказилади:

1-қисм «Сусамбил мамлакатига саёҳат» деб номланали ва тарбиячилар бошчилигида ўтказилади.

2-қисм: «Сусамбил мамлакатни бўйлаб саёҳат» деб номлан таълим муассасалари ёки ёзги дам олиш оромгоҳларида ташқи бошчилигида ўтказилади.

3-қисм: Сусамбил мамлакати пойтахти Гу.юбод шаҳрида к ўқувчилар ва катталар иштирокида тантанали шарқона базм ўтказила-ш

Ижодий-ташқиллий унийинш мақсади:

1. Ўқувчилар тасаввурини кснгаширишш а, ижодий ишлашга фикрлашга ўргатиш, китобга меҳр уйғотиш ва уни ўқишга ундаш.

2. Уқувчиларни ўзбек ва жаҳок халқлари эртақлари ҳамда уларнинг ижобий ва салбий қаҳрамонлари билан яқиндан таништириш.

3. Уқувчиларда ўзбек ва жаҳон халқлари огзаки ижодига, меросига эртақ ва ривоятларига нисбатан ҳурмат ва кизиқиш уйғотиш.

4. Ўзбек ва жаҳон халқлари эртақлари қаҳрамонлари ва ундаги воқеа-ходисалар орқали ўқувчиларда меҳр-шафқат, ҳз^улққ, мардлик, ростгўйлик, ватанпарварлик, гўзаллик хиссини уйғотиш ва шу каби хусусиятларни уларда шакллантириш.

5. Эртақ ёзган ва ёзастган шоир, сзувчилар ижоди ҳамда замонавий эртақлар билан таништириш.

Ижодий-ташқиллий ўйин таълим муассасалари, ўқувчилар оромгоҳида бир кун давомида қуйидаги тартибда ташкил этилиши мумкин:

1. Куннинг биринчи ярмида таълим муассасаларида еки ўқувчилар оромгоҳида нонуштадан сўнг марказий хиёбонида ўчига хос кийим ва атрибутлар билан *ўзбек ва жаҳон халқлари -)ртақ:ири, достоняар^ ривоятяари қаҳрамоияариниш паради* ўтказилади.

2. Таълим муассасаларида ўтказиладиган тарбиявий соатларда ' ўқувчилар оромгоҳларида жамоа ишлари вақтида ў-збек ва жаҳон халқ³!- эртақларини ўқиш, роқларга бўлилиб ўқиш, сўзлаб беришлар ^{1ашй} кшшнади.

3. Куннинг иккинчи ярмида, таълим муассасаларида кечки ўқувчилар оромгоҳларида кечки овқатдан олдин «Сусамбил мамэд бўйлаб саёҳат» бошланади: «Сусамбил» мамлакатининг богларида, У гўзал саройларида, дала ва қирларида мевазор боглари-ю гулзорлз хиёбонларида ўқувчилар сайр киладилар, турли-туман ажойиботлар танишадилар, мусобақа ва қўриқларда катнашадилар (таълим муаС ховлиси ёки ўқувчилар оромгоҳи худудида).

Муассасаларида кечки пайт, ўқувчилар оромгоҳларида эса, тязи сўнг оромгоҳнинг марказий майдонида «Сусамбил» *ечки ' ' хукмдорининг меҳмонларга бағишланган базм ўтказилади: маМ-11аКаг' н хдлклар эртаклари қахрамонлари, сеҳргарлари ўз совгалари б33^да шадилар. Базм адабий-музыкавий тантана шаклида ўтказилади. йишайк аша

«Сусамбил мамлакатига саёҳат» номли ижодий-ташкилий

бу қисми эрталабки нонуштадан сўнг ўқувчилар оромгоҳининг й хиёбонида ўзбек ва жаҳон халқлари эртаклари қахрамонларининг ' хамда «Сусамбил» мамлакатининг хукмдорини чиқиши билан ираД'бошгаиДЧ Парадни ўтказишнинг гаҳмиий тартиби:

ўқувчилар оромгоҳида куннинг биринчи ярмида нонуштадан сўнг азий хиёбонининг икки томонига ўқувчилар, оромгоҳ дам олувчилари Сикки) катордан бўлиб саф тортиб «Сусамбил» мамлакати хукмдорининг катташйни кутадилар.

Карнай-сурнай садолари остида «Сусамбил» мамлакати хукмдори мунажжимлар, маслаҳатгўйлар, сарой аҳли, малика ва шаҳзодалар билан марший ҳисбонда пайдо бўлади.

Хукмдор барча тўпланганларни олқишлаб, уларга бахт-саодат, меҳр-мухаббат, тинчлик-фарогат тилайди хамда барча катта-ю кичикларни, бугунги кун давомида, аввал, «Сусамбил мамлакати»га, сўнгра «Сусамбил мамлакати бўйлаб саёҳат»га, кейин эса, кечки базмга таклиф этади,

Карнай-сурнай садолари остида хукмдор ўз уламолари ҳамроҳлигида марказий хиёбондан виқор билан ўтиб, «Мен сизларни кутаман!» дея хайрдашиб кетади.

Хукмдор кетгач, марказий хиёбонда ўзбек ва жаҳон халқлари эртаклари, дostonлари, ривоятлари қахрамонлари ўзларига хос кийимлар ва атрибутлар оилан парадни бошлайдилар. Парад катнашчилари тахминан куйидагилар 6ўлишимумкин:

- «Авесто» да берилган худолар ўз мазмунига қараб, «Тўмарис» ўз гчилари билан пиёда, *Аппомиш ва Барчиной* от миниб, *Олмос ботир*, < *оотир*, *Зиёд ботир*, *Кенжа ботир*, *Муқбия тошотар*, *Садко*. *Илья ^ец*, *Иван-царевич*, *Синдбадлар* қурол-яроғлари билан, *Нўхот полвон*, *Мук*, *Чипотино*, *Дўймовочка* ва шу каби митти қахрамонлар ўз 'яга мос нарсалар ва кийимларда, *Маликаи Ҳуснобод*, *Қирқкоқот*, £.е ' *Гулиҷаҳзаҳ*, *Сув париси*, *Васиша прекрасная*, *Золушка*, ара ^аи> *Снежная Королева* ва шу кабилар шохона ясатилган
- эртақлардаги салбий қахрамонлар ўз образларида ўтишлари

.Чқ-^ч(, " ^1 " ">7" / айтиб ўтиш керакки, синфлар таълим муассасалари ва вц ^ . an1 олиш оромгоҳларида байрамгача гуруҳларда ўқувчилар ўзбек халцлари эртаклари билан ташииб чиқадшар: тарбиячшар ва

етакчлар ёрдамида эртақларни ом.макий ўқти, ^ни^ар.чу к^ бериш ёки ролларга булишо ўқиш.-иц) тишиқи. / қи.инадц. да Фз тарбичшар ўқувчиларни эртақларнинг турлари: ҳсшвонлар эртақлар, сеҳрли эртақлар, мсиший эртақяар, жанговар эп/и боицалар бшан таништирадидлар.

Эртақ қахрамонлари параддан ўтгач, секин-аста синф ёки хоналарига тарқаладилар ва .у срда ўқувчилар билан суҳбатлар р викторинаоар, эрґак ўқишлар, эр^ак тўқишлар, ^р^аклар учун расмлао ВИКТОРИНАлар, Эртақ ўқишлар, эптя^ т\7к-шппяп чптяқшт \n\т по. ----- каби ишлар амалга оширилади.

Парад иштирокчилари ўқувчиларга «Сусамбил» мамдақ тахминан шундай тасвирлашлари мумкин:

«Ўқувчилар, «Сусамбил» мамлақати - бу жпнаг макол жой бўлий ерда фақат яхшилиқ ҳукм суради, ҳамма бир-бири билан иноқ яшай-мамлақат ахолиси мустақил ва қувнок ҳаёт кечиришади, доимо меҳнатбив банд, мамлақатнинг ҳар бир фуқароси бирон хунар эгаси бўлиб, уларг-мамлақатининг равнақи учун фидокорона меҳнат қиладилар. Уларнинг ^ бири ўз мамлақатининг фидоиниси. Сусамбил жуда ҳам кенг, осшоён бирж₀,^ бўлиб, ҳавоси тиниқ, икки томондан тоғ билан ўралган ва икки томонидац иккита қатта дарё оқиб ўтади, ҳамиша гир-гир шабада эсяб ч \radi, ердаза, кўм-кўк чаман бўлиб ўсаётган қўқатлар, бедалар яшнаб ётади. Унингянабир тарафи қатта бог бўлиб, унда узум, анжир, ўрик, шафтоли ва турли-тумаъ мевалар пишиб тағларига тўкилиб ётади. Богларида долмо қушларни^ сайроги эшитилиб туради, армқлар зса тиниқ сувларга т\ла, бир томор қатта гулзор бўлиб, у ерда хилма-хил анвоий гуллар муаэтар ҳид тараж барчанинғ қайфиятин хушиуд¹ этиб, қувонч гарқашо очилиб п Бугун шу мамлақатнинг ҳукмдори бу срга меҳмонга келиб, Сизларни|а мамлақатига таклиф этди. У ерга бориш учун Сизлар жуда қўп эртақлар, эртақ қахрамонлари ва уларнинг жасоратларини яхши билишингда эртақларни сўзлаб бера олигингиз керак».

Изоҳ; эртақ қахрамони ушбу суубат мазмунини қисқартириши ^ соддалаштириши мумкин.

Эртақ қахрамони суҳбатдан сўпг ўқувчилар билан -)ртақлар сў5Л ролларга бўлиниб ўқишни ташкил этади ва ўқувчилар билан эрта^ асосида расмлар қизишга, кийимлар тайёрлашга, шунингдек, гуруҳ^{9PТ3} тўқишга ёрдамлашади. Кечки базмга сеҳрли, қизиқарли совга гайёрлаш Сўнгра эртақ қахрамони ўқувчилар билан хайрлашиб, Сус¹ мамлақатига йўл олади еки ўз эртагига қайтади.

П-қисм. «Сусамбил мамлақати бўйлаб саёҳат» тасъ|Г
муассасасининг ҳовлисида ёки ўқувчилар оромгоҳининг турли жои) ташкил этилган, безатилган, тайёрланган қасрларда, са қарвонсаройлар, қир ва далаларда, бог ва гулзорларда ўтказилиш|Я Мамлақат бўйлаб саёҳат вақтида ўқувчилар қуймдаги жойларда бўл* мумкин:

Ю

к\Мид^а С^ери-^{чаги} ажойиботлар, жойларни ҳар ҷайси таълим В\П\П
промоҳ ўз имконишти ва худ^адидан келиб чиқцаи ҳолда, «са^м
&OXP*:*»¹,

Ш

МвЧЙЛ*Р^{Λ3} -⁷ди қасри (бино ёки айвончада бўлиши мумкин) - бу ерда
и сеҳргарлар, мунажжимлар ўзларига хос кийимлар ва асбоблар
утиб олишади, Ўқувчилар бу касрда эртақларда айтилган,
ган сеҳрли нарсалар билан танишадилар, турли фокуслар кўрадилар.
т сеҳрли эртақларни, ундаги сеҳрли нарсаларни ва уларда қандаи
И тилганини, уни^иг қаҳрамонларини эслашади. Уқувчилар шу ердаги
ан одамлар ёки нарсалардан бирини сеҳрдан озод қилиш йўлларини -
ТО1ТЦБ, уларни сеҳрдан озод қилишади. Бунинг учун, сеҳрлаш ёки
«Т/тжаоиншга ишлатиладиган сўзларни топадилар. Ушбу топширикни
ўяданМ
й - аоа олмаганларни шу сеҳргарлар касрида олиб қоладилар ва уларни
сеҳрлаб қўядилар.

Сарой хазинаси (тогдаги гора шаклида безатилган жойда бўлиши
МУМКИН) - бу ерда ўқувчиларни сарой хазиначиси кутиб олади ва сарой
шинасида сакланаётган қимматбаҳо нарсалардан бири китоб эканлиги,
китоб эса, ишса учун жуда керак эканлигини ортақ туқувчи ва ёзувчилар
ҳақида сўзлаб беради. Ўқувчилар эртақ қаҳрамонларининг номларини
айтадилар. Ўзбек ва жаҳон халқлари эртақлари нашр қилинган китоблар
ташвиқоти, китоблар қўрғазмаси билан танишадилар. Хазиначи томонидан
эртақлар, дostonлар, ривоятлар бўйича виқторина утказилади. Ўқувчилар
эртақнинг бошланиш қисмини айтишлари керак бўлади, масалан, «Чўпчагим-
чўпчак, олтин беланчак...». Топширикни яхши бажарганлар, виқторина
голиблари бўладилар ва :?нг қўп китоб ёки эртақ ўқиган ўқувчилар сарой
хазиначисидан совгалар оладилар.

Сеҳрли оина хонаси (хона ёки айвонда) - хонада ўқувчиларни сеҳрли
оина маликаси кутиб олади ва уларга видео орқали турли эртақлардан
газодлар кўрсатади, ўқувчилар эса, уларни қайси эр^ақдан эканлигини
опишга қаракат қиладилар, шунингдек, эртақлар ва мультфильмлардан
ишқлар берилади, ўқувчилар биргаликда қўйлашади, унинг номини
ишади. Уқувчилар «Ушбу мамлакатда энг гўзал ким?» саволига жавоб
шлари керак. Тўғри жавоб берганлар маликанинг совгасини
ёҳрли оладилар.

оина ишлатилган эртақларининг номини санаб берадилар, унинг
нларини айтадилар, жавоблар учун совгалар оладилар. Эртақлар
ишланган фильмлар, уларнинг номлари, роль ижро этган актёрлар, и,
режиссёрлари ҳақида сўралади. Тўғри жавоблар учун ўқувчиларга
совгалар топширилади.

Ро.лт^а алНеи¹»'инг сирли санди (таълим муассасасининг ёки ўқувчилар
нинг дарахтзор, чакалакзор ёки катта дарахтлардан бирининг тагида
Хусное-¹а-1кл^{ан} ' а нва^н -царевичлар) ўқувчиларни сирли сандик кўриқчилари: Маликаи
то\,он Ртақларида шоҳлар, шаҳзодалар, маликалар ёки турли ёвуз кучлар
ЯвХдавон ботирларни синондан утказиш учун берилган вазифалар,

саволлар, топшириқлар тўплангани ва неча асрлардан бери кслаётгани тўгрисида гапириб берадштар. Спрли сандиқ қў^{тн} ^{ан}; ўқувчиларга эртақлардаги пахлавон ботирларга берилган толшири бирини айтадилар. Ўқувчилар бу топшириқни қайси эртақдан э қайси пахлавонга айтилгани ва қандай бажарилганлиги ҳақидя берадилар еки синов учун қандай саволлар берилгани ва унга бе жавобларни тахминан айтишга ҳаракат қиладилар.

Тўғри жавоб топган ёки топшириқни бажара съпан ўқувчилап оладилар.

Боги эрам (таълим муассасасининг ски ўқувчилар оромгоҳиниц салқин, гуллар билан тўла, фаввора ёки сув хавчаси бор энг \ жойларидан бирида ўтказилиши мумкин) - ўқувчиларпи боги эрампинг • богбони кутиб олади ва улардан богнипг ям-яшил маисалари у^{ст} ^ жойлашиб олишларини илтимос қилади. Богбон ўч суҳбатини Сусамб мамлакати ер юзидаги энг кўркам ва энг гўзал ер зканлигидан бошлайди к' ерга келган ўқувчилар фонотека оркали к)-ш^ар онозини эшитадиляв расмларда ёки видео оркали турли ҳайвонларии, кушларни юм^н қиладилар, аквариумда сучастган баликларни кўрадилар, лилга қуво^ багишлайдиган турли хил алвон гуллар, ўсимликлар билан танишадилар Гуллар ҳақидя шеърлар тўқийдилар, расмлар чизадилар. Богбон кушлар овозини эшиттириб - куш номини ёки ҳайвонлариииц ичларини кўрсатиб-ҳайвон номини сўрайди. Тоиилган кушлар ва ҳайвонларнинг қайси бирлари қайси эртақдан эканлигини сўрайди ва улар ҳақидяги ¹>ртақни ¹слаб, сўзлаб беришни илтимос қилади. Шу каби гуллар, дарахтлар, баликлар ҳақидаҳан сўрайди. Эртақларнинг қай бирида шундам гўчал богк ^рам таъри^ этилганлигини сўрайди. Тўғри жавоб берганлар богбоннинг совгаларинв оладилар,

Зиёфатлар маскани (таълим муассасасининг ски ўқувч^{») оромгоҳининг ошхона ёки айвончаларидан бирида ўтказиллпш мумкин)-ўқувчиларни Зумрадхон ва Золушкалар кутиб олшиади. Улар бу ерда эртақларда тайёрланадиган таомлар, ширин;пгклар, ялна ичимликлар Х^ шўх базмларда қандай таомлар, ширинликлар, салқин ичимлийч¹ тортилгани ҳақидя сўз юритадш^ар. Ўқувчилардан ўчбек ш турли милл* миллии таомларини тайёрлаш усуллари сўралади. Таомларнинг турлч санаб ўтилади. Ўқувчилардан сарой базмларида юрлил учун қандай тася| таниёрлаш мумкинлиги ҳақидя фикрлари, таклифлари суралади. Э"Г > таклифлар учун ўқувчилар совга оладилар. Ошпаз гаомларни тание| уларни столга тортиш, столларни сервировка қилиш, шуингдек, I^{1103*} маликаларнинг қандай овкатланганликлари тугрисида саволлар бераД" тўғри жавоб берган ўқувчиларга ширинликлар тарқагади.}

Дее қалъаси (таълим муассасаси ёки ўқувчилар оромгоҳининг ерида қалъа шаклдаги биносидя еки тошлар кўп бўлган ерда ўтлши МУ¹* ўқувчиларни ялмогиз кампир, ўлмас Кагцей, девлар кутиб оладилар- 1 жахон халқлари эртақларида учрайдиган барча салбий кахрамонлар килган ишлар ҳақидя суҳбатлашадилар, шунингдек, эртақлардаги й

X

садбий қахрамонларни қандаи ешишгани ҳақида уқувчиларга
 ғирлЧ оў;лаб берадилар. Ўқувчилар шу ерда эртақлардаги салбий
 ри-"- тярни узларича тасаввур қилиб қозғозга туширишга, шу билан бир
 яеБ калъасининг қўриқчиси - **Жиннинг** барча саволларига жавоб қзторД'
 айтаганларини қилишга ҳаракат қиладилар, акс холда **Жин** берилган
 ~~~~~
 ^олларгз _-хЕл йсчл<1 ^тталягяц V1Ллиг аптгя тлл п Ъ-м пмяг'и V[CVoi ипачлитт тгт.^
 олиб қолади.

Шнпгтивойлар шахри (таълим муассасаси ёки ўқувчилар
 •охининг соя-салкин жойларидан бирида ёки ўқувчилар майдончасида,
 •йгирчоқлар мамлақати шаклида безатилган жойда ўтиши мумкин) -
 чи^арни *Қачал полвон, Нўхотвой, қичкина Мук, Бшмасвой, Мальвша,*
тинолар кутиб оладилар ва улар ўзбек ва жаҳон халқлари
 яқларидаги митти қахрамонлар билан учрашув ўтказадилар. Уларнинг
 храмонликлари ҳақида сўз юритадилар. Митти қахрамонлар билан
 "қувчилар ўртасида зукколик ва топқирлик бўйича мусобақа ўтказилади,
 ТУОЛИ мавзуларда викторина ва тоғтишмоқлар топиш ташкил этилади.
 Миттивойлар уюштирган мусобақаларда улар голиб келсалар, у холда
 ўқувчилардан бирини ўзларида олиб қолишади, агар ютказсалар,
 ўқувчиларнинг ҳаммасига совга улашадилар. Миттивойлар ўқувчилар билан
 халқўйишри ўтказадилар.

Учар гиним (таълим муассасасининг ёки ўқувчилар оромгоҳининг
 спорт майдончасида ўтказилиши мумкин) - бу гилам устида ўзбек ва жаҳон
 халқлари қахрамонлари *Қилич ботир, Илья Муромец, Добриня Никитич,*
Муқбш тошотар, Липомиш ва Варчинойлар билан миллий кураш бўйича
 ўртоклик учрашувларини ўтказадилар. Голиблар совга оладилар,
 ютказганлар полвонларга шогирд бўлиб қоладилар. Уқувчилар шу билан бир
 каторда, полвонларни қандай курашганлари, кимлар ва нималарни қандай
 енганликлари ҳақида сўзлаб берадилар, саволларга жавоб берадилар.
 Уқувчилар шу ердаги эртақ қахрамонларидан зртақлар, дostonларда
 'тирлар, полвонлар ўртасида қандай ўйинлар, мусобақалар ўтказилгани
 ^В Да гапириб беришларини сўрайдилар.

Усамбил карвонсаройи (таълим муассасаси ёки ўқувчилар
 Дининг марказий дарвозаси олдида ўтказилиши мумкин)
 'марни карвонсарой хўжайини ва карвонбоши кутиб оладилар. Улар
 3 да айтилиши бўйича қандай карвонлар ва карвонсаройлар бўлгани,
 ^Дан карвонсаройларда тўхтагани, қайси эртақларда карвонсаройлар
 3 юритилгани тўғрисида суҳбатлашадилар. Карвонбоши ким, у
 1о_лд билиши кераклиги ҳақида саволлар берилади. Қуёш, ой,
 сах_рог 1 Караб, карвон йулларни аниқлаб, жазирама иссиқ қумли
 беицд ' с^в бор жойларни қандай билишганлари тўғрисида саволлар
 Са| ^анг- оК ^ў_ларда таомларни ва сувларни нималарда (мешкоп)
 Ке -1гач V ^И хақи да маълумот бериш сўралади. Йўловчилар карвонсаройга
 Н11 ма VI, " " кан Д^и дам олганликлари, умуман, Карвонсарой қандай жой ва у
 Ке -"П^ан >- - НЗмаг қилади? каби саволларга жавоб берилади. Карвонсаройга
 1илар **карвонбошининг** суҳбатини ерда, гиламда ёки ўт-майсада

ўтирган ҳолда тинглайдилар. Саволларга тўғри жавоб бер карвонбошидан совга оладилар. Карвонлар ҳақида расмлар чи^{ади}¹ яхши расмлар таълим муассасаси ёки оромгоҳ кўрғазмасида этилади.

На?

Зилол сув қули (таълим муассасасининг ёки уқувчилар оромт бассейни ёки бирон оқар сув ёнида ўтқачидиши мумкин) - ўқувчилап *Нентун ва сув паршари* кутиб оладилар. Уқувчиларга ->нг баирамлардан бири бўлган сув байрами ва сув қахрамонлари ҳя! эртақлар тўғрисида гаирадилар: сув париси сувда сузувчилар ^{халс} ривоят ва эртақлардан саволлар беради, масалан, «Оҳанграбо», балик», «Баликчи ўгли». «Садко» эртақларидан, шупнингдск, океан, де»_г дарёларда қандай кемалар сузгани, улар қандай сирли ва ссхрли орол дуч келишгани, у срларда қандай ажойиботларни қурганлари ҳақида с» ва савол-жавоблар ўтказадилар. Уқувчилар кемалар расмкий чизадилап кароқчиларидан сақланиш йўлларини ўзларича баён қиладилар. Зилол р уни сақлаш ҳақида сув париси сўзлаб беради.

Сув тўғрисида шеър, кўшиқ, ҳикоя, эргак аГпиб берган ўқувчилаг парисидан совгалар оладилар, Океан, депгиз, дарслар, кўллар, и ариқларда яшайдиган балиқлар ҳақида ўқувчилар уч билганлаг гаирадилар ҳамда уларни нома-ном санаб беришади. Ким знг балиқларни тўғри топиб, санаб берса сув лариссшш совгасига сазс бўлади.

Уқувчилар шу билан бир каторда, уй шаронтида л.киариум^а балиқлар ҳақида билганларини гаирадилар ски сув париси бер саволларга жавоб берадилар. Аквариумни қандай тучиш, уни тозал бшшклари қандай кўпайтириш мумкмнлиси ҳақида сў-^ауб берадилар, • парисидан совгалар оладилар.

Сусамбил бозори (таълим муассасаси бки ўқувчилар оромгоҳш шарқ бозори кўринишида бечатилгап хиебон ски мамдонда ўтказилш мумкин) - ўқувчиларни *Насриддин афанди, А.к)ар қуси. Петрушкалар* кут оладилар. Улар эртақларда тасвирлангап шарқ бозорлари какида тушунчал берадилар: дўппи бозори, чўпон бозори, маҳсидўзлар бочори, кандолагчш ва ширинликлар бозори, сабзавот ва мевалар Гнгюри, пссик нон ва таомД¹ бозори, лахтак ва шойи, кийим-кечаклар бозори. хунармандлар,^я мисгарлар, темирчилар, сандикчилар, турли уй-рўзгор асбоблари бозо { ва ш.к.лар (юкорида номлари курсатилган бслорлар оромгоҳдаги ўкув^{чи} катталар ижросида ташкил этилади ва кўрсатилади). Ҳар бир бозор ўкувчиларга тушунча берар экап, уларга шу бозор иа уидаги махсу¹ уларнинг аҳамияти, қаерларда шундай бозорлар борлиги ҳақида Й беришади, шунингдск, бозор эиг гавжум жой бўлгани ^{бв}_{ха^а}

учун,
масхарабозлар, кўгирчоқларни ў^аЯ
кизикчилар, бир эртақ тўкиб кўрсатиб берадилар,
кўгирчоқ кикириқпар, уз молини макташлар ижро^{лпй}
ўйинлари ⁹⁰

ўтказилишй гапирилади, саволлар берилади. Шу ердаги кўлларига кийиб, кичик ишлатиладиган

укувчилар билан «узбек бозори» ўйинини ўтказадшшр. [да!^{1*}4^ -..увцларни бозорда нарса сотиш учун олиб қоладилар. Шу билан (01*^{1*}31^{н3} бозорда бедана, хўроз, кўчқорлар жанги булиши ҳақида пшириб рцр ка ўқувчилар бедана, хўроз ёки кўчқорлар жангини ролларга кириб ^ригаД мумкин. Яхши роль ижро этган ўқувчилар совгаларга эга

й ЯР**
^лаДИлар-

Ийм муассасасининг еки укувчилар оромгоҳининг хар хил жоида С\самбил мамлакатининг ажойиботлари, касрлари, кўллари, бог орларини айланиб чиқиб, у ерлардаги турли мусобақаларда (хар бир йкувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда саволлар. пиклар берилади) иштирок этган ўқувчилар аста-секин таркалишади.

Изоҳ- Байрам иштирокчилари навбати билан Сусамбил мамлакатининг жойида бўлиб ўтадилар. Улар мамлакатнинг каерда бўлмасинлар, ерда улар мамлакат пойтахти *Гулободда* кечкурун бўлиб ўтадиган танинали базмга таклиф этиладилар.

12.1. Сусамбил мамлакатининг

пойтахти

Гулобод шаҳридаги тантанали базм

Тантанали базм куннинг иккинчи ярмида кечки пайт таълим муассасасининг ски ўқувчилар оромгоҳининг энг сўлим жойларидан бирида (еки кенг майдонида, саҳнали зал ёки спорт залида) ўтказиш мумкин. Бу жой имкоии борича катта ва чиройли шарқона сарой, гумбазлар ва миноралар шаклида бега^ган бўлиш ва меҳмонлар келгунга кадар турли шарк куйлари, кўшиклари янграб туриши лозим.

Байрамга таклиф этилганлар белгиланган вақтда майдонга тўвланадилар. Уларни *Гулобод* шаҳри ҳокими ўз уламолари билан кутиб олади. Укувчилар тўплангунча, майдон марказида ёкимли куй, кўшик остида йигит ва кизлар раке тушиб туришади.

Эшик огаси Сусамбил мамлакатининг ҳукмдори майдонга 'йлашаётганидан хабар беради. Майдонда тўпланганлар ўринларидан туриб уни хурмат билан кутиб олишади.

Мамлакат ҳукмдори *Гулобод шаҳри* ҳокими ва уламолари билан иккда карнай-сурнай садолари остида майдонга кириб келиб, ўз га утиради. Уни кузатиб келганлар ҳукмдор атрофига жойлашадилар. адлакат ҳукмдори базмга келганларни кутлайди ва улардаи мамлакат қилган саёҳатлари қандай ўтганлиги ҳақидаги фикрлари билан ша ' ДУкмдор ўқувчиларнинг жавобларидан мамнун бўлиб улар {аом-- °^1 у^н катта базм берилигаи, базм учун қирк қозонда турли-туман шир^и, и^рланаётгани, хилма-хил пшринликлар, яхна ичимликлар, Та^а^РигБ - <1^Кар мсва-лар тортилишини айтиб ўтади. Ҳукмдор вазири базмга

УЮрган меҳмонларни барчани таништиради.

г_''^и^о») у³°С'< ва жоҳон халқлар^и эртақлари қаҳрамонлари машакат <пц(П(-,п аш^ириф буюришидап аввал майдонит энг тўрша жойлашиб
Ълар.

Вазир. Улуғ ҳукмдор! Сиз билан шодиёнада қатнашиш мак ушбу базмга ўзбек ва жаҳон халқлари дostonлари, ривоят ва эпт-каҳрамонлари ҳамда Гулобод шахрининг аҳолиси тўпланишгац ! таклиф этилган меҳмонлар ўзларига хос совгалари билан келит ' Биринчи бўлиб табрик сўзини дoston ва эртақларпинг бош каҳрамо сўраш.моқда.

Ҳукмдор розилик ишорасини беради. Вазир каҳрамонлап т бирма-бир эълон қилади, улар ўзларига хос киимларда даврага чиқал ва меҳмонлар учун ажратилган жойга ўтадилар.

Каҳрамонлар қуйидагилар бўлиши мумкин: *Ллтомиш ва Ванц,, Фар^од ва Ширин, Равшан ва Зулхумор, Баҳром ви Гу.чаидон, Лаиш Мажнун, Тоҳир ва Зухра, Оршжои ви Қсшаржон, Ширии на [Цакар р ва Сухангул, Гул ва Наврўз, Зулфизар аа Авазхон, /Осуф ва Зулайхо, Оу^ Бахтиёр, Синдбад ва Малика* (байрам ташкилотчилари уч имкониятларага келиб чиқиб, юкорида мисол тарикасида келтирилган каҳрамончапц танлашлари мумкин ёки бошқа каҳрамоиларни гаиерлашлари мумквд¹ Қаҳрамонлар даврага чиқиб бўлишгац, узбек хадк куиларидан бирига рац тушадилар ёки оммавий рақслардан бирини ижро эчадилар. Рақс тугагзч улар ўз жойларини эгаллайдилар.

Эшик оғаси базмга хорижий мамлака^лардан ҳам меҳмонлар келганш айтади ва уларни таиштиради,

Эшик оғаси: Рус халк эртақлари каҳрамонлари - *Илья Муромт. Добриня Ништитч, Алеша Попович, Ваеилиса Ирсқрасиая, Руслан еа Людмила, Василиса Премудрая, Аленушка ва Иваи-царевич* ташри^ буюрадилар.

Улар кириб келиб, ҳукмдорга таъзим айлаб, рус халқ эртақларидага саломлашув сўзларидан айтиб, ўз совғаларини топишрадилар ҳамдарусхш кўшиқларидан ёки рақсларидан бирини ижро этадилар.

Эшик оғаси янги меҳмонлар ташриф буюрганларини ^ълон қилади.

Шу тартибда кетма-кет турли эртақ вакиллари кириб кела бошлайдилар ваўз совғаларини топшириб, бирон бир кўшик скн рақс нжро этадиларёки) эртақларидан қандайдир лавҳаларни ижро этиб берадилар. Масалан:

- кавказ халқ эртақлари каҳрамонлари «Қиличбозлар» рақсини шўх' остида ижро этишлари мумкин;

- тожик халқ эртақлари каҳрамонлари тожикча кушик ски лапар олов устидан сакраш ўйинларини кўрсатишлари мумкин;

- хинд халқ эртақлари каҳрамоилари турли хил фсжуслар кўР^{са} хинд рақсларидан бирини ижро этишлари мумкин;

- араб, эрон халқ эртақлари каҳрамонлари рақс ёки кўшиК этишлари мумкин;

- япон, хитой, кореЙс халқ эртақлари каҳрамонлари Дзк>до, ^^аР шу кураши унсурларидан намойиш этишлари мумкин;

- Юнон халқ эпослари каҳрамонлари Геракл, Одиссейлар турли мусобақаларидан намуналар кўрсатишлари мумкин;

Дилерсен, ака-ука Гриммлар эртаклари қахрамонлари ҳам ўзларича ' кизикарли лавҳаларни кўрсатишлари мумкин...
5йр^{он} . базмга меҳмон бўниб келядиган турли халк, эртак ва
мишиг қахрамонлари таълим муассасаси ёки орожегоҳнинг
...ца аа шароитидан келкб чиққан ҳолда, яъни қахрамонларнинг
керакли атрибутларини тайёрлаш ёки керакли мусиқа ва
пни борлигига қараб, танганиши мумкин.

"меҳмонларининг таширифи ва табриги орасида Сусамбил ҳукмдорининг
н л шшюн ўртасида шарқона кураш, камон отиш, тош кўтариш каби
мусобакалар ўтказилиб турилиши мумкин. Базмнинг якунига яқин
акат ҳукмдори барча байрам иштирокчиларига ширинлиютар
Здаяшни буюради.

Сусамбил мамлакати ҳукмдори оарча меҳмонлар ва базм
шчиларига миннатдорчилик билдириб, оромгоҳ ўқувчилари ва ҳаммага
инчлик, осойишталик, омонлик тилайди. Ўз равнақи учун курашган
^имлакат, ўнинг ҳар бир фуқароси ўз ватани фидойиси бўлган, уз урф-
одатлари, қадриятлари ва меросларини ўрганган, билган, қадрлаган,
эъозлаган мамлакат ҳамиша гуллаб-яшнашини, унинг аҳолиси тинч-тотув
яшашини айтади ҳамда «Эртаклар ҳамиша яхшиликка отаклар» дсб ўз сўзини
тугади.

Базм барча байрам иштирокчиларининг оммавий рақси билан тугайди.
Ом^тавий ракс тугагандан сўнг Сусамбил мамлакатги ҳукмдори ўз уламолари
билан базмни тарк этадилар. Эртак қахрамонлари ўқувчилар билан
коладнлар. Оммавий рақслар замонавий рақсларга уланиб кстади.

*Изоҳ: ба:ини ўтказиш сценарийси таълим муассасаси ёки ўқувчиар
оромгоҳининг гишопияти, шароити ва жошашган географик ўрнидан келиб
чиқан ҳолда, тсқартирилиши (амалга ошириш мумкин бўлган бўлимларни
цоадириб) ёкиупга турли қўшимча ва ўзгарттиригилар киритилиши мумтн.*

3-§. «Меҳржон» байрами

'аирам бир неча бўлимдан иборат бўлиб, журнал саҳифалари шаклида
'мии ўрта мактаб, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқувчилари
учун ўтказилади)

байп ЭИ^{дам} Ўтказиладиган жой: майдон, хона, зал, бог ёки гулзор
янг ' безатилган. Байрам бошланиши олдидан шўх куй ёки қўшиқ
ишти ^?ади, ^айр^{ам} ўтадиган жойга секин-аста меҳмонлар ва байрам
'кчилари тўпланадилар.

<пчим-/¹Ка садла^ари остида байрамни бошловчи йигит ва киз миллий
аРДа саҳнага чикиб келадилар,

Қат11 ашчи^{ювчи} йигит. Ассалому-алайкум, азиз меҳмонлар, байрам
иларц

Бошловчи киз, Хуш келибсиз, ўлкамизга кириб келган ц байрами тантанасига!

Шу вақт бир қт ва бир йигит журналнинг биринчи мавзуси «Ўлкамизга қайтган Мехржон!» с)еб ёзшгаи рангли безаттган плакатни олиб чициб махсус тайер.паб қўйиягаи стенд ёЪ тиб қўйишади.

Бошловчи йигит. Қуеш ва ой фалакнинг лкки кўзи бўлганидек ва Мехржон заминимизнинг икки кўзидир, икки узугидир. Қадим, боларимиз Мехржон куштарида дала ва боғларга узум ва коеун сайл чиқиб, ўзларининг якин кишилари билан куришганлар ва < йўқлаганлар. Бир-бирларига совға-саломлар ва эхсонлар улашг қабристонларни зиёрат қилиб, уларни хас-чўплардан тозалаганлар.

Бошловчи киз. Кўлгилочар сайллар ташкил этиб, (суз неъматла) бир-бирларини бахраманд этганлар, полвонлар на киличбозла! чиқишлари ва турли сохадаги мусобақаларни марок билан то) қилганлар.

Бошловчи йигит. Ҳа, хайрли иш, бошланган яхши кадамга ҳар қ тасаннолар айтса арзийди. Мана каранпш, халкимиз ў-зининг яна унутилган байрамини - Мехржонни тиклади.

Бошловчи киз. Буюк бобомиз Абу Райхон Бсруний «Қади байрамлар тарихи» асарида таъқвдлаб ўтганидек, калнмда нишонланади энг кагга байрамлардан бири - бир неча кун давом этадиган. Она замш меҳнаткашга таъзим сифатида нишонланадиган Мехржон байрами яна Ъ, олам юзини кўрди.

Шу вақт бир ҳиз ва бир йигит журнишишг иккинчи саҳифм мавзуси «Мехржон-Наврўз ~ эгизак» деб ёзи.чеп ринг:и< рисмлар бис безаттиган плакатни ояиб чиқадишар (ш махсус тайср.тб қўйилган стен (ёки жой)га ииб қўйадишар.

Ек^имли мусица остида Наврўз чиқиб келади.

Наврўз. Ассалом, эй менинг меҳнатсевар, захматкашларим! - Сизлардан жуда хам хурсандман. чункн, Мехржонни \ам байрам кил"¹ ањнанасига аилантирибсиз. Бу жуда яхши.

Мехржон кириб келади, Наврўз ва Мехржон қ,учоклашиб кўриШШШ ка биргаликда рацс ижсро этадилар.

Рақс тугагач, гуллар ва қушлар куршовида Бободехкон кириб кийЙ

Бободехкон. Наврўз ва Мехржон мснинг набиралар кўрмадингизми? Бу ерга келишмадими? Сабзавоту мевалар *!арк"¹ вақтда улар каерда юришган эканлар?

\\ос«¹

Сабзавот ва мевалар куршовида Бободехконнинг набираларй I ва Ҳосилбеклар кириб келадилар ва барча байрам каҳрамонлари кучоклашиб кўришишадилар.

РВ & «* & Байра» «лан» лой Р^а Ҳосилбек томошабинлар билан биргаликда меҳнат ҳамда бағишланган шеърлар укидилар давом этади.

БОШЛОВЧИ ИГИТ

Она замин оағрида,
меҳнатдан топдим ошим.
Мангудир, азалийдир,
маконим-тоғу-тошим.
Уларга таянаман,
улар суянч - бардошим.
Бугун Наврўзга эш тўи -
ҳосил туйим - Меҳржон.

Бошловчи киз:

Эл-улусим богида
табиатдан саховат.
Бағри бепоён юртим,
меҳнатимдан бут, обод.
Олма-ю, шафтолиси,
узуми, ноки новвот,
Юртдошларим келингиз,
энди қўшиқка навбат.

Шеър тугагач, 3-саҳифа бошланади. «Бободех<цоним менинг>» ёзувли плакатни стендга илиб қўйилади. Сўнгра Охунжон Мадалиеенинг «Бободехконим менинг» қўшиғи янграйди ва кизлар рақси бошланади.

Ҳосилдор далалар, мевалари гарк пишган боғу-роғлар, сабзавотлар тўла полизларни акс эттирувчи «Куз пейзажи» рақс пантомимаси бошланади. Рақс пантомимаси охирида рақс иштирокчилари томошабинларни мевалар билан меҳмон қиладилар.

4-саҳифа бошланади. «Меҳржон маросиллари» плакати олиб чиқиб илиб қўйилади.

Карнай-сурнай садолари остида саҳнага масхарабоз чиқиб келади ва «аникузсайлигачорлайди.

снда ҳосил байрами эпизодлари: «Аския», «Фольклор қўшиқлар», «Лар ўйини», «Хўроз уриштириш», «ТопишмоҚлар», «Миллий кураш»¹¹-клар ижро этилади.

«Мех¹⁴Ф^а «Меҳржон таомлари» саҳифаси бошланади. Стендга¹⁰н таомлари» ёзувли плакат илиб қўйилади.

но\Пн^{10м}ларидал намуналар кўрсатилади ва даврада «Куз нафаси»^{Ла}т таиёрланади. Куз таомлари билан томошабинлар меҳмон¹⁴Дилар.

^акат¹⁴Ф^а «Меҳржон либослари» саҳифаси бошланади ва шу ёзувли^{Неалла}нган жой илиб қўйилади.

Сахнада кузги либослар намоиши бошланади. Байрам бош хар бир либоснинг фасони, матоси, муаллифи, қандай мўлжалланганлиги ва ш.к.лар ҳақида маълумот бериб Либослар кўриги охирида байрамнинг барча иштирокчилари чиқадилар ва оммавий ракс ижро этадилар. Байрамнинг тантанал байрам бошловчиларининг хайрлашуви билан тугайди.

Байрам саяли иштирокчилар ва томошабинларнинг биргя оммавий ракс ва дискотекасида давом этади.

*Изоҳ: Мехржон байралтну ўтказиштинг угибу қўрипиши тапв томошдан бир вариант сифатида қабул қилиши мумкин, Ваи ташки этувчилар, унинг мазмуни, кетма-кетлиги, саҳифа;тп, имкоиятлари ва шарт-шароитларидан ке.-цю чпққси/•}'<->./да ўзгартиргши мумкин. Шунингдек, **Наврўз байрамиши хам шу тартибда гтказиши** n>*, '*

Тяшкилотчиларга тавсиялар:

1. Байрам, ўқувчилар ёшиъ караб, бир соат ёки ундан кўпрок були мумкин.
2. Саҳифалар ёзилган плакатлар илинаён-ан ва қисқа танайу-вактларида куй ва кўшиклар ижро этилиши мақсадга мувофик.
3. Саҳифалар орасида узилиш бўлмаслиги ксрак.
4. Байрам қатгшичилари имкопи борича миллий кийимларда ва байрамнинг барча безаклари куз фасли кўринишида бўлиши лозим.
5. Наврўз, Мехржон, Бободсхон, Ҳосилой ва Ҳосмлбекларда уларнинг номларини англатувчи тасмалар такилган бўлиши керак.
6. Имконияти мавжуд бўл-ан муассасаларида саҳифаларни экрандахам намоиш килиб борилиши яхши тарбиявий самара бериши мумкин.

4-§. Ошмавий ракс

(умумий урта мактаб ва УМКХТМ ўқувчиларл, ОТМ талабалари хамда ёзги дам олиш оромгоҳлари тарбияланувчилари учун) ^

Ўқувчиларда гўзаллик хиссини тарбиялаш -- жиддий олийжано* вазифа. Ўқувчиларда бундай хисни тарбиялаш, уларинг ачлокий киёфасвш шаклантиришга ёрдам беради, маънавий жиҳатдан бопшади, маданиятин оширади. Оила ва таълим муассасаларида доимий равишда ўқувчиларни эстетик дидни ривожлантириш, шунингдек, уларга гўзалликни тушу* сезиш, севиш ва дидсизликка танқидии муносабатда бўлигини ўргатишЯ уларни озми-кўпми бадийий ижодиётга жалб килини^а харакаг килиш яози

Ёш авлодни эстетик тарбиялашда ракс муҳим аҳамиятга эгз. хозирги пайтда аста-секин купчилик кишиларнинг, айним^{1.1} си^{ваР} хордик чикарувчи энг сеvimли фаолияти сифатида кчм сиил* Ўқувчилар бўш вақтларини ўз хоҳишларига кўра кўпрок багишламоқдалар. Рақснинг мусикий таъсирчанлиги уни бошқа чуридан ажратиб туради. Таълим муассасалари шароитида рақснинг жанрларини турли мусикий эстрада, оммавий ракс тадбирй байрамларда кўриш мумкин. Буларнинг хаммаси ўқув^

ши гўзаплик оламига олиб киради, уларда яхши кайфият
(Аф^ йуш ц; жтларини кюикарли таишил кшшшга шароит яратади.
;1 IgO^{ТЗп1} | оакс _ ўқувчилар турур жойларида ёки кўнгалочар богларда
" (>№^{ж5У})

Йуш вақтларидаги дам олиш шаклларида оиридир. Бундаи дам олиш
а хоc тартиб-қонда асосида ташкил қилиниши мумкин ва ҳар бир
тякс махсус тузилган мусикий-ракс дастурида олиб борилади. Бундай
жодий ГУРУ^ ^ки ташкилотчилар томондан тарбиячштар ёрдамида
я!и Педагогик нуқгаи назардан оммавий ракс - нафакат ракс ёки
пю балки ўқувчиларнинг мусиқа остида ракс ритмида чиройли, шодон
«такат»¹ Ёишини ўргатувчи аниқ жараёнди. Ўқувчилар бундай жараёнда
ини эркин сезадилар, Оир-бирларини кузатадилар, узаро мулоқотда буладилар,
чгдек ўзларини қандай тутишлари, ракс одоби қоидалзрига риоя қилиш қамда^{ТМ}
т'Илиш мадсшиятини ўрганадилар. ^хши ташкил қилинган оммавий ракс¹
кин кўтар^{ТМТМ} кайфиятини яратади, ўқувчиларда мусиқага, раксга ва бир-
мриганисбаган муҳдббат уйғотади,

Т&адай тадбирлар ўқувчиларда чидамлилиқ, самимийлик, мулоиймлиқ,
узини тута билиш ва бошқара олиш хисси, оддийлик, камтаринлик,
атрофдагиларга эътибор қилиш, уларнинг кайфияти, хайрихохлик,
хушмуомалалиқ каби сифатларни шакллантиришга ИМКОРШЯТ беради ва
уларнинг таълим муассасасидаги кундалиқ ҳаётининг ажралмас қисмига
айланишига асосий сабабчисидан бири бўлиб қолади.

Яхши ва тўғри танланган оммавий ракс репертуари ўз ритми, чиройли
мулоқот шаклини яратиш имкони борлиги билан барча ўқувчиларни ўзига
тортади ва улар/ш раксга нисбатан янада кизикиш уйғотади.

Оммавий ракс жамоавий ижод бўлганлиги боис, у ўқувчиларда
жамоавийлик, бошқалар олдида жавобгарлик, уларнинг кизикишлари билан
хисоблашиш каби хислатларни ривожлантиради. Ҳар .бир оммавий ракс
ластури мақсадли ва мазмунли бўлиши керак. Таълим муассасалари шароити
да ташкил этилиб, ўтказиш мумкин бўлган оммавий рақсларнинг жуда кўп
лари мавжуд. Лекин амалиёт шуни кўрсатадики, таълим муассасаларида
й кат ракс массовкалари ўтказилади, яъни мусиқага жавобгар шахс кайси
икани топиб келса ва уни эфирга берса, ўқувчилар шунга раксга
шерадилар. Бундай оммавий ракснинг дастури жавобгар шахснинг
«да қандай магнит тасмалари борлигига боглик бўлиб қолади. Лекин
1 ракс - фақат замонавий мусиқага ракс тушиш деганя эмас.
№л ар дам олиб ва раксга туша туриб, таниқли кўшиқчилар, мусикий -
'УРУКлари, турли ракс жанрлари ҳақида маълумот олишлари керак
чк бўлган холларда мусиқа соҳаси бўйича мутахассисларнинг
шларини ҳам ташкил этиш мумкин). ракс1 Им муассасаси шароитида
энг кенг ёйилган оммавий ракс

иМавий ракс, дискотекали - оммави ракс ва аралаш оммавий ракс.
чқун * раксни тайёрлаш ва уни ўтказиш: тайёрлаш, бажариш,
-р^{Атаҳдил К1} аби 3 та босқичдан иборат.
оммавиц" ^лаш **босқичида** гуруҳ сардорлари тарбиячи билан бирга •
табиатини ҳисобга олган холда, унинг дастурини тузади. Агар

бу рақсли оммавий рақс бўлса, эстрада кўшиқлари репертуари^{TM} гуруҳларнинг турли жанрдаги куйлари ва кўшиқлари танланади - дискотескали оммавий рақс бўлса, у холда дастурни тайёрлайдиган гуруҳ тузилади; агар бу аралаш оммавий рақс бўлса, гуруҳ сардор, ёки бошловчи оммавий рақсни бошлаш йўллари олдидан ўй.

•УИЛди.

замонавий ритмдаги дастурни тузади.

Бажариш боскичида бошловчи тарбиячи билан келишган оммавий рақсни белгиланган дастур бўйича олиб боради ва гоикарли, ҳаммабон бўлишини кузатади.

Оммавий рақс тугагандан кейин тарбиячи ўқувчилар билан биргяп *натижалар якуни тахдилини ўтказадилар*. Тахлил нагижаларига кейинги ўтказиладиган оммавий рақсни қандай қилиб янада яхш куюкарлироқ ўтказиш бўйича фикр алмашадилар.

Одатда оммавий рақслар тарбиявий жараённинг давоми сифат мазмунлидир.

Кўп жоиларда таълим муассасаси ишролтида ' .>нг кеж ёйилган омма рақс - рақсли оммавий рақс, яъни замонавий ритмдаги рақслар бўлиб, ундат дастурда фақат эстрада ва рақс ритмлари бўлади. Бундан ай оммавий рақслар ўқувчилар ўз билганпарича рақсга ўшадилар. Г'авда, қўл, оёк харакатларга шунингдек, куйнинг ритмига ҳам эътибор бермайдилар. Баъзан, улар рок, джаз, блюз, шейпинг рақсларининг харакатларини бузиб ижро ')гадилар. Агар омма рақс дастури ижодий, услуб жиҳатдан тўғри тузилса, кўппоар ва куйларнинг кетма-кетлиши, жа^ -флар турли-туманлиги, мшший хлрала, ўқувчиларнинг ёпова кизиқишлари ҳисоб) -а олинса, бундан оммавий рақслар ижобии самара берад Дискотекали оммавий рақс катга гаисргарликни |;паб кшшди, шунинг учун.; камрок ўтказилади. Бундан оммавий рақсни ўтказишининг кийинлиги шушан., дискотеканинг дастури битта рақс жанри ёки ктрада гуруҳи ёки >сф^ юддузлари ижодига бағишланган бўлади. Рақсли дисшгск-а давомида уш тайёрлаган юкодий Гуруҳ - эстрада гуруҳининг ижоди, рақс жанрлари билан иштирокчиларни таништиради. Масалан, дискотекани бмрор ластурини >да эстрадасига бағишлаш мумкин. Дастур давомида ўзоск хтрата юлдузлари ҳайИ гапириб бериш, уларнинг кўшиш-ини эшиттириб, ҳамма рақсга таклиф қаяи ёки дискотекани рақснинг бирон-бир жанри (масалан, мумтоз рақслар, рок, ж ш.к.лар)га бағишлаш мумкин. Унда ўқувчиларга рақснинг барча гузаллиги [рациясини ва рақсга таклиф қилиш одобини кўрсатиш, шунингдек, имко^ бўлса, дискотекани ўтказишда иштирок этиш учун рақс мутахассислариви гуруҳини чакириш ҳам мумкин.

Ўқувчилар дискотекада рақс ва эстрада Гуруҳлари ҳақида кизНе маълумотларни билиб оладилар, янги кўшиқ ва куйларни тингла Дискотекага эстрада гуруҳини таклиф қилиш имконияти бўлган хол!: оммавий рақсда улар ҳақида ҳикоя қилиш, сўнгра ўқувчиларни рақсга . қилиш мақсадга мувофик.

мя^^

Дискотека - кўшиқ, рақс, ҳикоя, курсатув ва ўқувчиларнинг дам олишидан биридир.

5-8. Таълим муассасаларида "Халқ сайли" байрамини тайёрлаш ва ўтказиш

Й урта мактаб, ўМКХТМ, ОТМ талабалари, малака ошириш ва қайта йёрлаш курслари тингловчилари ҳамда болалар ёзги дам олиш оромгоҳлари тарбиялаувчилари учун)

ўчбекисюннда янгича ижтимоий - сиёсий, меҳнат, турмуш ва оила, халқ шарига бағишланган миллий урф-одатлар ва маросимлар кенг илмоқда. Шу мақсадда таълим муассасалари шароитида тайёрлаш ва мумкин бўлган "Халқ сайли" байрамининг тахминий услубини борингизга ҳавола этилади. Бу байрамга ўқувчилар гуруҳларида олиб ладиган тайёргарлик ишлари услуби батафсил ёритилади. Таклиф аётган "Халқ сайли" байрами фақат ўзбек халқининг урф-одатларига, тосимларига бағишланиб қолмай, балки турли Ўрта Осиё давлатлари [лқларининг урф-одатлари маросимларини ёритишга йўналтирилган.

Байрамни ўтказишдан асосий мақсад:

1. Ўқувчиларни Ўрта Осиё ва Ўзбекистон вилоятлари аҳолисининг ҳайи, маданияти, санъати, халқ ижодиёти билан яқиндан таништириш.
2. Байрамга тайёргарлик вақтида ўқувчиларни мустақил равишда зарурий маълумотлар тўйлаш, суқбат, танлов ва учрашувлар ўтказишга ўрашиш
3. Байрам тайёрлаш ва ўтказишга жойлардаги ижодиёт марказларини жалб этиш.
4. Байрам тайёргарлигига ўқувчилар, тарбиячилар, ота-оналар ва жамоат таиқкилотларини жалб этиш.
5. Байрам ўтказишга тўгарак рақбарларини жалб этиш, уларнинг фаолиятини намойиш этиш.

Байрамга **тайёргарлик**. Байрамга тайёргарлик асосан ўқувчилар ^Уруҳларида бошланади. Тарбиячилар ва ташкилотчилар байрамдан бир неча ^афта (бир неча кун) олдин тарбиявий ёки ахборот соатларида 'Ўзбекистон' лоятлари, Ўрта Осиё халқларининг урф-одатлари, маросимлари ҳақида о берадилар. Суқбат вақтида ўқувчилар: ўзбек ва бошқа миллат ^ари ҳақида маълумот тўйлаш, халқ ўйинлари, кўшиқ ва рақсларини ", Урф-одатлар, маросимлар ва байрамлар ўтказиш учун зарур бўлган ¹⁶ирларни келишиб оладилар.

'айрам ташкилотчиси "Халқ сайли" байрамини ўтказиш учун ўқув тарбиячилари ёки ташаббускорлардан ижодий гуруҳ тузиб олади.

^Уруҳга байрамни кизикарли, кувноқ ва тантанали ўтишига кизикқан кцр,! ^ота-оналар, тарбиячилар, тўгарак аъзолари ёки рақбарлари \,^,с чкин. Ҳар бир гуруҳдаги ижодий гуруҳ вакилларидан таълим бўйича бар^рамни тайёрлаш ва ўтказиш ижодий гуруҳи тузилади. ^ак"-лу ^ачон, каерда, кимлар ёрдамида ва кимлар иштирокида, қандай топиц!Га а арРи бутлар ёрдамида ўтказиш мумкин? деган саволга жавоб ^8Чок 1каг қила ти Д- Шу ижодий гуруҳ томонидан байрамни кизикарли. *ЗВбали, тантанали ўтиши учун энг яхши ғоялар, таклифлар,

байрам бошловчиси танлови эълон қилиниши мумкин (бундай "Халқ сайли" байрамитиш бошқд байрамлардан фарқлироқ ўтказип ёрдам беради). Кўпчиликнинг таклифларини тўшиш учун алохи ташкил қилиш мақсадга мувофиқ.

Байрамни ташкил этиш ва ўтказиш учун амалий-услубий кўрсатиш мақсадида таълим муассасасининг кутубхонаси (ёки кафедра-маълумотномалар бўлими - маслаҳат пунктлари ташкил этилиши мумкин) бўлимда Ўзбекистон ва Ўрта Осиё халқларнинг урф-одатлари, маросим халқ ижодиёти, миллий кийимлари, шунингдек, "Наврўз", "Қовун", "Ҳосил байрамлари", "Меҳржон", "Сув, олов байрамлари", ўқув фольклори, халқ оғзаки ижоди намуналари хақида маълумотлар тўплаш, шу билан бир каторда, замонавий урф-одатлар, маросимлар тўғрисида, фотомонтаж, видеоматериаллар, фильмлар, фото-кўргазмалар тайёрлаш кўйилади. Бўлимда миллий кийимлар нусхаси, ўқувчилар гуруҳдда суҳбатлар ўтказиш учун тарқатма материаллар, халқ фольклори қўшиқлар, куйлари ёзилган дисклар, аудио-видеокассеталар тайёрлаб куйилал Шаҳарлар, вилоятлар, республикаимиз қастипи акс эпирувчи кино лавҳалар байрамни мазмунини кенгайтиришга қаата срдям беради.

Таълим муассасасида "Халқ сайли" байрамини тайёрлаш ва ўтқавдш бўйича тузилган ижодий ишчи гуруҳи томоқидан барча ўқув гуруҳларига байрамнинг сценарийси асосида тахминаи куйидагича тоғшириклар берилиши мумкин (топшириклар якка I гуруҳга, ёки икки гуруҳга битта, ёки параллел ўқувчилар босқич гуруҳларига, яъни I курснинг барча гуруҳларш бигга (иккита) берилиши мумкин):

- чойхона учун жой танлаш ва уни безаш;
- сумалак тайёрлаш учун жой белгилаш, ўчоқ қазип, кочоп ёрниатиш ва бу жоини керакли жихозлар билан безатиш;
- бадий ҳаваскорлик гуруҳлари, аниқ иштирокчилари учун жон тайёрлаш ва безатиш;
- миллий кийимдаги қизлар ва ўқувчилар: кийимларни тикиш ёк топиш (улар байрам давомида байрам катнашчиларини сумалак, шарт ширинликлари, палов ва иссиқ нон тарқатадилар);
- кўкун аравасини тайёрлаш ва уни безатиш,
- бошланганини эълон қилувчи жарчиларни тайёрлаш;
- фаҳрий меҳмонларни, қаридларни таклиф этиш ва улар У таклифномаларни тайёрлаш;
- байрамга бағишлаб ўтказилган фотогазеталар, деворий газет "Икэбана", расмлар, турли моделлар, шеърлар, гулдаста ва ва кандолат маҳсулотлари голибларининг ишлари, тўра-арак аъзолар ишлари кўргазмаси учун жой тайёрлаш, уларни тўплаш ва жойлаштириш»
- байрамни ўтказиш тартиби (сценарий)ни тузиш бошқарувчиларини танлаш ва тайёрлаш;
- таълим муассасаси радиогазетасининг байрамга бағишланган & танлаш, тайёрлаш ва эшигириш;
- фотомонтаж тайёрлаш учун байрам давомида суратга олиш

„ - да мга керакли барча техникавий воситаларни тайёрлаш, ўрнатил
ши текшириш ва назарат килиб бориш; \$ ^й Гшам да ^{ВОМИ} Д^а
эшиттириш учун байрамона куй, кўшиқлар танлаш

• птагиш⁶ байра^ лавомида сценарии асосида утказиладиган турли
мусооақа ва

уун жой танлаш, тайёрлаш ва уларни безатиш;
- швлар, У[•]
(пирам голиблари учун мўлжалланган совга ва кубоклар тайёрлаш ва

& Ук\В гурухпари тарбиячилар ёрдамида тайёргарликни бошлайдилар.

... гар!|ик даврида ҳар бир ўқув гуруҳида байрам мавзуси бўйича
пяп ахборот соатлари, баҳс-мунозаралар ўтказилади. Уларнинг

рух&ЭТЛ^Р –” ’”
улари куйидагича оулиши мумкин (ўқувчилар мавзуларни узлари еки
^иячининг таклифига биноан танлаб оладилар):

- Лвти маросимлар ҳаётга! (баҳс-мунозара);

. ўрта Осиё халқлари ижодиёти (халқ кўшиқлари, куйларини тинглаш,
халкамалий санъати намуналари билан танишиш);

- Ўзбекистон вилоятлари бўйлаб сиртдан саёҳат;

- "Ўз таҳрипгни биласанми?" (викторина);

- "Таълим муассасаси бугун ва эртага" (раҳбарлар билан давра
суҳбати);

- "У нима, бу нима?" (савол-жавоб кечаси);

- "Ўзбекистон юлдузлари" (учрашув ёки суҳбат);

- "Шарк ва Европа маданияти" (ба'с-мунозара) ва ш.к.лар.

"Халқ сайли" байрамини утказишнинг тахминий гартиби.

Таълим муассасасининг ҳовлиси ёки боги байрам ўтиши учун чиройли килиб
безатилади. Барча тайёргарликлар тугаб, ташриф буюрган меҳмонлар ва
байрам иштирокчилари ўз жойлариши эгаллаганларидан сўнг, карнай-сурнай
Ёкирадио орқали берилган музикавий сигнал байрамни бошланишидан дарак
оеради. Байрам бошлангунга қадар байрамона кўшиқлар, куйлар, ёшларни
севимли хонандалари ижросидаги кўшиқлар *янграб* туради.

Байрам безатилган кўкон араваси (ёки усти очик енгил автомашина) ва
ВДа жойлашиб олган қизиқчилар, жарчиларнинг бог ёки ҳовли бўйлаб
здракатлари мобайнида қамгани байрамга таклиф этишлари билан
шданади. Қўқон араваси (ёки енгил автомашина) байрам ўтадиган жойни

Інио юриш вақтида радио орқали бошловчиларнинг куйидаги сўзлари
штитилади:

Сухандон:

Дўстлар! Бугун сиз каерга борманг-

Кураш майдони-ю, шарқ бозорига,

'Хумор" чойхонасигами, аттракционга.

Дамма ерда сизни шўх кўшиқлар,

Рақслар кутади, кутар зўр томошалар.

Халқ севган кизиқчилар - улар хизматингизда,

Дорбозлар, полвонлар бизнинг байрамимизда.

ЧКандон:

Бизнинг бугунги байрам,
Барчани килса ҳамдам.
Бўлингиз шод, олингиз ором, Бу
кун сизга, катта эҳтиром!

Шундан сунг, суҳандонлар барчани байрамнинг асосий май.-ни таклиф этадилар. Бу майдончада сценарии асосида байрам кон меҳмонларнинг чиқишлари, табриклари, хонандалар кўшиклари пак,

рақслари ижро этилади, сўнгра, барча байрам мшшончаскдан ташк жойлашган турли мавзу ва йўналишлардаги кичик майдонча(масалан майдончаси, аттракционлар ва кизикарли тортишувлар майдончаси -та ва мусобақалар майдончаси, кўргазмалар па "Модалар тсатри")^{ла} тарқалишади.

Изоҳ: бу майдончаларда памоғиши этияднгал ва ўтказишдаг ижодий ишлар таълим муассасасининг имкониятига кура байрам,,,' ижодий гиши гуруҳи томонидан белгтанган режа исосида ташиқл этишо.Ау Шу сабабли, куйида ухарнинг ҳар бири хиқидсг -}мас. балки баъъшиарцц'' ўтказиши ҳақида тавсиялар беришади.

"Қу^{вн}оклар давраси". Қувноклар давраси байрам ў-тёгган жойлици-энг соя-салқин жойига жоилашгани маъқул. Бу даврага кслувчиларни хшиқ кизикчилари Иасриддии Афанди. Алдар Кўсалар кичик-кизик хангомалар. кўшиютар айтиб кутиб олишади. Майдсш бўялаб ҳар ср, ҳар ерда турли халқларнинг ҳаракатли ўйинлари учун жой ажрагилади. Ну ерда байрал катнашчилари, ишқибозлар ўзаро куч синашадилар, голибларга турли рангдаги жетонлар берилади. Ютуқка олишан жсгоиларни укувчилар, ш) майдоннинг бир чеккасида жойлашган "Байрам сонгалари" киоскида турл ўйинчок совгалар, шарқ ширинликлари, какдолаг махсулотлари, исда ёпилган майизли нон, шарбатли ичимлик ски ўкув *куроллзрт* алмаштиришлари мумкин (буларнинг хаммаси бир киоскда бўлиши шар' эмас, уларни майдончанинг бир неча бурчакларига тарқатиб юбориш мумкин). Жетонлар турли рангда бул^ани маъқул. Масалан, жетонни шар»' юиринликларига алмаштириш учун ўкувчи мусобақалар, танловлар* катнашиб. камида 4 та кизил жетон ютиб олиши, л:арбатли ичимлик учу¹ та сарик жетон, ўкув куроллари учун 3 та яшил жетон ва ш,к. ютиб ол лозим. Бундай ҳолат ўкувчиларнинг кизиқишларини орттиради, с уларни барча мусобақада иштирок этишга жалб этишга ундаши му* Шунингдек, майдоннинг бир чеккасида "ютукяи лотерея" ўйинини У мумкин. Майдончадаги кизикчилар, бошқарувчилар байрам радиоси Ч вақти-вақти билан голибларни 'л.лон килиб турадил;!]), улардан интерв олиб, радиорепортажлар эшиттириб борадилар. Қувноклар давраси а чикқан бир вақтда майдончанинг марказига таълим муассаса полвонлари-курашчилар таклиф этилади ва курашчилар. ^{^01} мусобақадари бошланади. Бундай мусобақада ўк>вчплар, тарбиячилар.^ оналар иштирок этишлари мумкии. Қувноклар даврасидаг^{1*} ўшшларининг давомийлигини байрам ижодий гуруҳи аъзолар^ борадилар.

— **жавони** майдончаси. Бу ерга тўлланганлар, узбек халқ пакслари, жахон халқлари кушиклари, ракслари танловларида)гиб, уз қобилиятларини намоиш этадилар, еш шоирлар уз (ЛцтйР_и 0_ила н катнашадилар, турли хадк ва ўзбек халқи миллий урф-И***)¹ идан намуналар қўришади ски ўзлари ижро этишади. Иштирокчилар Вольклор кўшиқ ва раксларга кўпроқ эътибор қаратадилар, шу билан тпда, ^амонавий кўшиқ ва ракслар танлови ҳам ўтказилади. "Муסיқа №^к ,жэвони/* СМС саволлари ёки викторина саволлари бўйича мунозара мазилади-

«**ўчаллик салони майдончаси.** Бу салонда екимли қуи еки қушиқ гила бонгловчилар ёрдамида тарихий миллий либослар, жахон халқлари иослари, замонавий либослар, шунингдек, соч турмаклаш еки турли ар ва улардап тикиш мумкин бўлган либослар иамоийши ўтказилади. гбагга, намоийшда ёшлар (ўгил ва қиз ўқувчилар) ёки катга сшдагилар 1к^к ва аёллар)га мос келадиган либослар ва соч турмаклари намоийши зтв^ши керак.

Намоийш давомиди ёки тугашида байрам катнашчиларидан хоҳловчилар шу ерни узида кўнгилларига ёкқан либослар, соч турмаклари хақида мутахассисларнинг маслаҳатини ҳамда янги либосларнинг андозасини олишлари, шу билан бир қаторда, сартарошлар байрам катнашчилари[-а соч турмакларини қилдиришлари, тикувчилар эса, кичик либослар тикиб бсришлари мумкин.

Изоҳ: албатта, "Хаяқ саши " байрамнинг бўлимлари, майдончалари, уларнинг турлари байрам ижодий гуруҳи ўқувчилари томонидан тушган тқияфлар ва таълим муассасаси имко/ияти асосида режалаштиришади. Еундай байрамни ўтказишдан асосий мақсад, байрам тайёргарлигидан тортиб, токи ўтказишгунга қадар, унинг барча унсурларида ўқувчиларнинг читтирокши таълимияидир.

Байрам дастурида белгиланган барча тадбирлар, танлов ва мусобақалар Угагач, оммавий ракс учун қуй ёки кўшиқ ижро этилади ва барча оммавий а*сга таклиф этилади (оммавий ракс учун ўзбек ва чет эл, замонавий рада юлдузлари ижросидаги қуй, кўшиқлар танланиши мумкин).

Баирам **яқуни.** Байрамнинг эртаси қуни таълим муассасаси бўйича ¹¹¹ ижодий ишчи гуруҳ аъзолари тўпланишиб, байрамнинг тайёргарлик зилиши жараёни бўйича фикр алмашадилар, дастлабки фаол шларни, гуруҳларни аниқлайдилар, уларни тақдирлаш йўлларини №тар. Баирам хақидаги фикрларни тўплаш учун радио (ёки ^{Шар} Р, гуруҳ фаоллари) орқали таълим муассасаси ўқувчиларига Қилиб, уларга фикр-мулоҳазаларини оғзаки ёки ёзма равий^да

г, г ^М-Ийт-тг У^кУ^н ижодия ишчи гуруҳига топширишларини сўрайдилар. я^кн ва Иж одий гуруҳларнинг фикрлари асосида ўтказилган байрамга Нав бат-¹ ^ Ва ^нинг натижаси, тақайрланувчилар таълим муассасасининг йигилишларидан бирида эълон қилинади.

6-§. "Бўлажак ватан посбонлари" уйин-мусобақаси
(умумий ўрта мактабнинг бошлангич синф ўқувчилари ҳамда
болалар ёзги дам ОЛИЕ! оромгоҳлари тарбияланувчилари учун)

Бу ўйинни хонада, залда ёки очик хдвода ўтказиш мумкин. Сахм
давра)га ўйин бошқарувчиси чиқиб келади.

Бошқарувчи ўйин-мусобақада иппирок тгишни Чохг
ўқувчиларни сахна (давра)га таклиф этади. Мусобақада иштипок -
хоқловчиларни танлаш учун мусикачилар ҳароии қўшиқлар ёки улап
қуйларини эшиттиришларини сўралади.

Турли кинфильмлар, концертлар, клиплардан ҳарбий қушиқлар қалп
янграиди. Ўқувчилар қуи ва қушиқларнинг мазмунига карао сахна (давп /
чиқадилар. Масалан, "Танкчилар" қўшиги ижро э^ил^апда, уйин-мусобам
"танкчи", "Чавандозлар" қўшиғида - "чашшдоз", "Учувчилар" - қўшигипв
"учувчи" бўлиб иштирок этмоқчи бўлган ўқувчилар ва локазо (ёки фак,а
ўйинда иштирок этиюга хоҳши билдирган ўқувчилар) сахнага чиқишлапц
мумкин. Иштирокчилар сахна (давра)га тўпланишгач (20 1ача), улар икюг,
гурухга ажратилади. Гурухдардаги иштирокчилар сони бир хил бўлиб
ҳарбийлар ҳар иккала гурухда бир хил сопда, масалан, ҳар икки гурувд
биттадан учувчи, бипадан оддий аскар, танкчи, опша-, ва боптқалар бўлишн
керак. Иштирокчилар сони 20 нафардан ошмаслш и мақсадга мувофик.

Ўйин бошланиши олдидан бошқарувчи иштирокчиларни ҳам
аъзолари билан таништиради.

Бошқарувчи. Иккала гурух, тайср экан, ўйип давомида биз уларт
ҳарбийчасига «рота» деб номлаимиз. Энди Сизларга биринчи топшириип.
бераман. Мен учгача санагуинмча, ҳар бир рота бўй-бўйи билан бир қаторгс
саф тортиши зарур. Ушбу вазифа бошқарувчи томонидан берилади.

Роталар саф тортадилар. Бошқарувчи ҳар бир рота аъюларидан бирвм
рота каатаси (командири) :ггиб тайинлайди (ски рога аъюлари томояидзъ
сайлапиши мумкин). Ҳайъат аъзолари роталарнипг сафланишини
баҳолайдилар. Баҳолар қўйиб бориладиган махсус стендда биринчи бал)
пайдо бўлади.

Бошқарувчи. Ҳар иккала рота ўйин-мусобақани бошланишига 1
Энди биз уларни ҳарбийИ хичмат бўйича билимларини текшираимиз.
айтингчи, ҳар куни ҳарбий хизмат нимадан бошланади?

Ўйин иштирокчилари. Эрталаб махсус сигнал срдамида ЎР
туриш ва бадантарбия килишдан бошланади.

Бошқарувчи. Биз ҳам ўйин-мусобақани бадан-тарбиядан бошл^{ал}

Бошқарувчи ҳар бир ротага арқондан килинган халқани ^
Ротанинг ҳар бир аъчоси навбатма-навбат арқон халқани ўзларидай У
бир-бирларига узатишлари керак. Арқон халка бир гомондан пап ^
кийилади сўнг оёқдан ўтказилиб, кейинги аскарга узатиладч
аъзолари голибларни аниқлайдилар. Махсус стендда баллар КУ^{0и}
пайдо булади.

арувчи. Бу ўтказилган мусобака роталарни ўйинни давом т^айёр эканликларини кўрсатди. Хўш, бадан тарбиядан сўнг нима д^яр^ил^ги^нг^и ^ўйин иштирокчилари. Ювиниш.

шқарувчи. У ҳолда ким тезроқ ювиниб артинади? Рота аъзолари ининг эрталабки ювиниш ва артиниш ҳолатларини пантомима кяпакатлар) шаклида намоиш этадилар.

/ляпЗСН> ^г

Хайъат аъзолари пантомима ҳаракатларини курадилар ва айдилар. Махсус стенда мос баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи. Аскарлар кейин нима киладилар?

ўйин иштирокчилари. Ошхонага эрталабки нонуштага борадилар.

Бошқарувчи. Аскарлар одатда ошхонага қандай борадилар?

ўйин иштирокчилари. Аскарлар ошхонага саф тортиб, кўшиқ айтиб борадилар.

Бошқарувчи. У ҳолда ҳар бир рота алоҳида-алоҳида булиб ошхонага *7аф тортиб, кўшиқ айтиб боринг (ҳар бир рота саф тортиб кўшиқ айтиб сахнада юрадилар). Қайси рота бу топшириқни яхши бажарар экан?

Топшириқ бажарилади, баҳоланади, махсус стенда баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи. Хўш, эрталабки нонуштадан сўнг аскарлар нима билан шуғулланадилар?

ўйин иштирокчилари. Турли машғулотларда қатнашадилар. Бошқарувчи. Мен ҳам ҳозир Сизларни турли машғулотлар ўтказиладиган хоналарга таклиф этаман. Биринчи бўлиб алоқачиларни таклиф этамиз. Ким арконни тезлик билан ёғочга ўрай олади? (бошқарувчи 5-6 метр узунликдаги икки томонига ёғоч ўрнатилган арконни алоқачиларга беради ва берилган сигнап асосида уларнинг икки томондан марказга ҳаракат Қилиб юришлари учун ўрада учрашув жойларини белгилаб беради. Арконни ёғочга ўраб белгиланган марказга биринчи бўлиб етиб келган алоқачи голиб ^собланади).

Топшириқ бажарилади, баҳоланади, стенда баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи, Даврага пиеда аскарларни таклиф этади (2 киши). Ким ^и торта олади - тортишмачок вазифасини қўяди опширик бажарилади, баҳоланади, стенда баллар пайдо бўлади.

«қарувчи. Энди десантчилар машғулотини кўришни таклиф этади тчиларга ҳар бир десантчи кўлидаги шарни ўзидан узокрокка пуфлаб "ш топшириғни беради.

арни пуфлаб энг узокка учира олган десантчи голиб ҳисобланади.

^иирик бажарилади, баҳоланади, стенда баллар пайдо бўлади.

Копт_{ок} ^а^аРУ^вчи. Снайперлар машғулотиға ўтиш мақсадида, уларга кичик ^{Тог}1Шниц ! ^оир^а (ёки халқа) ичига тушириш топшириғини беради. Бу

^к. * марта бажарилади.

^навб^{ат} о ^{ка}РУвчи. Менимча, тушки овкатланиш вақти ҳам бўлди. Демак, ^{Та}^иф, ^алар^Мусобақасига. Мусобақаға ҳар бир ротадан биттадан ошпаз ^ва уларга ошхонада аскарлар учун тайёрланадиган таомларнинг

турларини кетма-кет тўхтамай айтиш топширигини беради. Тўхтам *• турини кўп айта олган ошпаз голиб ҳисобланади.

Топширик бажарилади, баҳоланади, стенда баллар пайдо бўлади
Бошқарувчи. Даврага ҳар бир ротадан биттадан мина кўю биттадан сапер (минадан тозшовчи)ни таклиф этади. Мина кўю кубиклар ёки "Городки" ўйинида фойдаланиладиган предметларини хил тартибда қўйиб чиқадилар. Саперчилар ¹эса, кўгшири боғлашақ юриб, уларни тсриб чиқадилар, яъни ерни минадан тозалайдилар.

Топширик бажарилади, баҳоланади, стенда баллар пайдо бўлади,
Бошқарувчи. Кечки дам олиш вақти ҳам бўлди. Ҳар бир рота олиш вақтини қандай ўтказиш мумкинлигини ўйлаб қуриб, кўрсатсалап а'

булади. Аскарлар бирон-бир воқеа еки эртакни еки аскарлар ҳаётидан л-ижро этишлари, кўрсатишлари, пантомима қилишлари мумкин.

Топширик бажарилади, баҳоланади, стенда баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи. Аскарлар кечки ўйкуга кетди (рота аскарлари стуллат жойлашиб ўйкуга кетади)лар. Улар ухлаб ётмиш кактила ҳарбий зонада қандай қутилмаган воқеалар булиши мумкин?

Ўйин ишп ирокчилари. Тревога!

Бошқарувчи. Демак, бизнинг аскарлар учун ҳам - ТРЕВОГА!

Рота аскарлари тревога :«>лон қилинишм би^аи ўринларидан турадилар ва стулларга илиб қўйилган ҳарбий кийимларини ҳистик билап қиядилар. ТЕ^ ва тўғри кийина олган рота аскарлари голиб ҳисобланади.

Топширик бажарилади, баҳоланади, стенда баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи. Энди барча аскарлар сас) I ортнинг! Сўз ҳашт аъзоларига!

Ҳайъат аъзолари тўпланган балларни эълон қиладишр. Мукофотлайдилар. Яқун ясайдилар. Аскарлар ўз жоиларига қайтадилар.

Изоҳ. Бир соашиқ ўйин-муеобақада мў.чжи-ингаи мусобақря^ мусиқа садолари остида ўтказилади. Ўйинга мў^жа.иангаи топшириқя^ жойлардаги имкониятга, ўқуачи.чари!//!, ' қзтиқши/л! ви силарига УрР гпанлаш керак. Заруратга қараб, мусобақаларнинг соин/ш кўпайтириши камайитириши, осонлаштириши еки қишнлаштириши м^мкт.

7-§. Ўқувчиларни биллиш фаолиятини такомиллаштиришга йўналтирилган тарбиявий ишлар

(умумий ўрта мактаб, ЎМКХТМ, ОТМ талабалари, малака ошириш ваК< тайёрлаш курслари тингловчилари ҳамда болалар ё'Л и дам олиш оромгоқлари тарбияланувчилари учун)

Пресс-анжуман. Пресс-анжуманни ўтказиш учун шарҳловчилар, депутатлар, ветеранлар, турли соҳа мутахас маданият, санъат ва спорт ходимлари таклиф этилиши ёки тайёргарлик кўрган сиёсий шарҳловчилар ўтказишлари мақсадга м Уларга олдиндан (ёки учрашув вақтида) ўқувчиларни қизиқтирган

берилади. Саволларни махсус пресс-гурух. аъзолари беришади, Еяшжуманга таклиф этилганлар беради.

«Ким ошайди?» бирор мавзуни яхши билиб олишнинг очик
• си чир- Масалан, "Республикамизда қандай шифобахш ўсимликлар
(О^ «двтомашиналар русумларини айтинг", "Ер шарида қандай миллат
бор- ' шайди?" ва ш.к.лар. Аукционни мавзуга мос соҳа эгаси олиб
у савол билан аудиторияга мурожаат этади. Аукционни олиб
ни қўлида ёғоч болғача бўлиб, у хар чиқишдан сўнг "Ким оширади?"
^ йпайди- Агар қўшимча бўлмаса, болғача билан столга уради ва бу
' днинг жавобларини тўхтатиб, кейингисига ўтади.

фантастик лойиҳалар танлови. Танлов қатнашчилари расмлар,
малар схемалар, диаграммалар, компьютер графикалари, слайдлар,
воматериаллар ердмида танлаган мавзу асосида тайёрланган фантастик
Йиҳаларини тақдимот киладилар. Тақдимот якка ёки гуруҳ тартибда
-«икззилади. Масалан, "Бизнинг ўқув масканимиз 2050 йилда", "Денгиз
тубидаги шаҳар-Атлантида", "Қуёш энсргияси инсонга", "Планеталараро
йулловчи кемалар" ва ш.к.лар лойиҳа мавзуси бўлиши мумкин. Лойиҳалар
тақдимоти ту!агач, саволларга жавоблар берилади, оппонентларнинг
чиқишлари бўлади. Эпг яхши илмий-фантастик лойиҳалар диплом ва
мукофотлар билан таедирланади.

Жумбоқлар бозори. Иштирокчиларнинг қизиқарли жумбоқларини
топиш ва сотиб олиш мусобақаси. Жумбоқни сотиб олиш учун янги бир
жумбоқ айтилиши керак. Бу бозордаги жумбоқлар хар хил: расмли, оғзаки,
ёзма, прсдмстли, компьютерли, кўрғазмали, ижодий ва хоказо.

Адабий қариавал. Турли бадий адабиет қахрамонлари костюмини
тайёрлашга ва ҳимоя қилишга, образга киришга ва уни ҳимоя қилишга
йўнаштирилади.

Дунёнинг етти мўъжизаси. Ҳар бир гуруҳ дунёнинг етти
•"Уъжизасидан бирини олиб, материаллар тўллайди. Бошқаларни
'иштиради, саволларга жавоб беради. Тайёргарликка бир неча кун вақт
нади. Тўпланган материалларни гуруҳлар техникавий воситалар
Дамида таадимот киладилар.

'шонтириш мактаби. Ҳар бир кичик гуруҳ танланган мавзу бўйича
^арни ишонтириш бўйича топшириқ олади. Масалан, "Чекиш - умр
та ^Ў Қаракати қондаси - умр фойдаси", "Спиртли ичимлик -заҳар"

УБОБ

ПЕДАГОГИК ИХТИЛОФ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ДЕТЕРМИНАНТ (АНИҚЛОВЧИ)ЛАРИ

Педагогик ихтилофнинг ўзига хос хусусияти шундаки, бу^{ни} мақом (мавқе)га эга бўлган, турли ижтимоий гуруҳга мансуб тўқнашадилар. Спорт тили билан айтганда, тарбиячи тарбияланувчилар турли вазнликлар бўйича мусобакалашадилар. Тарй ' раҳбарнинг мақсади тарбияланувчини сигиш, унга ўз қарорини ўткази] балки, аксинча, унинг иродаси ва ошини мусчакхкамлаш, \ай* хиссиётлар уйғотиш ҳисобланади.

Педагогик ҳамкорликка ички (субъектив) ва ташқи (объектив) сабаб билан боғланган муайян ривожланиш динамикаси ҳосдир. Вақти-вақти б| ' юзага келувчи руҳий таъсирланиш мувоҷанат би.чап алмашилиб тўпя-Гуруҳлар ҳаётида ҳам мувоҷанат ва унинг бузилиш ҳолатининг алмаиияд туришши кузатиш мумкин бўлади.

Рухшунослик нуқтаи назардап *ихтилоф - эҳтиёжлар, йўналишда.а. цизиқлишнар ва фикрларнинг тўқнашутни и()одалайди. Ихтилофн? зиддиятдан *фарқовчи исосий бе:лги:шр* қарама-қарши чуришнинг *^исси жиддийлиги*, шунингдек, тарбиячи ва тарбияланувчиларнинг салбнғ кечинмалари - газаб, шаънининг таҳқирланиш, камситилиши, кўрқув. иафрат ва бошқа енгиб ўтиш гоят оғир бўлган жаҳднинг кескинлиги бшв ифодаланади.*

Ички ва ташқи зиддиятларни спгиб \иш ҳам тарбияланувчи, ҳаи тарбияловчиларнинг шахсий такомил манбаи бўлиб хи^тшат қилади. I

Назораг қилинувчи зиддиятлар мулоқот субъектларининг бир сифатий ҳолат (акдий, хиссий, иродалилиқ)дан бошқа сифапа ўчиш[^] имконият беради ва субъектлараро ҳамкорликни ривожлантиришга ижобин ёрдам беради.

Шахслараро зиддиятлар чуқур ва юзаки. уз«к на киска мудаатл' бўлиши мумкин.

Тарбиячининг тарбияланувчилар билан қундалиқ фаолияти мобай дуч келувчи турли зиддиятларни енгиш учуи, ундан юқори даража, мулоқот қилиш тажриба ва малакалари талаб отилали. Бундай малакалар • асоси бўлиб, **инсонпарварлик технологияларини** кўллаш, кўроналиқдан қочиш, тарбияланувчилар билан яқиндан мулоқот у х.исобланади. Агар тарбиячи томонлар орасидаги келишмовчили бартараф этиш йўлини изламаса, тарбияланувчилар ^ор^а муносабатларни бир-бириг а яқинлаштирмаса, юзага келувчи муамвд ҳамкорликда ҳал этишга йўналтирмаса, фикрда муштараклик излаЯ ҳолда шахслараро ихтилоф сақланиб қолавер;цм. Таро^{ни} ^{-^} тарбияланувчиларнинг вазифалари ва ижтимоий ролларидап бўлишига қарамай, уларни ҳамкорликдаги фаолият шакли уму**Ч туради.

йъект - субъект мавқеидаги тенг шериклик ҳамкорлиги таълим ва
•жаоаёнларини мустақил ўрганиш ва мустақил тарбиялаш билан тарбия

бирлаштириш имкон беради.
Бирлаштириш-юф келиб чиқиши учун, шерикларнинг карама-карши
пилган мақсадлари ва ҳолатларининг мос келмаслиги етарли эмас.
Йўлнинг учун, ўзаро муносабатларни кескинлаштирувчи педагогик вазият
бўчиши лозим. Бундай педагогик вазиятни ишга солиш механизмини
«кнашув» (лотинча *Inter se* - "нохуш воқеа", "ҳодиса") бажаради ва
ятли ўзаро ҳаракатларни вужудга келтиради. Бундай ҳаракат
копаги кўнгилсиз ташқи сигнал бўлиб, бунда томонлардан бири
нчисининг қизиқишларини чеклаган ҳолда ҳаракат кила бошлайди.

Тарбиячи ўзининг «Мен»ини тасдиқлашга интилиши низоли
иятларни юзага келишига субъектив омил бўлиши мумкин. Бу эса, унинг
•сбий заифлигини ва ночорлигини ифода этади. Ш.А.Амонашвили
педагогик низолар асосида ўқув-тарбиявий жараённинг муқаррар
мажбурийлиги сганини таъкидлайди, чунки унинг мақсади, мазмуни ва
ушбеётлари жамоатчилик томонидан берилади, унинг эҳтиёжлари билан
белгиланади. Фаолиятнинг таклиф этилаётган кўринишлари ва мазмуни, ўқув
тартиби (усули) тарбияланувчининг шахсий қарашлари ва эҳтиёжларига мос
кеямаслиги, шу сабабли, уларда норозилик ва қарши қаракатлар уйғониши
мумкин. Низоли вазият педагогик раҳбариятнинг қатъий талаби билан
кўчарилиши ҳам мумкин. У низоларни бартараф этишни тарбияланувчилар
билан бўладиган мулоқот табиатига боғлиқ қилиб қўяди.

Педагогик титиоф ҳамкорлиги фаолиятидаги зиддиятнинг ишъикоси
исобланади. У қанчалик мураккаб бўлса, ўзаро муносабатларнинг таркибий
қисмларга (дезинтеграция) ажралиш хавфи шунчалик кучайиб боради.

Тарбиячи ва тарбияланувчи орасида рўй берадиган ҳар қандай
туқнашув (низо)лар ҳам руҳшунослик нуқтаи назаридан бузувчилик
Даражасида бўлмайди. Зиддият қаби *ихтилоф* қам *ижобий* ва *салбий*
омонларни бирлаштиради.

Зиддиятларни бартараф этиши маданияти ҳамкор томоняарнинг "
иссий ва иродавий фаоллигини оширади, ўзаро муносабатларни янада «»ри
даражага кўтаради.

Педагогик ихтилоф мураккаб жараён бўлиб, унга объектив ҳамда
1 омиллар билан шартланган ривожланишнинг ўзига хос мантики

8ачия *Пило Ф*и юзага келтирувчи ҳолатларнинг* мажмуи сифатида низоли
Ишъикоси *Та*ркибига ихтилофнинг *объекти, предмети, субъекти,* яъни унинг
ташқи *Ила*ри қиради. Мунозара *объекти,* улар томонидан қандайдир
чандай *и*си *Ф*и*ида идрок этилади. Бу - тарбиячи ва тарбияланувчи ҳар
локот лаҳзасининг расмий, қатъий белгиланган ва эркин томонлари

011[1оц, *и*н. *Ихтилофда вазиятни шахсан мушоҳада* этиш ва
хослиги *Г* ҳаракатларни устун келади. Идрок этишнинг субъектив ўзига
•ЗДрийтлардан хабардорлик, ўз-ўзини баҳолаш, шахсининг рухий

Ўзига хослиги, мавке, ёш, мос ҳисси ҳолат ва ш.к. омиллап шартланган.

Вазиятни даъво қилиш ва кизиқишларни қаноатланчиришга содувчи ихтилоф сифатида англаш - хафагарчилик, камшилиш, Та каби зиддиятни уйғотувчи, шеригининг *номақбул ҳаракатлари*ци ^ кескин қиссий кечинмалар тарзида содир бўлади.

Ҳар қандаи гатшофли вазтт пизога ашанмайди. Агар ^Я вазиятини *можаро юзага келгунча* ўзгартирилса, тўқнашувни жуда кам *, *йуқотиш* билан енгиб ўтиш мумкин. Ихтилофли вазшпларни ўзгартип усуллари аинан уни ҳал этиш усуллари бўлиб ҳам ҳисобланади. Тўқ^{На}, уни юзага келтирган ҳолатни бартараф этиш билан йўқолади.

Шахс томонидан юзага келтирилган ихтилофли вазиятлардац ташка! узлуксиз ихтилоф *манбалари* сифатида кўринувчи *объектив ишидоЛ* вазиятларни алоҳида ажратадилар.

Ихпшоф субъектларининг муомаладап таъсир.-ишиши рапг-бт бўлиб, уларнинг шахсий хусусиятлари билан узвий боглик. Вупдай хусуд сифатида очик, ёпик (яширин) ва суст эътирозлар чиқиши мумкин.

Тарбияланувчтар ихтилофли хулқининг асосий шакллар куйидагиларни киритиш мумкин:

- кншнншм гашига тегадиган ҳаракатлар ва қилнклар (педата талабларни инкор қилиш, тарбиячи фикрига кизиқмаслик, машгулотл^ катнашмаслик);

- суст норозилик (индамай узоклашиш, хафалик, кў^ сшлари);

- игвогарлик ҳаракатлари ва қилиқлари («илмоқли» савол бегараз шўхлик қилиш ва тарбиячини ноқулай ахволга кўювчи шафқат^ қилиқдар).

Педагогик жараёнда тарбиячи ва ўқувчи ўртасида турли низолар кслиб чиқишига нафақат тарбияланувчи, балки тарбиячининг ўзи * сабабчи булиши мумкин. Униш- низони ючага келтирувчи феъл-атвориЯ ўзига хос турларга эга. Бу турлар қаторига куйидагиларни киритиш мумкй кўполлик, ўқувчи шаънини оёқ ости қилиш, лақаб кўйиш (масав «бсфаҳм», «дангаса», «иккичи» ва ш.к.лар);

ўқувчиларни жамоат олдида обрўсизлантириш, ншопкш сирлар ошкор қилиш; қилинган танқидни қабул қилмаслик;

шахсни яширин тарзда камситиш (киноя қилиш, масхаралаш);

гаразли муносабат (ўқувчиларни «севимли»лар 1^а «гуноккор» ажратиш);

педагогик ахлоқ-одоб мсърларининг аянчли тарзда бузи (масалан, кимгадир исмини айтиб, мулойим муносабат, бошқалар^ фамилияси оркали расмий муносабат кўрсатиш); тўғридан-тўғрий («Мен айтдимми, демак, бажаришинг шарт!»): бсвосига ски оил муносабат;

қасос оlnш («Сснга бори - шу», «Мсн огохдаптиркш ^дим. ^а- кулок солмадинг»);

" китиш («*-С1 хали пресулана^ан», • су^импш
унутма», «Бу гаплардан отанг хабар топса, ўйлайманки, хурсанд

Е.Ўо: '

„миг аклий, ахлоқии жихатдан устунлигини намоиш этиш
узИНИШ

«7\ш\нмаиман. оддии нарсаларнинг ҳам фаркига оормаисан»,
^ешингда мен...»);

ибияланувчиларнинг ўқишдаги ютуқларига лоқайдлик оилан

кара^[1] гаплашмаслик Гпўм" чиқиш);

ки юзламалик, сўз билан ишнинг мос келмаслиги, жазолаш учун ш_пахс
(синф рақбари, ота-оналар, маъмурият) номидан фойдаланиш; !!вчини
яккалаб куйиш (бошка гуруҳга ўтказиш).

Тарбия иши мобайнида амалга ошириладиган ҳамкорликдаги
тилофларнинг олдини олиш, тарбиячининг ўқувчилар билан педагогик
ихатдан мақсадга мувофиқ муносабатларни урнатилмаҳорати билан
ииланади. Бу мураккаб жарасн, нупки тарбиячи ўзига булган турли-туман:
^жобий ва салбий, тескари ижобий, тескари салбий, локаид-киёфасиз каби
муносабатларга гўкнашади.

Ихтилофни фақат и/кобий муносабатгина бартараф этиш мумкин.
Шундай муносабатгина юзага келувчи шахслараро зилдиятларни осонлик
билан энгишга имконият бсради, чупки бунда тарбиячи ҳам, ўқувчилар қам
мақсад сари имтилишда ҳамкор сифатида бирлашадилар. Келишмовчилик
вдмкорликдаги изланишларини ва юзага келувчи муаммоларни бартараф этиш
имкониятларини яратилгини ҳам мумкин.

Салбий муносабат, шў₅ҳасиз₅ ихтилофни юзага келтиради.
Тарбиячининг ёқтирмаслик, салбий муносабат каби ўқувчиларнинг
хислатлари мулоқот чогида доимий кескинликни вужудга келтиради. Бундай
\олатда укувчиларниш хулқий тал»сирланиши жараёнга мос бўлмайди.
"ларнинг рақибларга каби карашларини энгиб ўтиш ва ишонч, қурматларини
йониш учун тарбиячига чидам, кагъият, доимий тахлил зарур бўлади.

Тескари ижобий муносабат мобайнида, гарчи ўқувчиларда тарбиячига
коатан симпатия (ёқтириш), антипатия (ёқтирмаслик) оралигида
йаниш сезилиб турса қам, ҳамкорлик қилиш учун реал асос мавжуд
Ди. Ихтилофни бартараф этишда тарбиячига одоб, чидам, катъийлик
Г^Га ёрдам беради.

ёскари салбий муносабат яширин хавфли бўлишига қарамай,
II ишларда амалга ошириладиган ҳамкорликда келишув ва бирлашув
'глари мавжудлигини инкор этмайди. Тарбиячига ўқувчилар билан
"ш ва ҳамкорлик қилишнинг самарали усулларини топиш, уларнинг
^езо Г^{ГОМ}энларини кучайтириш, нотўғри тушунчага эга бўлишни ва
Икни энгиб ўтишга ёрдам беради.

\у_н ^ Чил_ларнинг гарбиячига бўлган локаидлик, мужмаллик
^имдан бузувчилик вазифасими бажаради. Уқувчидаги '^-[ац'
Ка_зифияти, қиссий турғунлик ташқи томондан кутилмаган тажовуз Р«ашиш
имкоиниятига эга.

Тажрибаларнинг натижаларига кўра шахслараро ихтилофлар педагогик мулоқот чоғида рухшунослик услуби билан ҳал этишнинг ўзига боғлиқлиги аниқланган.

Авторитар услуб тарбиячига ўқувчи томонидан, унинг ҳолати қадқилинган тақдирдаша ихтилофдан чиқиш имкониятини берадмзгарувчан (беқарор) услуб тарбиячининг хиссий ҳолати билан боғлиқлиги туфайли синфда асабий вазиятнинг юзага келишига имконият яраталц **Бетараф услуб** ташки хотиржамлик билан тавсифланса-да, чуқули ихтилофларни ҳал этишни қийинлаштиради. **Хайрихоҳ услуб** - ниҳоятда хайрли (муваффақиятли) бўлиб, тўқнашувни енгил, тез ва оқилона бартараф этиш имконини беради. **Жалб қилувчи (чалғитувчи) услуб** авторитар услубнинг акси сифатида ҳам низоли бўлиб тавсифланади, мулоқотнинг шахсий аҳамиятини биринчи ўринга суради.

Педагогик мулоқот раҳбари ва буйруқ беришга вақолатли бўлган тарбиячи - ўқувчилар билан бўладиган ҳар қандай тўқнашувнинг натижаси учун жавобгардир.

Педагогик Мулоқот чоғида юзага келувчи зиддиятли ҳолатларнинг олдини олиш, мулоқот иштирокчиларининг ўзаро муносабатларни уйғунлаштириш, тарбиявий ҳамкорлик услубини демократлаштирию ва инсонпарварладатириш орқали таъминланади.

1-§. Узаро ихтилофларни бошқариш технологияси

Педагогик ихтилофларни бошқариш педагогик жараёнда содир бўлиши мумкин бўлган мулоқот мушкулликларни олдиндан кўра билиш, ўз вақтида унинг олдиши олиш чораларни кўриш, зиддият кескинлашувининг объектив ва субъектив сабабларни аниқлаш ва уларни асосан равишда бартараф этишдан иборат.

Педагогик ихтилоф сифатида охишта ўтаётган жараёнга куйидаги **босқичлар** хосдир:

- 1) зиддиятларнинг пайдо бўлиши;
- 2) уни англаб этиш;
- 3) кескинлашиш;
- 4) тартибга солиш йўллари излаш;
- 5) ҳал этиш.

Ихтилофни муваффақиятли енгил ўтишнинг стратегиявий ва тактикавий бирлиги сифатида бошқариш муқобил технологиясини танлашни кўзда тутати. Стратегия тарбиячининг узок муддатли тарбиявий мақсадларини амалга оширишга йўналтирилган тамойилий-хулқий йўлини белгилаб беради. Тактика унинг таркибий қисми сифатида бевосита ўзаро ҳамкорлик мажмуини, муайян ихтилофли вазиятда педагогик таъсир доирасини танлашни белгилайди.

Стратегия ва тактика мавжуд вазиятни ҳар томонлама таҳлил қилиш, субъектларнинг ўзига хос шахсий хусусиятлари, ихтилофнинг объекти ва предмети хусусиятларини ҳисобга олиш билан белгиланади.

Ўзаро ихтилофларни бошқаришнинг: *мослашиш, бош тортиш, мўъожа киши, ҳамкорлик, устун бўлиш* каби педагогик стратегия

оларини ажратиш мумкин.

Тарбиячи мулоқот маданиятининг ёркин кўрсаткичидан иборат бўлган *оғик* *цазокат*, унинг тарбияланувчилар билан содир бўладиган ўзаро тлийларни енгиб ўтишнинг универсал куролидир.

Тарбиячининг касбий хулқининг мезони сифатидаги *назокатнингўзига ясихати*, унинг кўлланиш соҳаси *мулоқот бўлиб ҳисобланишидадир*. чокат тарбияланувчилар билан ўзаро тарбиявий муносабатларни ўрнатиш лпги бўлиб майдонга чикдди. Педагогик мулоқот жараёни тарбиячидан *ли* даражадаги мулоқот муаммоларини асосли ҳал этишни талаб этади. Казокат тарбиячини кўпол касбий хатолар йўл кўйишидан химоя қилади.

Педагогик тоифа сифатида назокат мураккаб таркибга эга. Унинг асосий таркибий қисмлари сифатида руҳий, ахлоқий, эстетикавий, инструментад ёки технолоциявги жиҳатларни кўрсатиш мумкин.

Педагогик мулоқотлар - вазмин, ихтилофсш қамкорликдир. Шунинг учун, у ўзаро зиддиятларни бартараф этиш билан зхтиёжлар, ҳиссиётлар, фикрлар, интилипдлар ва мақсадларнинг доимо юзага келувчи номувофиклиги билан алоқадордир.

Тарбиячининг мулоқот билимдонлиги ўқувчининг шахсий ривожланишини такомиллаштириш жараёнида содир бўладиган зиддият ва ихтилофларда, кўнмаслик, кулоқ солмаслик, бўйсунмаслик ҳолатларида, уни онгли равишда куч ишлатишдан тийилишга олиб келади. Муҳими - мулоқот кескинлашган вақтларда қарор қабул қилиш, турли педагогик технологиялардан ижодий фойдаланиш маҳоратидир.

2-§. «Зиддиятларни ечиш услубингиз» тренинги

(малака ошириш ва қайта тайёрлаш курслари тингловчилари учун)

Тренингмақсади:

- ҳар бир катнашчига зиддиятни ечишда ўз услубини топишга ёрдамлашиш;

- тарбиячида зиддиятни ечимини шлаш ва аниқлаш малакаларини шакллантириш.

Тренингдан кутиладиган натижа: ҳар бир ўқувчи зиддиятларни •*ишда ўз услубини аниқлайди, тарбиячи ўқувчилар ва уларнинг Ддиятларга муносабатларини билиб оладилар.

Тренингни ўтказиш тартиби. Машгулот бошланишда тарбиячи тирокчиларни тренинг ўтказиш коидалари билан таништиради ва у учта ^{1с}Кичдан иборатлигини айтади.

оиринчи босқичда ҳар бир катнашувчи алоҳида карточка олади ва уни тартибда тўлдиради, *иккинчи босқичда* ўз ишининг натижалари билан аларни таништиради ва *учинчи босқичда* натижалар бўйича умумий ^{ас}лаҳатлар беради.

Тушунтиришда сўнг тарбиячи ҳар бир ўқувчига қуйидаги маъмулдаги карточкани таркатади.

1-карточка. Зиддиятларни ечишда Сизнинг услубингиз...

Карточканинг пастдаги сатрларига ёзилган бўлимлар ўқилганда сўнг шу ёки бошқа ҳулқ Сизга ҳам тааллуқлими ёки тааллуқли эмаслигини кўрсатинг ва жавобингизга мос равишда керакли балли кўйинг (жавоб вариантлари: тез-тез - 3 балл, баъзан - 2 балл ва камдан-кам - 1 балл).

1. Сиз зиддиятли ҳолатларда, масалан, уришганингизда ўзингизни қандай тутасиз?

2. Душманнинг нуқтаи назарини тушунишга ва у билан ҳисоблашишга ҳаракат қиламан.

3. Ечимни излайман.

4. Охиригача ишонмасамда, ноҳақ бўлишим мумкин, деб ўйлайман.

5. Душманидан қочаман.

6. Нима бўлса ҳам, ўз мақсадимга эришишни хоҳлайман, шунга интиламан.

7. Мен нимани маъқуллаймаман-у, нимани мутлақо маъқулламаслигимни аниқлашга ҳаракат қиламан - бу зиддият майдонини торайтириши мумкин.

8. Мурасага келаман.

9. Енгиламан.

10. Мавзунга ўзгартираман.

11. Ўз мақсадимга эришмагунимча енгилмайман.

12. Зиддиятнинг келиб чиқиш сабабини аниқлаш (тушуниш)га ҳаракат қиламан.

13. Озгина ён босаман ва бошқа томоннинг ҳам ён босишига туртки бераман.

14. Тинчликни таклиф қиламан.

15. Ҳаммасини ҳазилга буришга ҳаракат қиламан.

Энди қўйилган балларни саволларнинг тартиб рақамига биноан чизмага туширинг.

А	В	С 3.	Д	Е 5.
1.	2.	8.	4. 9.	10.
6.	7.			
11.	12.	13.	14.	15.

Қайси устундаги умумий балл энг юқори бўлди? Бу Сизнинг зиддиятларни ечиш услубингизга қўйилган баллдир.

Ўқувчилар карточкаларни тўлдириб бўлишгач, тарбиячи машғулотнинг иккинчи босқичига ўтади ва 2-карточкани таркатади. Бу карточка орқали ҳар бир ўқувчи устунларга қўйилган жавобларнинг умумий балли энг юқори бўлади ва кейингиларига қараб, зиддиятларни ечиш услубларини аниқлайди ва шунга тегишли бўлган тавсиф билан танишадилар.

2-карточка. Зиддиятларни ечишда Сизнинг услубингиз (аниқлаолинг):

А - «каттиккул» услубига мос.

Сизнинг фикрингизда ҳеч қандай хато ва камчиликлар йўқ, ўз нуқтаи
назарингизда ҳимоя қиласиз ва охиригача ўз фикрингизда турасиз.

В - «қелишув» услуби.

Сиз ҳамма вақт қелишиш мумкин, деган фикрга амал қиласиз. «Икки
бош биттадан афзал» мақолига риоя қиласиз. Бақс пайтида Сиз
альтернатив (яна бошқа) фикр таклиф қиласиз. Иккала томонни
қониктирадиган ечимни излайсиз.

С - «муросавий» услуб.

Бошиданок сиз мурасага розисиз.

П) - «юмшоқ» услуб.

Ўз душманингизни юмшоқлик билан енгасиз. Душманинг фикрини
маъқуллайсиз, ўз фикрингиздан қайтасиз. , **Е - «кетувчи»** услуб.

Сизнинг ақидангиз вақтида кетиш. Сиз ҳолатни
чиғаллаштирмасликка ва очиқ тўқнашувга сабаб бўлувчи зиддият рўй
бермаслигига ҳаракат қиласиз.

Кўпчилигингизга зиддиятли ҳолатларда турли усулдаги ҳуққ хосдир.
Раҳбар билан бўлган зиддиятда биз «кетамиз»; уй ва шахсий муаммоларини
ечаётганда эса, охиригача ўз фикримизда турамыз.

Зиддиятларни ечишнинг бешта турининг ҳар бири аниқ ҳолатларда
ўзининг плюс ва минусларига, яъни ижобий ва салбий томонларига эга.

«Қаттиққўл» услуби - ўзингиз ҳақ эканлигингизга ишонч ҳосил
қилмаган ва асослашга вақт бўлган, тез ҳаракат қилиш зарур бўлган ҳолларда -
яхши услубдир.

«Қелишув» - иккала томон учун ҳам фойдали, зиддиятни ечишга
ёрдам беради, бақслашувчилар орасида самимий муносабатни сақлайди.

«Муросавий» - икки турли кучнинг тўқнашувини олдини олади.
Душман фикрини маъқуллаб, кўп нарса ютказилмайди.

Услубларнинг охириги иккитасининг мазмуни ўз номларидан аён бўлиб
турибди.

Албатта, келтирилган тест натижалари ўқувчи ҳуққини олдиндан
билиш учун асос бўлади ёки шундай бўлиши шарт деб айтиш кийин, лекин
Сизнинг муаммоларингизнинг, зиддиятли ҳолатларингизнинг баъзиларини
ёқинда ёрдам бериши мумкин.

Машгулотнинг учинчи босқичида тарбиячи ўқувчилар билан
Утказилган тренинг тўғрисида фикр алмашади, муҳокама қилади ва
*УНлайди.

УЎБОБ

ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЎТКАЗИЛАДИГАН ТАРБИЯВИЙ АМАЛИЙ-УСЛУБИЙ СЕМИНАРНИ ЎТКАЗУВЧИ ТАРБИЯЧИЛАРГА УСЛУБИЙ ТАВСИЯЛАР

Таълим муассасалари тарбиячилари учун тренинг машғулотларини ўтказиш бўйича бериладиган услубий тавсиялар педагогик технологиялар асосида ишлаб чиқилган, яъни натижаларга оддий ўқитиш йўли билан эмас, балки машқлар, тренинглар йўли билан ўргатиш орқали эришиш кузда тутиладиган. Тарбиячилар машққа ўрганган технологияларда ва қўшимча материаллардан ўзларининг амалий фаолиятларида фойдаланишлари мумкин.

Баён қилинадиган услубий тавсияларда таълим муассасалари тарбиячиларини тарбиявий ишларга жалб этиш, уларни таълим муассасаси фаолиятига тайёрлаш, тренингларни ташкил қилиш ва ўтказиш, тренинглар тайёрлаш ва тренингларни ўтказиш бўйича маслаҳатлар, шунингдек уларга қўйиладиган талаблар ўз аксини топган. Тез ва самарали ўқитиш курси дастурида ҳам бир тренингнинг мақсади, мазмуни, қилинадиган натижалар, тренингни ўтказиш босқичлари ва тузилиши очиқ берилди. Ҳар бир тренингни ўтказиш услуби турлича ва унинг самараси тренингнинг машғулоти ўтказишга аввалдан тайёргарлигига ва мазкур қўлланмадаги тавсияларни яхшилаб ўзлаштирилганлигига боғлиқ бўлади.

1-]. Таълим муассасаларида ўқув семинарини тайёрлаш ва ўтказиш

Ўқув семинарини ташкил этишда ва ўтказишда унинг ташкилотчилари ва тренерлари ўз фаолиятларини бир неча кун (ёки hafta) олдин тайёргарлик ишларидан бошлашлари лозим. Қўйида тренер-тарбиячининг ўқув жараёнини ташкил этиш олдидан зарурий тайёргарлик ишларини амалга ошириш йўллари кетилади.

Ўқув жараёнига тайёргарлик:

- ўқув-семинар вазифаларини аниқлаш;
- тингловчилар учун рағбатлантирувчи омиларни ва унга қўйилган талабларни аниқлаш;
- имконият ва шароитлардан келиб чиққан ҳолда, тингловчилар учун қулай ўқув вақтини режалаштириш;
- ўқиш ўтказиладиган жойни тайёрлаш ва зарурий жиҳозлар билан таъминлаш;
- баҳолаш варақаларини тайёрлаш;
- ўқишдан қўйилган натижаларни аниқлаш;
- фаолият турларини ва ўқув жадвалини тайёрлаш;
- ўқув жараёни учун зарур бўлган материалларни топиш ва тайёрлаш (ватман, экран, магнитли хона тахтаси, проектор, магнитофоно^ видеоматериаллар, фломастерлар, маркерлар ва қоказо).

Тарқатма материалларни тайёрлаш (дафтар, блокнот, девонхона ашёлари, ишчи коғозлар, қаламлар, ўчиргичлар):

- режалаштирилган мавзу ва қўтилган натижаларнинг мос келиши;
- тингловчиларнинг қўйинчалик ҳам тренинг машғулотида фойдалана олишлари учун зарур бўладиган материалларни тайёрлаш ва киритиш;

- барча тингловчилар учун етарли миқдорда материалларни тайёрлаш;
- барча тингловчиларнинг исми, фамилияси, манзили кўрсатилган рўйхат ёки зарур бўйруқни тайёрлаш керак.

Материаллар ва асбоб-ускуналар:

- ватман ва экран;
- маркерлар, фломастерлар ва бўр;
- ручкалар ва қаламлар;
- қанчилар ва елим ёпишгиргич;
- коғоз ва кистиргич;
- тарқатма материаллар, китоб ва услубий материалларни намойиш этиш учун мослама, флипчарт;

- магнитофон (кассеталар), видеоматериаллар;
- видеомангнитофон (телевизор), проектор, слайдлар.

Ташкилий масалалар:

- семинар машғулоти ўтказиладиган жойнинг ўқувчилар жойлашишига етарли эканлигига ишонч ҳосил қилиш;

- хонада тингловчиларнинг ҳамма нарсани яхши кўра олиши, эркин ҳаракат қилиши ва қатнашишлари учун шароит яратиш, хона ичидаги парсаларнинг машғулоти ўтказиш учун ҳалақит бермаслигини текшириш;

- хона ичида ва ташқарисида шовқин даражасини текшириш;
- асбоб-ускуналарнинг ишлашини текшириш: товуш тизими, экран ва хоказо.

Ўқиш жадвали:

- кириш (тингловчиларни ўзаро таништириш);

- **танаффусларга** мос вақт;

- тушлик вақти;

- барча хоналарнинг жойлагуви билан танишиш;

- машғулотлар вақти;

- баҳолаш вақти.

Ўқишга бир кун қолганда:

- ёрдамчи-тренерларни машғулотига тайёргарлигини яна бир бор текшириш;

- дафтар, тарқатма материаллар, коғоз ва бошқа материалларни текшириш;

- тарқатма ва бошқа материалларни мажмуалаш;

- хона ва асбоб-ускуналарнинг тайёрлигини, узатгич симлар, керакли техникавий воситалар созлигини текшириш.

Ўқиш кун:

- хона ҳароратини текшириш;

- материаллар турларини ташкил килиш ва тайёрлигини текшириш;
- товуш тизимининг ишлашини текшириш.

Ўқишдан кейин:

- ўтказилган тренинглар бўйича ўқув-семинар тингловчиларининг якуний фикрларини билиш учун сўровнома ўтказиш;
- ўқув-семинар тингловчиларининг кейинги фаолият режасини тузиш;
- ўқув семестри даврида мониторинг ўтказилишини ташкил этиш.

Тренер тарбиячининг фаолияти ва унинг касбий имиджи. Тренерлар хақида гап юритилганда, доимо тренингда берилаётган материал муҳимми ёки тренерми? каби баҳсли савол тугилади. «Сценарий муҳимми ёки актёрми?» деган саволга жавоб бериш каби, бу саволга ҳам жавоб бериш қийин. Лекин, агар материал ҳам, тренер ҳам юкори даражада бўлса, ўқитиш, албатта, муваффақиятли бўлиши мукаррар.

Тренернинг вазифаси. Тренер - тингловчилар учун бир неча ёки барча ўқув тренингларни ржалаштирувчи ва амалга оширувчи экспиртдир. У бир вақтнинг ўзида барча «музыкачиларнинг қузатувчиси, ансамбль Йўналиши ва назоратини қўллаб-қувватловчиси» оркестр раҳбаридир.

Тренер бутун ўқув жарасни мобайнида бирданига жараеннинг қуйидаги 10 та йўналиши (аспекти) мавжудлигини назарда тутиши керак:

1. Бу ерда шу пайтгача айтилиб бўлган нарсалар.
2. Айтилганлар орасида алоқа борми?
3. Бу алоқа енгил ва мазмунли бўлиши керак.
4. Ҳар бир тренингнинг бош гоёси қандай?
5. Янгиликни аудитория қандай қабул қилади:
  - янгиликни тушунади, давом этгириши мумкин;
  - агар кўп нарсалар тушунарсиз бўлса, тушунтириш учун қандай услублардан фойдаланиш мумкин: саволларми? Буйруқ учун машқларми? Тренер томонидан келтирилган мисоллар кўплигимми? Гоё ва фикрларни тасдиқловчи кўргазмалар, ранглар билан безатилган плакат ва расмларми?
6. Муҳокама қилаётган асосий гоёни таъкидлаш учун қайси услуб самарали ва ксиинги мавзулар учун қайсиниси кўпроқ тўғри келади? Услубларни мўлжалланган натижага олиб келадиган ва турли-туман танлаш лозим.
7. Тренинг давомида иштирокчиларнинг қизиқишини ҳисобга олиш (улар визуал, оғзаки ёки экспериментал бўлиши мумкин).
8. Белгиланган вақт чегараларига амал қилиш.
9. Машгулот иштирокчиларига яратилган қулайликлар.
10. У режанинг қайси босқичида турибди? (танаффус яқинми, барча қўйилган вазифалар бажарилдими?). Ундан ташқари, тренерлар бу вазифаларни қачон биттасидан иккинчисига ўтишлари ва қачон бирданига бажариш кераклигини билишлари лозим.

Тренер - тарбиячининг фаолияти қуйидагилар билан белгиланади: >

Семинарни ўтказиш тартиби ва дарс жадвалини тайёрлаш (жадвал).

> Танланган мавзу бўйича гуруҳ билан муҳокама қилишни олдиндан лойихадаб олиш.

> Тушуниш қийин бўлган мавзу, тушунчалар, атамаларни кайтадан ўшунтириш.

> Яқуний мулоҳаза қилиш.

> Қўллаб-қувватлаш ва барча тингловчиларга руҳий қуч-қувват бериш.

> Инсонларни ва уларнинг гоёларини қабул қилиш.

> Ҳамма гоёларни ўрганиб чиқиш.

> Ҳар бир тингловчига етарли шароитни яратиш.

> Гуруҳ жараёни бўйича қарор қабул қилиш, фикр билдириш.

> Ҳамиша ижодий кайфиятда бўлиш.

> Гуруҳ қабул қилган қарорни таққослаш ва қарорни тўғри тузишга ёрдамлашиш.

> Гуруҳ томонидан қабул қилинган қоидаларни тартибга солишга қўмаклашиш.

> Гуруҳ қўйилган мақсаддан четга чиқиб кетган ҳолларда, вазиятни кайтадан тушунтириш.

> Тренер-тарбиячининг вазифаси гуруҳни аниқ бир фикрга келтириш, аниқ хулоса чиқариб, муҳокамага эршиш.

> Тренер-тарбиячи - гуруҳ аъзоларининг ўзаро фикр алмашишлари ва ўқитиш жараёни самарадорлигини оширишнинг ташкилотчисидир.

> Тренер-тарбиячи барча гуруҳлар ишининг самарадорлигига жшобгардир, у бирон-бир гуруҳга ёки яққа шахсга ён босмаслиги лозим.

>- Тренер-тарбиячи ҳар бир муҳокама жараёнида муаллақ ҳолатда бўлиши керак ҳамда ўзининг фикрини ўтказишга ҳаракат қилмаслиги лозим.

Шундай қилиб, *тренер-тарбиячи фаолиятининг асосий мазмуни -ўқув-семинар тренингда мақсадга эришиш учун берилган аниқ тотириқ итрофида гуруҳ аъзоларининг ўзаро ҳамкорлигини ташкил қилишдан иборат.*

Фойдали маслаҳатлар (ёндашув):

> Ҳар бир кишининг бирон фойдали фикр кўша олишига ишонч ҳосил қилиш;

> Ҳар бир гуруҳ ўз муаммосини ўзи хал қила олишига ишонч ҳосил қилиш;

> Ҳамма тингловчиларнинг кизиқишларини ва талабларини ҳурмат ёсиш;

> Энг муҳими, жараённинг ўзи эканлигига ишонч ҳосил қилиш.

Зарарли ёндашувлар:

> Кишилар ва уларнинг қарашларини танқид қилиш;

> Гуруҳ билан келишмасдан туриб, хулоса чиқариш;

>• Гуруҳ хоҳишига қарши уларни бирон **инши** бажаришга мажбур қилиш;

> Ўзини жуда қўп гапириши;

> Гуруҳни ўзи хулоса чиқаришига ундаш.

Топширик қанчалик тўғри бажарилаётганлигини билиш учун ҳар бир тингловчининг олдига келиб туринг, бажарайтган иши билан қизиқинг.

1.2. Тренерларга масляҳатлар

Саволларга жавоблар:

- тўғри бўлиши керак;
- иккиланмасдан ўйлаш учун вақт сўранг;
- саволга кўникиш ва вақтдан ютиш учун саволни бошқача шакллантиринг;
- гуруҳда берилган саволлар бўйича, уларга ўз фикрларини оиддиришни таклиф қилинг;
- саволларга жавобни билмаслигингизни тан олишдан қўрқманг;
- Сизни жавобингиз тўғри қабул қилинганлигига ҳамиша ишонч ҳосил қилинг.

Кўшимча маълумот олиш учун саволлар қўйиш қобилияти:

- саволни биттадан беринг;
- саволлар қиска ва аниқ бўлсин;
- очик саволлар беринг (яъни, изоҳлар билан тўлиқ жавоблар талаб қиладиган);
- мазмунини чуқур ўрганинг;
- жавобга вақт беринг;
- суҳбатдошингиз ўйлаб кўриши ва Сизга кўпроқ маълумот бериши учун хотвжамлик билан сукут сақланг;
- қабул қилишни текшириш учун саволлар беринг.

Фаол эшитиш қобилияти:

- қулай муҳит яратинг;
- имо-ишора, пантомима, тана "тили" ёрдамида ўз диққатингизни гаъқидланг;
- кўриш алоқаларидан керакли даражада фоидаланинг.
- бир оз ўзгартириб, ифода қилинг;
- асосий гоя бўйича ўз мулоҳазаларингизни билдиринг.
- изоҳловчи саволлар беринг;
- асосий ҳиссиётлар бўйича ўз мулоҳазаларингизни билдиринг;
- қискача қилиб, асосий гояни тушунтиринг.

Жавоб бериш қобилияти:

- ўзига хос хулқни тенглаштиринг;
- ўзига хос хулқни тасвирланг;
- бу хулқнинг таъсирини тасвирланг;
- ушбу хулқ пайдо қиладиган барча ҳиссиётларни тасвирланг;
- хулқни таҳлил қилишни гуруҳдан сўранг;
- барча гуруҳ бир нарсани тушунганига ишонч ҳосил қилинг;
- ижобий нуктаи назарни қабул қилинг.

1.3. Тренингни ўтказиш услубиёти

А. Тренинг олиб бориш малакалари.

Тренинг - мазмундаги янги бўлимлар ва янги услубиётларни катталарга ўқитиш учун интерфаол форматдир.

Новербал (сўзсиз, мимика, пантомимика, қараш ва хоказо):

1. Гапираётганингизда ҳар бир тингловчини кўз остингизда тутинг. Ҳаммага бир хил эътибор бсринг, Сиз гуруҳдаги баъзи одамларга хайрихоҳ бўлиб қолманг.

2. Хонада гуруҳнинг диққатини бузмасдан ҳаракат қилинг (тез-тез ва мақсадсиз юришлардан қочинг, шунингдек, гуруҳга ўзингиз кўринмайдиган жойдан туриб гапиринг).

3. Тингловчиларнинг бош қимирлатиши, табассуми ва хатти-ҳаракатлари ниманидир айтмоқчи эканлигига хоҳиши борлигига уътибор беринг.

4. Гуруҳ қаршисида туринг. Уқиш ва тренинг бошланганда ўтирманг (хотиржам, шу билан бирга мақсадли ва катъий бўлинг.)

Вербал (нутқий):

1. Саволларни шундай тузингки, тингловчилар гапирсин. Бунда Сизга очик саволлар ёрдам беради: «Сиз бу ҳақда нима дейсиз?», «Нимага?», «Қандай? «Агар? ва хоказо. Агар тингловчи «Ҳа», «Йўқ» деб жавоб берса, «Нега шундай ўйлайсиз?» деб сўранг.

2. Бошқа тингловчилар тасдиқланган фикрларга қўшилиш ёки қўшилмаслигини сўранг.

3. Уз овозингиз оҳангига эътибор беринг. Айниқса, тингловчилар ичида педагогик маълумоти бўлмаган кишилар бўлса, у ҳолда аста-секин ва аниқ гапиринг.

4. Тингловчиларни ўзингиздан кўпроқ гапиришга унданг. Узингиз ва тингловчиларнинг сўзга чиқиш вақтларини ҳисобга олиб боринг.

5. Ҳамма саволларга фақат ўзингиз жавоб берманг. Тингловчилар бир-бирининг саволларига жавоб бериши мумкинлигини унутманг. Бу Сизнинг захирангизни кўпайтиради. «Кимдир бу саволга жавоб бсра оладими?» деб сўранг.

6. Тингловчиларнинг фикрини уз сўзингиз билан такрорлаб, бир оз узгартириб, ифода қилинг. Бу Сизга гапирувчини тушунишингизни етарли даражада назорат қилишга имконият беради ва муҳокама саволларини тушунишни қучайтиради.

7. Баҳс умумлаштирилган натижаларини ҳар бир тингловчи унинг моҳиятини тушунишига ва тўғри йўналишда кетаётганлигига амин бўлинг. Бу қарама-қаршиликларни кўриш ва ҳулоса чиқариш учун қулай фурсатдир.

8. Шахсий тажрибангиз мазкур баҳсга мос келса, тингловчилар фикрларини мустаҳкамланг. «Бу менга ўтган йилги воқеани эслатади» - дейишингиз мумкин.

Б. Самарали тренинг ўтказишнинг таркибий қисмлари (унсурлари).

1. Жозиба (тингловчилар билан ишлашнинг ўзига хос ажойиб томони) тингловчиларнинг тренингга қизиқишини ўйготиш учун қиска баҳс бошлаш, саволлар бериш, тингловчилар фикрини чалгитувчи таъкидларни илгари суриш ёки қандайдир фаолият турини фараз қилиш. Ўқув-семинар тингловчиларининг дастлабки билимлари ва уларнинг ҳаётий тажрибаларини оғлашга ҳаракат қилиш. Тренинг аҳамияти нимадан иборат эканлиги сабабларини тушунтириш.

2. Тингловчилар учун натижаларни таъкидлаш. Тингловчилардан қандаи мақсад кутилаётганини аудиторияга тушунтириш. Тингловчилар тренинг натижасида: «Бу тренингдан кейин нималарни билишим ва нималарни қилишим лозим?» деган саволга жавоб беришлари керак.

3. Тренернинг ҳиссаси. Тренинг учун зарур дастлабки маълумотлар, зарурий билимлар (матн, маъруза, ҳужжатлар, ўқиш) ва бирор фаолият гуруҳи ўтказиш учун фан мазмунини намойиш қилиш.

4. Интерфаол стратегия - тренингнинг юрагидир. Интерфаол услубда фойдаланиладиган иш тартибини қискача баён қилиш. Интерфаол услуб - жамоавий муҳокамани ташкил этиш, фикрларни эркин айтиш, муҳокама, шхлил ва фаолиятни баҳолашдир, Умуман тренингдаги фаолиятнинг ушбу гуруҳда иштирокнинг барча қадамларини қилиб чиқиш. Гуруҳда ишлаш учун индик ва қиска изоҳлар бериб бориш. Тингловчилар тушунганяйқ даражасини мунтазам назорат қилиб бориш.

Тренингни яқунлашга вақт етиши учун, унинг ҳар бир қисмини диққат билан ташкил қилиш. Бу ерда тренингни ўтказиш учун мўлжалланган саволлар муқим аҳамиятга эгаллигини эътибордан четда қолдирмаслик. Тренер машқларни тингловчилар томонидан бажариш жараёнида топшириқларни тўғри бажарилишини кузатиб бориши лозим.

5. Дебрифинг (хулоса) бақолаш. Тингловчилар ўзлари ёд олган ва ўзлаштирган билим (Йўналиш)лари бўйича хулоса қиладилар, ўзлаштирган маълумотлар ва малақаларни бошқа ҳолатларда, ўқувчилар билан ишлашда қўллашни муҳокама қиладилар.

Бу тренингни баҳолаш ' қисмидан иборат бўлиб, бунда «Тингловчилар нимани ўргандилар?» саволига жавоб олинади. Тренинг ддвомида тингловчилар ўрганган ёки кўрсатган билимлари натижалар билан мос келиши текширилади.

В. Гуруҳ билан ишлаш ва уларга раҳбарлик қилиш.

1. *Муваффақиятли ишыаш учун жадал курс дастурини режалаштириш ва ташки қилиш.*

- Биринчи тренинг энг асосий ҳисобланади. Тингловчиларга ушбу тренингда ўзини яхши кўрсатиш ва муваффақиятга эришиш шароитини яратади.

- Янги тушунчалар, номлар биттадан киритилади. Тингловчилар бир неча дарс, тренинглар давомида янги иш тартиби билан танишадилар, шунингдек, ҳар хил ҳолатда ўзларини тутишни ўрганадилар.

- Мазкур тренинга ўқитишдан қутилган натижаларига жавоб берадиган интерфаол услуб танланади.

- Тренинг тузилмасининг бир қисмидан иккинчисига секин-аста ўтиш билан бажарилиши ёддан кўтарилмаслиги лозим. Тренинг қисмлари қуйидагилар бўлиши мумкин:

- ўзига хос ажойиб хислат (жозоба) билан бошланиши;
- натижалар;
- тренер х.иссаси;
- интерфаол стратегия (услубиётлар);
- танлаш, баҳолаш ва хулоса қилиш.

2. *Натижаларни таъриф.чаш вамаксадаг мос натижаларни аниқлаш:*

- яатгжаларни аниқ ва оқилона аниқлаш;
- ўқув натижалари ва тартиби нуқтаи назаридан қутаётганларни аниқ белгилаш;

- ҳар бир дарсада (тренинга) қандай билимлар эгаллашни ва трсинг муҳимлиги нимадан иборат эканлигини тингловчиларга эълон қилиш;

- тингловчиларни таълим шароитида, ўқиш ҳамжихатлик руҳида ўтиши учун, ўқувчилар билан ишлашнинг шахсий услубларини ишлаб чиқиш.Я чақириш.

- қутилган натижаларга эришиш учун интилишда кетма-кетликка риоя қилиш орқали амалга оширилади.

3. *Ўқишга тайёргарликка:*

- тингловчилар муваффақиятли ишлаши учун етарли таянч маълумотларга эга еки эга эмаслигини синаш;

- қайсидир фаолият турини киритишдан олдин, барча керакли мазмун ва таянч маълумотларини қайта кўриб чиқиш;

- баҳс учун жавоблари фақат «қа» ёки «йўқ»дан иборат бўлмайдиган / этиб, саволлар тузиш масалалари киради.

4. *Гуруҳда ишлашда тарбиши:*

- тингловчиларгатушунарли бўлган тушунчалардан фойдаланиш;

- тингловчиларни диққат марказига қўйиш ва материални тушунишни енгиллаштириш;

- тингловчиларни гуруҳда ва узаро ишлашда таъсирларини ри вожлангир иш;

- тингловчилар чиқишларида ва машқлар бажаришида, зал бўйлаб юриш ксрак.

5. *Кичик гуруҳларда ишлашда раҳбарлик:*

- беш нафар ўқувчидан ошмайдиган кичик 1~уруҳлар тузиш;

- гуруҳнинг ҳар бир қатнашчисига вазифа бериш (ёки барчанинг | иштирок этишига шароит яратиш);

- топширикни аниқ тушунтириш ва тушунганлигини текшириш;

- ёрдам беришга ҳамиша тайёр бўлиш, лекин тингловчилар ўз ишларини мустакил бажаришига эришиш;

- интерфаол услубини амалга ошириш учун стол ва стулларни суриш ^ мумкинлигига ишонч хосил қилиш;

- тингловчилар бир-бирини «слкама-елка», «кўзма-кўз» кўришига ишонч ҳосил қилишдан иборат.

6. *Тренинг, баҳс, машқларнинг бошланиши:*

- тингловчиларнинг аниқ ҳаётий ва педагогик тажрибасига мос мавзулардан бериш;

- саволни бошқача қилиб бериш;

- мисоллардан фойдаланиш;

- жавобни биладиган тингловчиларга савол бериш йўли билан амалга оширилади.

7. *Тингловчларга саволлар бериш тартиби:*

~ савол бера туриб, сўровнинг турли босқичларидан фойдаланиш. масалан, ўқувчилар нима дейди? нега ушбу усул ёки услубдан фойдаланилади?

- тингловчилардан «нима деб ўйлаисиз?» деб сўраш;

- савол бера туриб, тингловчиларга жавоб учун вақт ажратиш («кутиш ""вакти»);

- тингловчиларни ўз фикрларини ифодалашга, тушунтиришга ва асослашга ундашдан иборатдир.

8. *Тингловчларнинг хатоларини тузатиш учун:*

- таякиддан кочиш;

- тузатишдан олдин ижобий далилларни айтиш;

- уларга жуда ҳам фаол эътибор бермаслик;

- бирор тингловчининг хатоси билинмаслиги учун бирваракайига бир неча нотўғри жавобларни таҳлил қилиш лозим.

Г. "Муаммоли" тингловчилар билан мулоқот мобайнида зарур бўладиган фойдали маслаҳатлар.

> Белгиланган мулоқот маданияти, муомала одоби қоидаларидан фойдаланишд.

> Одамлар қандай бўлса, уларни шундайлигича қабул қилиш. Бунда гарбиячи тингловчиларни ўзгартириш учун келмаганлигини унутмаслиги лозим.

> Бир ҳилдаги ишчанлик ва тинчгина ҳолатни ушлаб туриш. Ҳис-гуйғуга берилиб кетмаслик.

> Мулоқот мобайнида ҳар бир тингловчи билан суқбат қилишга фишиш.

> Бирон зиддият келиб чиққан ҳолларда, тингловчи билан яккама-якка гаплашиш ёки гуруҳ аъзоларидан биридан илтимос қилиб, ушбу вазифани топшириш.

> Муҳокама қилишга ва баҳо беришга шошилмаслик.

> Вазиятни тушунтириш. Вазият Сизга ва гуруҳ аъзоларига қандай | аъсир қилишига эътибор бериш.

> Кейинги ҳаракат қандай бўлишини «муаммоли» тингловчи ёки гуруҳдан сўраш.

> Таклиф бериш. Бу таклиф гуруҳни қониктирганлигига ишонч ҳосил қилиш.

Д. «Муаммоли» тин! ловчилар билан ишлаш.

Укув семинари ёки тренинг машгулоти давомида "муаммоли тингловчилар", одатда, ўз кайфиятлари ва «муаммолик даража»ларига караб, тренер-тарбиячига турли саволлар ва галамиз фикрлар билан мурожаат қиладилар. Тренер-тарбиячи бундай саволларга жавоб беришда ўта педагогик назокат билан юқорида берилган тавсиялардан фойдаланган ҳолда, жавоб берса, ўртадаги самимийлик сақланади. Бундай тингловчилар берадиган саволлар ва билдирадиган галамиз фикрлар қуйидагилар бўлиши мумкин:

- ^- Сиз семинарни нотўғри олиб бораяпс^!
- > Менга гапиришга ҳеч имкон беришмаяпти!
- > Мен бу саволга бошқача қарайман... Узаро фикрлашишга рухсат беринг.
- > Нима учун биз бу топширикни бажаришимиз керак, бу одоб-ахлоққа зид-ку!
- > Нима учун бу тингловчи доим гапиради, менга эса сўз беришмайди?
- > Танаффуснинг қисқалиги менга ёқмаяпти. Мен чой ичишга улгурмаяпман.
- > Ҳа, мен кеч қолдим. Сизнинг семинарингиздан ташқари, менинг қўл ишларим бор.
- > Бу услубиёт бизнинг шароитимизга тўғри келмайди. Нимага Сиз бу услубиётни бизга бераяпсиз? Нима, Сиз мени тушунмаяпсизми?
- > Мен буни ҳаммасини биламан. Бу ерда мен учун ҳеч қандай янгилик йўқ!
- > Сиз бизга кам топширик бераяпсиз. Биз бу семинарда зерикиб қоляпмиз.
- > Айтингчи, нима учун биз дарс жадвалини ўзгарттирдик?
- > Сизнинг тарқатма материалларингизда етарли тушунча берилмаган. Улардан фойдаланиш мумкин эмас.
- > Семинар жуда узок давом этишидан биз чарчадик.
- > Гапиринг, гапиринг, биз эшитаяпмиз.
- > Буни яида аниқроқ ва тушунарлироқ қилиб айтиб бера олмайсизми?
- > Нима учун бизни алоҳида баҳоламайсиз?

"Муаммоли" тингловчиларнинг дарс жараёнидаги ҳолатлари бўйича тиллари:

- > Мен қаршиман!
- > Индамас
- > Дайди, «келинг, муҳокама қилайлик...»
- > Бу ерда менинг душманам бор!
- > «Йўқ, мен рози эмасман...»
- > «Биз нотўғри йўл танладик»
- > «Келинг гурунглашамиз...»
- > «Менинг назаримда...»
- > «Сиз бунга қандай қарайсиз?»

- > Сергап
- > Тортишувчи
- > «Келинг, мен ёрдамлашаман!»
- > «Кечирасиз, мен кетадиган вақтим бўлди...»
- > «Мен чиқиб телефон қилишим керак...»
- > Гапни бўлувчи, лукмачи
- > Таржимонлар
- > Ғийбатчи
- > Билагон
- > Маслаҳатгўйлар
- > Фаросатсиз
- > Қўрқок
- > «Менинг ўз ишларим бор!»
- > Пичирлаб гаплашувчилар
- > Қаттиқ гаплашадиганлар
- > Мақтов талабгорлар.

2-§. Тарбиячи-тренирларни тайёрлаш дастури

Тренир-тарбиячиларни тайёрлаш дастури ўқитиш жарасида янги педагогик технологиялардан фойдаланиш, тренинглр, очик мунозаралар, якка, жуфтликда, кичик гуруҳлар ва жамоада ишлаш, тарбиячиларни, тингловчиларни ледагогик жараёнга тайёрлаш ҳамда жойларда тарбиячилар учун ўқув-семинарларини ташкил эта олиш, ўтказиш, уларни педагогик гехнологияларга ўргатишда тренир-тарбиячи вазифасини бажариш ва тренирлик маҳоратини шакллантиришга йўналтирилган.

Дастурда каггаларни ўқитишнинг ўзига хос хусусиятлари, тамойиллари, тренинг услубиёти, муаммоли тингловчилар билан ишлаш, всрбал ва новербал мулоқотлар, ўқитиш ва ўргатиш усуллари, ўқитишнинг интерфаол услублари, тренир-тарбиячининг фаолияти ва унга кўйиладиган галаблар, тренир-тарбиячининг касбий имиджи, саволларга бўлган муносабат, кўрғазмали қуроллар ва уларнинг турлари, машгулотларни ўтказиш учун тренир-тарбиячининг тайёргарлик ишлари каби масалалар ёритилган.

"Истеъдод" жамгармасида таҳсил олган тингловчилар машқ килиш оркали ўрганган технологияларяни ўз иш жойларида-педагогик жамоада кўрсата олишлари, ўз иш фаолиятларида кўллай олишлари ва бошқа хдмкасбларини ҳам педагогик технологияларга, ноанъанавий дарс ўтпшга ўргатишлари учун, улар, тажрибали тарбиячи ёки услубчи булибгина колмай, балки тренир-тарбиячи даражасидаги билим ва тажрибаларга 'эга бўлишлари керак, чунки тренир-тарбиячилар - тингловчилар учун бир неча ёки барча ўқув - тренинглрни режалаштирувчи ва амалга отпирувчи ҳамда олдиндан хар бир тренингни лойихалаштириб, ажратилган киска вақт ичида знг мукамал ва кафолатланган натижага эришувчи эксперт ҳамдирлар.

Дастурнинг мақсади: "Истеъдод" жамгармасида таълим муассасаларининг профессор-тарбиячиларига ўқитиш тсхнояогияларини ўргатиш билан бир каторда, уларга жойларда ўқув-семинарларини ташкил этиш, ўтказиш ва тарбиячиларни педагогик технологияларга ўргатишда греерлик кила олишларига тайёрлаш ҳамда уларда тренерлик маҳоратини шакллантиришдир.

2.1. Дастурнинг мазмуни:

1. Тингловчишарда қизиқиши ушотиши.

Тингловчиларда қизиқиш уйғотиш учун нималар қилиш керак? Тингловчиларнинг қизиқиши, имконияти ва эҳтиёжини қандай қисобга олиш мумкин? Педагогика ва андрагогияни (катта ёшдагиларни ўқитиш) таққослаш.

2. Катталарни ўқитиши тамойиллари.

Катта ёшдаги инсонларни ўқитишнинг ўзига хос хусусиятлари. Катталар аудиториясининг ўқувчилар аудиториясидан фарқи. Катталарни ўқитиш тамойиллари. Катталарни ўқитишни ташкил этиш цикли (самимий муносабат, тажриба таҳлили, тажрибани умумлаштириш, оммалаштириш ва кўллаш).

3. Тренинг услубиёнг.

Тренинг. Тренингни ўтказиш малакаси. Самарали тренингни ўтказиш унсурлари. Тақдимот. Намойиш этиш. Аниқ мисоллар орқали ўқитиш. Ролли ўйинлар. Турли вазиятларни ҳал этиш. Кичик гуруҳларда ишлаш ва муҳокама қилиш. Ахборотни қабул қилиш йўллари.

4. Эшитиш малакаси.

Эшитиш самарадорлиги коидалари. Эштиш кўникмалари. Мулоқотда фаол эшитиш алгоритми. Сухбатдошингиз фикрини тавсифлаш усули, Умумий фикрларни қиска ва аниқ баён этиш. Фаол эшитиш кўникмаси.

5. Муаммоли тингловчи.

Муаммоли тингловчилар тури. Муаммоли тингловчилар таҳлили. Муаммоли тингловчилар билан муомалага киришиш, самимий муносабат ўрнатишга зарур тавсия ва маслаҳатлар. Муаммоли тингловчилар билан ишлаш.

6. Мулоқот.

Вербал ва новсербал мулоқот. Мулоқот унсурлари. Жавоб беришнинг асосий унсурлари, мимика ва пантомимика. Жавоб беришни таъминловчи коидалар.

7. Уқитиш ва ўргатиш услублари.

Мен - тренер (тест). Тарбиячи ва тингловчиларнинг тўртта тури.

8. Ўқитишнинг интерфаол услублари.

Трснинг ўтказишда интерфаол услублар. Жамоавий фикрлашни ташкил этиш, Ўйин ва тажриба фаолияти. Ишчан ўйинлар, моделлаштириш. Тажриба ва амалиёт орқали ўқитиш. Ролли ўйинлар (сахналаштириш, рағбатлантирувчи топшириқлар, рухий драма). Аудитория.

9. Тренер-тарбиячи фаолияти.

Тренер-тарбиячи шахси. Тренер-тарбиячи шахсига қўйиладиган талаблар. Тренер-тарбиячининг фаолияти нималарга боғлиқ? Фойдали маслаҳатлар. Баҳс-мунозарани олиб бориш. Тингловчиларни бўлажак гошширик билан таништириш усуллари. Машғулотларни ташкил қилишга, машқлар ўтказишга керакли услубиётларни танлаш ва уларни қўлланилишини баҳолаш. Дарсга кириш ва уни таҳлил қилиш техникаси.

10. Савол ва жавоблар.

Савол турлари: очик ва ёпиқ саволлар. Савол ва изоҳлар. Қўшимча ахборот олиш учун савол қўйиш қобилияти. Жавобларни эшитиш ва уларни қабул қилиш. Саволларга бўлган муносабат.

11. Тренер-тарбиячининг касбий имиджи.

Тақдимот қилиш санъати. Омма олдида сўзга чиқиш тамойиллари. Сўзга чиқишдан олдин хаяжонни босиш усуллари.

12. Қўрғазмали қуроллар.

Қўрғаз.мали қуроллар тақдими. Слайдлар. Қўрғазмали қуролларнинг "турлари. Уларни тайсрлашга ва ишлатилишига қўйиладиган талаблар.

13. Тренер-тарбиячининг машғулотга тайёргарлик ишлари.

Тренер-тарбиячининг ўқув семинари (ўқув жараёни)га тайёргарлиги. 'Гарқатма материаллар, ксракли жиҳозлар, ўқув жадвали ва ўқув хонасини тайёрлаш.

14. Тингловчиларнинг ўтилган матсриаллар бўйича тайёрлаган ижодий технологиялари ҳақоиси. Ҳимоя якка тартибда ташкил этилади.

15. Анкета ўтказиш. Семинар натижаларини эълон қилиш. Семинар ишини яқунлаш. Сухбат-мулоқот.

Муаллифлар ён дафтаридан...

Ҳар нарсанидурки қилсанг қазо,
Сенга ҳам етқузгисидир жазо.

Билимга эга бўлиш, билимли бўлиш бу жуда муҳим, лекин уни каердан,
қандаи қилиб излаб топишни билиш, ундан ҳам муҳимроқдир.

Илмли бўлиш учун билим керак,
Касб эгаси бўлиш учун устоз керак.

Одатда бошқара туриб, бошқаришга ўрганилади,

Бошқармоқ, демак-, бошқаларни ишга ундамоқ!

Таълим - бойлик, уни қўллай билиш - мукамаллик.

(Араб мақоли).

Биз бир йилга режалаштирганимизда, дон сочамиз.

Ун йилга режалаттирганимизда дарахт экамиз.

Агар бутун умрга режалаштирсак, кишиларни ўқитамиз ва тарбиялаймиз.

(Хитой мақоли).

Ўқитишнинг масофали шакли ХХІ асрда таълимнинг асосий шаклларида
бирига айланиши муқаррар.

Ўқувчилар тарбиясига оид ҳикматлардан намуналар

Агар ўқувчи ҳаётда фақат танкид билан тўкнашса,
у фақат бошқаштарни ёмонлаш, танбех беришга ўрганади.
***

Агар ўқувчи ҳаётда фақат адоват, ёмонлик билан тўкнашса,
у фақат курашишга ўрганади.
***

Агар ўқувчи ҳаётда фақат мазах ва майна қилишлик билан тўкнашса,
у фақат қатъиятсизлик, журъатсизликка ўрганади.

Агар ўқувчи ҳаётда фақат изза қилинса, ҳамиша уялтирилса, у
ўзини гуноҳкор деб ҳис этишга ўрганади.

Агар ўқувчи ҳаётда фақат бардошлилик билан тўкнашса, у
сабр-тоқатли бўлишга ўрганади.

Агар ўқувчи ҳамиша бошқаларнинг кўмагини сезса,
у энг яхшилар қаторида бўлишга интилади. ***

Агар ўқувчи ҳаётда фақат мактов билан тўкнашса,
у ҳамиша миннатдор бўлишга ўрганади.

Агар ўқувчи ҳаётда фақат адолатлилик, одиллик билан тўкнашса,
у ҳаққонийликка ўрганади.
***

Агар ўқувчи ҳаётда фақат умид, ишонч билан тўкнашса,
у ишонч билдиришга ўрганади.
***

Агар ўқувчи ҳаётда фақат маъқуллаш билан тўкнашса,
у ўз-ўзига ёқиш, ўзини ҳурмат қилишга ўрганади.
***

Агар ўқувчи ҳаётда фақат кадрига етиш ва дўстлик билан тўкнашса,
у бутун дунёни ва барчани севишга ўрганади.

Тарбияга оид педагогик атамаларнинг қисқача луғати

Аввоқратлик - ҳокимлик, кишининг буйруқбозлик, кўрсатмалар бсрип! ва жазолаш каби шаклларда бошқаларга (масалан, тарбиячининг ўқувчига) нодемократик усуллардан фойдаланган ҳолда таъсир этишга мойиллиги.

Агрессивлик (тажовузкорлик) душманлик, бошқаларга, атрофдагиларга зарар етказиш, тажовуз қилиш, ноқулайлик тугдириш мақсадини амалга оширувчи шахснинг хусусияти.

Аутоотренинг - ўзини-ўзи ийонтириш, шахснинг ўзини-ўзи бошқаришга қаратилган махсус машқлар тўйлами. Аутоотренингдан шахснинг ўз руҳий ҳолати ва хулқини бошқаришда фойдаланилади.

Ахборотли малака - таълим ва тарбия масапаларига ахборотларни мослаштириш ва талқин қилиш малакаси.

Ахлоқ - шахснинг жамиятга ва бошқа кишиларга нисбатан бурчини белгилаб берувчи меъёрлар тизими, маънавий хулқ қоидалари, у ижтимоий онг шакллари билан биридир.

Баён қилиш тарбиячи томонидан ўрганилаётган материал мазмунини изчил сўзлаб бериш услуби.

Билиш фаолияти - идрок қилиш ҳисси, назарий фикрлаш ва амалий фаолият бирлиги.

Бошқариш - ташкил этиш, қарор қабул қилишга қаратилган фаолият, объектни ўз хизмат вазифаси доирасида назорат қилиш, тартибга солиш, ишончли ахборотлар асосида таҳлил қилиш ва яқун яшаш.

Бурч муайян ахлоқий мажбуриятларни ҳис қилиш, унинг зарурлигини англаш.

Вазифа мақсад ва уни амалга ошириш босқичларининг ойдинлаштирилиши.

Вербал - ифодали, оғзаки.

Дунёқараш - шахснинг тафаккур тарзи ва йўналишини акс эттирувчи қарашлар, эътиқод ва фикр-ўйлар тизими.

Жамоа - умумий мақсад йўлида шахсларнинг ўзаро муносабатлари, ташкилийлиги ва интилишлари билан бир-бирига монанд турғун социал (ижтимоий) гуруҳ.

Идеал - олий мақсад, бирор нарсанинг намунаси, шахс, гуруҳларнинг хатти-харакатлари, интилишлари интиҳоси.

Ижтимоий идрок этиш кишилар томонидан ижтимоий объектларнинг идрок этилиши, англаниши ва баҳоланиши.

Изоҳлаш, тушунтириш - оғзаки изоҳ, ёритилиши лозим бўлган турли материалларни изоҳлаш, исботлаш, таҳлил қилиш.

Индивидуаллик - шахснинг бетакрор биоижтимоий хусусиятлари.

Инсонпарварлик - 1) инсоннинг инсонга бўлган муҳаббати, унинг қадрини ҳурмат қилиш, киши манфаатлари учун қайғуриш гоёлари билан сугорилган ва кишилар ўртасидаги тенглик, ҳалоллик, инсоний муносабат

тамоийилларига асосланган дуёкараш; 2) инсонийлик, инсонларнинг бунёдкорлигига ишончи.

Интеллект (ақл) - шахснинг турли фаолият турларини муваффақият билан ўзлаштиришини белгилайдиган тугма ва ўзлашма барча ақлий қобилиятлар тўплами.

Ишонтира олиш - ахборот оқимининг шахс томонидан танқиддан холи, эркин равишда ўзлашишига эришишни кўзлаган рухий таъсир этиш услубиёти.

Ишонч ҳосил қилиш - шахснинг муайян коида ва талабларини онгли равишда ўзлаштириш воситасида тарбиялаш услубиёти. Тегишли маълумотлар ва далилларга асосланиб, шахснинг ўз ҳукми ва хулосалари гўтрилигига ишончни юзага келтириш жараёни ва натижалари.

Ичкиқоралик - ўзгаларнинг муваффақиятсизлигидан севиниш.

Ички ҳолат (мавқе) - шахснинг кундалик эҳтиёжи билан узвий ^оглик ва ҳаётининг муайян даври фаолиятининг асосий мазмуни ва йўналганлигини белгиловчи ижтимоий кўрсаткичлари тизими.

Истиқболни белгилаш малакаси ижтимоий ва билиш жараёнларини режалаштириш ва бошқариш.

Калокагатин -- гўзаллик ва олижаноблик ҳамда жисмоний ва маънавий бойликлар бирлиги.

Касбин - педагогик мулоқот - педагог ва тарбияланувчининг ўзаро зич ижтимоий - рухий алоқаси тизими бўлиб, унинг мазмуни ахборотлар айрибошлаш, тарбиявий таъсир ўтказиш, мулоқот воситалари ёрдамида ўзаро муносабатларини ташкил этиш ҳисобланади.

Касбий билимдонлик - педагогик фаолият юритиш учун зарур бўлган назарий ва амалий тайёрлик бирлиги.

Копштив - билиш жараёни.

Креативлик - бетакрор кадриятлар яратувчи, ностандарт ечимлар қабул қилувчи шахснинг ботиний қобилияти.

Кузатиш - бирор педагогик ходиса бўйича аниқ далилий материал олиш мақсадини кўзлаган идрок этиш шакли.

Мафкура - гоё ва қарашлар тизими.

Мақсад - фаолият натижасини олдиндан фикран белгилаш.

Мақтов - фойдали иш қилган шахсни ёки жамоани озгаки тақдирлаш.

Мифология - қадимги дунё халқларининг дунё ва табиат ҳодисалари, уларнинг пайдо бўлиши ҳақидаги, худолар ва қаҳрамонлар ҳақидаги ривоятлари, афсоналари, бу афсонада қадимий халқларнинг дунё ва худолар ҳақидаги ибтидоий тасавурларининг акс эттирилиши.

Мотив -- маълум эҳтиёжларни қондириш учун асос бўладиган кишининг ички фаолият мазмуни.

Мотивация - шахсни фаол хатти-ҳаракатларга ундовчи сабаблар, асослар тўплами бўлиб, у айни замонда киши хулқини физиологик ва психологик бошқаришнинг динамик жараёнини ҳам билдиради ва фаолиятининг йўналишини, фаоллигини, уйғунлигини ва турғунлигини белгилайди.

Муаммоли вазият - ўқув вазияти бўлиб, у машаққат билан ҳал қилинадиган масала туфайли юзага келади.

Мулоқот - кишиларнинг ўзаро муомалаларида ахборотлар алмашиш тавсифи.

Мулоқотнинг етакчи тури - ривожланишнинг маълум бир даврида атрофидаги кишилар билан муомалада етакчилик қиладиган мулоқот тури бўлиб унинг натижасида шахснинг асосий сифатлари шаклланади.

Мулоқот кўникмаси - муомала кила олиш ва педагогик техника малака ва кўникмаси.

Мулоқот фаолияти педагогнинг тарбияланувчилар, бошқа педагоглар, жамоатчилик вакиллари, ота-оналар билан мақсадга мувофиқ урнатган муносабатлари

Мунозара - 1) матбуотда, суҳбагда бирор баҳсли масалани муҳокама қилиш, баҳс; 2) муайян муаммо бўйича фикр алмашишга асосланган таълим услубиёти.

Низо (зиддият) -- қарама-қарши қарашлар, фикрлар тўқнашуви, жиддий зиддият, қизгин баҳс.

Одат -- кишининг маълум эътиқодлар, қадриятлар ёки ахлоқий меъёрлардан қилиб чиқиб, амалга оширадиган онгли фаолияти.

Педагог - тарбиячи, ўқитувчи, дарс бсрувчи.

Педагогика - ёш авлод таълим ватарбияси ҳақидаги фан.

Педагогик жараён - таълим масалалари, унинг тараққиётини ҳал қилишга қаратилган, махсус ташкил этилган педагог ва тарбияланувчиларнинг мақсадли ўзаро муносабатлари.

Педагогик масала - педагогик жараённинг асосий бирлиги, ўзига хос тизимдир. У воқеликни билиш ва қайта яратиш зарурияти билан боғлиқ тафаккур қилинадиган педагогик вазиятдир. Таълим қатнашчиларининг маълум бир мақсадни қўзлаган таълим ва тарбиядаги моддийлаштирилган вазиятдир.

Педагогик маҳорат - педагогик жараённи билиш, уни ташкил эт олиш, ҳаракатга келтира олиш (А.С. Макаренко), педагогик жараённинг юқори самардорлигини белгилловчи шахснинг иш сифати ва хусусиятлар» синтези.

Педагогик такт - ўқувчилар фаолиятининг турли доираларида улар билан мулоқотда бўлишнинг педагогик тамойили, ўлчови, ўқувчилар билан уларнинг шахсий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, тўғри мулоқотда бўлиш малакаси.

Педагогик техника - 1) ҳар бир таълим оловчига ва жамоаг педагогик таъсир утқизишда самарали қўллаш учун зарур бўлган малака ва кўникмалар мажмуаси; 2) ҳар бир таълим оловчи ва жамоанинг фаоллигин педагогик жиҳатдан таъминлаш учун зарур бўлган малака ва кўникмалар.

Педагогик технология - 1) олдиндан лойиҳалаштирилган педагогик жараённи амалиётда режали ва бир маромда татбиқ этиш ёки педагогик масалани ечишга қаратилган педагогнинг узлуксиз ўзаро боғланган .....^{ли} -«"«14 оо таябия ^слубиётлаоининг у. ёки ё

тўпламини кўллаш билан боглик бўлган педагогнинг узлуксиз, ўзаро шартланган ҳаракатлари тизими; 3) педагогнинг ютуқларига кафолат берадиган аниқ ишлаб чиқилган ва катъий илмий лойиҳалаштирилган педагогик ҳаракат; 4) таълим шакллари муқобиллаштиришга қаратилган ва техника ҳамда инсон омиллари, унинг ўзаро ҳамкорлиги асосида ўқитиш жараёни ва билимларни эгаллаш, яратиш, кўллаш ва белгилашнинг тизимли услубиети.

Педагогнинг мулоқот маданияти - педагогнинг кишилар билан қисқа муддатда мулоқот ўрната олиши, улар билан мулоқот ўрнатишга бўлган доимий интилиши.

Педагог нуқтаи назари (ҳолати) - педагогнинг дунёга, педагогик воқееларга ва педагогик жараёнга бўлган ақлий ва ҳиссий муносабати.

Педагогик ҳаққонийлик - тарбиячининг ҳаққонийлик мезони, унинг маънавий тайёргарлик даражаси.

Психология - 1) шахснинг ҳақиқий борлиқни фаол ақс эттириш жараёнини ўрганувчи фан; 2) маълум бир фаолият турининг ўзаро шартланган руҳий жараснлар тўплами; 3) руҳият, табиат хусусияти, кўнгил ҳаққонийлиги.

Рефлексия - такрорлаш, ақс этиш, уз ҳаракатлари ва ҳолатларини таҳлил қилиш.

Роль ижро этиш - қатнашувчиларнинг яққа ва гуруҳ бўлиб турли ролларда (сахнада) чиқиши, образга кириши.

Сардор - гуруҳ аъзоларига лозим бўлган вазиятларда сезиларли таъсир ўтказа оладиган шу гуруҳнинг етакчи аъзоси.

Суггестия - уқтириш, тўла ишонч ҳосил қилиш.

Сухбат - қузатув чоғида етарли даражада аниқ бўлмаган зарур ахборотни олиш учун кўлланадиган тадқиқот услубиети.

Тазйик ўтказиш -- уятга қўйиш, айбдорлик ҳисси ёки кўнгил чўққаиларнинг фикри, ҳиссийети, интилиши ва майлини уларнинг онгидан ҳалос қилиш.

Талқин қилиш - бирор ҳодиса ёки нарсани изоҳлаш, тушунтириш.

Тақаббур - уз манфаатларини юқори қувувчи, манман шахс.

Такт - мисли қўрилмаган тарзда ўзиния тута билиш.

Тарбия - 1) шахснинг маънавий ва жисмоний ҳолатига мунтазам ва мақсадга мувофиқ таъсир этиш; 2) педагогик жараёнда таълим мақсадларини амалга ошириш учун педагог ва тарбияланувчиларнинг махсус ташкил этилган фаолияти.

Тафаккур - инсон ақлий фаолиятининг олий шакли, инсонларни ўраб олган дунёдаги ўзаро боғланган нарсалар ва ҳодисаларни билиш жараёни, муҳим Қайта жараёнларни ҳис қилиш ва муаммоларни қал қилиш, маълум бўлмаган воқеа-ҳодисаларни қидириш, қслажақни қўра олиш. Тафаккур, тушунча, ҳукм, ҳулоса шакларида намоён бўлади.

Темперамент - 1) шахснинг руҳий фаолияти динамикасининг турли жиҳатларини билдирадиган тургун шахсий хусусиятларининг қонуний

муносабатлари; 2) шахснинг динамик хусусиятлари: жадаллик, тезкорлик даража, руҳий жараёнлар ва ҳолатлар ритми.

Технология - ишлаб чиқариш жараёнида ашёлар, материаллар, ярим тайёр маҳсулотларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш, ашёнинг ҳолати, хусусияти шаклини ўзгартириш услубиётлари тўплами.

Услубиёт - бирор ишни ташкил қилишда мақсадга мувофиқ қўлланадиган услублар йиғиндиси.

Фаолият - 1) онгли мақсад билан бошқариладиган кишининг ички (руҳий), ташки (жисмоний) фаоллиги; 2) атроф-муҳитнинг кишилар томонидан мақсадга мувофиқ қайта бунёд этилиши.

Хайрихоҳлик кишиларга очик кўнгил бўлиш, илтифотли марҳаматли бўлиш.

Шахе - 1) кишиларнинг ижтимоий хулқи, инсонлар орасида ўзини тутишини акс эттирадиган руҳий сифатлари мажмуини билдирувчи тушунча; 2) турли-туман сифатлар тизимидаги кишининг руҳий, маънавий моҳияти; 3) ижтимоий моҳият касб этган ва ўз-ўзини англаш қобилиятига эга бўлган киши.

Шахсий фазилат -- шахс томонидан ўзининг ахлокий-руҳий ва ишчанлик қобилиятининг ижтимоий аҳамиятини, жамиятдаги ўрнини англай олиши.

Эътиқод - шахс амал қиладиган билим, тамойил ва идеалларнинг ҳаққонийлигига қалбан ва асосли ишонч билан богланган, унинг атроф-муҳитга ҳамда ўзининг хатти-ҳаракатларига бўлган субъектив муносабати.

Эстетик тарбия гўзалликни хис қилиш, атроф-муҳитдаги гўзалликни пайкай олиш ватушунишга бўлган қобилиятни тарбиялаш.

Эҳтиёж - шахснинг бирор нарса-ходисага муқтожлиги ва кишининг руҳий қуввати ва фаоллиги манбаи ҳисобланадиган асосий хусусияти.

Ўйин - у фаолиятнинг шундай бир турики, у ижтимоий тажрибапарни ўзлаштиришга ва бунёд этишга, ўз хатти-ҳаракатларини такомиллаштиришга қаратилган бўлади.

Ўз-ўзини баҳолаш - кишиниш[^] ўз руҳий сифатларини, хулқини, ютуқлари ва муваффақиятсизликларини, кадр-қимматини, камчиликларини баҳолай олиши.

Ўз-ўзини тарбиялаш 1) шахсга хос бўлган маданиятнинг тлакланишига ва ривожланишига қаратилган изчил ва онгли фаолияти; 2) шахснинг ўз жисмоний, руҳий ва ахлокии сифатларини тинмай амалга ошириш.

Тарбиячининг инновацион фаолияти ижтимоий-педагогвд феномен бўлиб, ижодий имкониятни акс эттириш, кундалик фаолиятдан четга чиқишдир.

Ўқувчиларни касбга йўналтириш - ўқувчи ва ёшларга келажакда У³ касбларини аниқлаб олиш учун ёрдам кўрсатишга қаратилган ижтимоии-иктисодий, руҳий, педагогик, тиббий-биологик ва ишлаб чиқариш техникавий тадбирларнинг асосланган тизими.

Қаноат - маълум мақсадга эришиш йўлида ижобий туйғу билан оогланган шахснинг руҳий ҳолати.

Қизиқиш - шахс ҳаракатига сабаб бўладиган фаолият йўналашининг онгли шакли.

Ғайри ихтиёрийлик - ташқи ҳолат ёки шахсий кайфиятлар таъсирида дастлабки ишончларга мойил киши ҳулқининг хусусияти.

Ҳалоллик шахсий ва ижтимоий мажбуриятларни, ахлоқий меъёрларни ростгўйлик билан сақлаш.

Ҳасад - ўзгаларнинг муваффақиятларини кўра олмасликдан келиб чиқадиган туйғу.

Яхлит педагогик жараён - тарбия ва таълим жараёнида тарбия бўлишининг ўзаро сингиб кетган, яхлит ҳолга келган жараёни.

Фойдаланилган адабиётлар

1. **Каримов И.А.** Баркамол авлод - Ўзбекистон таракқиётининг пойдевори - Т./Шарқ, 1997.-646.
2. **Каримов И.А.** Юксак маънавият - енгилмас куч.-Т.: Маънавият, 2008 - 1766.
3. **Абдулла Авлоний.** Туркий гулистон ёхуд аҳдоқ. - Т.: Ўқитувчи, 1992. - 1606.
4. Академик лицей ва касб-хунар коллежларида ўтказиладиган удумлар ва асосий тадбирлар тизими (1-китоб) - **Бобобеков Х, Давлетшин М.Г., Ишмухамедов Р.Ж. ва бошқалар.**- Т.: Фан, 1999. - 32 б.
5. Академик лицей ва касб-хунар коллежларида ўтказиладиган удумлар ва асосий тадбирлар тизими (2-китоб) - **Бобобеков Х, Давлетшин М.Г., Ишмухамедов Р.Ж. ва бошқалар.**- Т.:Фан, 2005. - 90 б.
6. **Асомиддинова М.** Кийим-кечак номлари. -Т.: Фан, 1981.- 115 б.
7. Аҳлоқ-одобга оид ҳадис намуналари. Т.: Фан, 1990.-1706.
8. **Иванов И.И.** Энциклопедия коллективно-творческих дел. - М.; Педагогика, 1989.-2086.
9. **Имомназаров М., Эшмухамедова М.** Миллий маънавиятимиз асослари: (Олий ўқув юртлири учун маъруза матнлари)//Тақрир ҳайъати: Ҳ.С.Кароматов, Н.Иброҳимов ва б.; - Т. : Тошкент ислом университети, 2001.-432 б.
- Ю.Ишмухамедов Р.Ж.** Ўқувчиларни тарбиялаш ва соғломлаштириш ишларида педагогик технология (ўзбек ва рус тилларида).- Т.,УДАП, 2004. - 233б. **11 .Ишмухамедов Р.Ж.** Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самардорлигини ошириш йўллари.- Т.: ТДПУ, 2004, 2008 (каита пашр). - 44 б.
- 12.Ишмухамедов Р.** Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самардорлигини ошириш йўллари (2 китоб).—Т.: ТДПУ, 2009. - 108 б.
- 13-Ишмухамедов Р.** Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. - Т.: РБИММ, 2008. - 68 б.
- К.Ишмухамедов Р.Ж, Абдукодиров А., Пардаев А.** Директорнинг иш китоби (амалий тавсиялар). - Т.: Фан ва технолоҗия, 2007. - 122 б.
- 15.Ишмухамедов Р.Ж, Абдукодиров А., Пардаев А.** Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). -Т.: Истеъдод, 2008.-180 б. **16.Маънавий юксалиш йўлида: (Тўплам) / Тўпловчи М. Қаршибоев.** - Маънавият, 2008.- 144б.
- П.Маънавият дарслари //Тузувчи С. Нишонова - Т.: Ўқитувчи, 1994.-320 б.
- 18.Мах.мудов Р. Дегонимни улуска марғуб эт. -Т.: Ўзбекистон, 1992. - 88 б.
- 19.**Мусурмонова О.** Ўқувчиларнинг маънавий маданиятини шакллантириш - Т.: 1991. **20.Наганзон Э.Ш,** Психологический анализ поступков ученика. М., 1991
- 126б. **21 .Наганзон Э. Ш.** Прием! педагогического воздействия.- М, 2002. - 202 с.

- 22. Натанзон Э.Ш.** Трудный школьник и педагогический коллектив: пособие для учителя // Натанзон Э.Ш. - М.: Просвещение, 1984. -96 б.
23. Педагогика тарихидан хрестоматия /Тузувчи **О.Хасанбоева.** -Т.: Ўқитувчи, 1992.-208б.
24. Расмий ва норасмий учрашувлар одобномаси. -Т: Адолат, 1992. -136.
- 25. Ръ.Ибакова М.М.** Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе,- М.,1991.- 128б. 26.Тарбиявий иш методикаси //Л.И.Рувинский таҳрири остида. Т: Тарбиячи, 1991.
- 27. Саггаров М.** Узбекские обьшай. -Т.: Маънавият, 2003. -112б. **28. Фахрул-Банот Сигбатуллох; қизи.** Оила сабоқлари. - Т: Ёзувчи, 1992. - 96б. 29.Хикматнома. Тўплам //Тўпловчи **Н.Эшонқулов** - Т: Чўлпон, 1992. - 112
- б.ЗО.Узбек** педагогикаси антологияси. Т.: Тарбиячи, 1995.

III БОБ. ЖАМОАВИЙ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТ - ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯ СИФАТИДА	7
IV БОБ. ТАДБИРЛАР ТЕХНОЛОГИЯСИ	78
1-§. «Ракслар базми» байрамини тайёрлаш ва ўтказиш тартиби	79
2-§. «Сусамбил» мамлакати	83
2.1. Сусамбил мамлакатининг пойтахти	91
3-§. «Меҳржоп» байрами	93
4-§. Оммавий раке	96
5-§. Таълим муассасаларида "Халқ сайли" байрамини тайёрлаш ва ўтказиш	99
6-§. "Бўлажак ватан посбошшири" ўйин-мусобакаси	104
7-§. Ўқувчиларни билиш фаолиятини такомиллаштиришга йўналтирилган тарбиявий ишлар	106
V БОБ. ПЕДАГОГИК ИХТИЛОФ ГУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ДЕТЕРМИНАНТ (АНИҚЛОВЧИ)ЛАРИ	108
1-§. Ўзаро ихтилофларни бошқариш технологияси	112
2-§. «Зиддиятларни ечиш услубингиз» тренинги	113
VI БОБ. ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЎТКАЗИЛАДИГАН ТАРБИЯВИЙ АМАЛИЙ-УСЛУБИЙ СЕМИНАРИЙ ЎТКАЗУВЧИ ТАРБИЯЧИЛАРГА УСЛУБИЙТАВСИЯЛАР	116
1-§. Таълим муассасаларида ўқув семинарини тайёрлаш ва ўтказиш	116
1.1. Тингловчиларни навбатдаги топширик билан қандай гаништирилади?	120
1.2. Тренерларга маслаҳатлар	121
1.3. Тренингни ўтказиш услубиёти	122
2-§. Тарбиячи-тренерларни тайёрлаш дастури	127
2.1. Дастурнинг мазмуни	128
Муаллифлар ён дафтаридан	130
Ўқувчилар тарбиясига оид ҳикматлардан намуналар	131
Тарбияга оид педагогик атамаларнинг қисқача лугати	132
Фойдаланилган адабиётлар	138
Мундарижа	140

Равшан Жураевич ИШМУХАМЕДОВ
Абдуқаххор Абдувакільевич АБДУҚОДИРОВ
Абдунаби Холиқович ПАРДАЕВ

2010 йил 26 февралда чол этишга рухсат берилди.
Бичими 60x84 1/16. «Таймс» ҳарфида терилди.
Шартли босма тобоғи 8,0
Адади 2000. 13-буюртма
Босмахона манзили: Ўзбекистон Овози кўчаси, 32-уй

**ТАРБИЯДА ИННОВАЦИОН
ТЕХНОЛОГИЯЛАР**

(таълим муассасалари тарбиячи-ўқитувчилари ва гуруҳ
рахбарлари **учун** амалий тавсиялар)